

**T.C.
GAZİANTEP ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
TARİH ANA BİLİM DALI**

**1820'DEN CUMHURİYETİN İLANINA KADAR ANTEP'TE
MİSYONER FAALİYETLERİ**

YÜKSEK LİSANS TEZİ

Mahmut TOYDEMİR

Tez Danışmanı: Yrd.Doç.Dr. R.Yaşar BÜYÜKOĞLU

Gaziantep

NİSAN-2012

TARİH ANA BİLİM DALI

1820'DEN CUMHURİYETİN İLANINA KADAR ANTEP'TE
MİSYONER FAALİYETLERİ

Mahmut TOYDEMİR

Tez Savunma Tarihi: 12.04.2012

Sosyal Bilimler Enstitüsü Onayı

Yrd.Doç.Dr. Ahmet AĞIR

SBE Müdürü

Bu tezin Yüksek Lisans/Doktora tezi olarak gerekli şartları sağladığını onaylarım.

Prof.Dr.Bilgehan PAMUK

Enstitü ABD Başkanı

Bu tez tarafımca (tarafımızca) okunmuş, kapsamı ve niteliği açısından bir Yüksek Lisans/Doktora tezi olarak kabul edilmiştir.

(Unvanı, Adı ve SOYADI)
İkinci Tez Danışmanı (varsa)

Yrd.Doç.Dr.Yaşar BÜYÜKOĞLU
Tez Danışmanı

Bu tez tarafımızca okunmuş, kapsam ve niteliği açısından bir Yüksek Lisans/Doktora tezi olarak kabul edilmiştir.

Jüri Üyeleri:

Yrd.Doç.Dr. Yaşar BÜYÜKOĞLU

Yrd.Doç.Dr. Süleyman ÜNÜVAR

Doç.Dr. İbrahim ARSLAN

İmzası

ÖZET

1820'DEN CUMHURİYET'İN İLANINA KADAR ANTEP'TE MİSYONER FAALİYETLER

TOYDEMİR, Mahmut

Yüksek Lisans Tezi, Tarih Ana Bilim Dalı

Tez Danışmanı: Yrd.Doç.Dr. Yaşar BÜYÜKOĞLU

Mayıs 2012, 95 sayfa

Araştırmada, 1820'den Cumhuriyetin ilanına kadar olan süreçte Osmanlı İmparatorluğu'ndaki Misyoner Faaliyetleri, Antep'teki misyoner Faaliyetleri tarihsel gelişiminden başlayarak, amaçlarının tespit edilmesi ve bu konudaki faaliyetlerin Türk toplumuna etkilerinin incelenmesi ve günümüze ışık tutması amaçlanmıştır. Yabancı Devletlerin Misyoner Faaliyetleri'nin amaçlarının belirlenerek, gerçek anlamda yapmak istediklerinin ortaya çıkartılması ve bugüne kadar Antep sınırları içerisinde yaptıkları çalışmalarla toplumu nasıl etkilediklerinin incelenmesi, Kamu Yönetimi ve Milli Eğitim konusunda halen devam eden faaliyet olması nedeniyle önemlidir. Araştırmanın yönteminde tarihsel araştırma yöntemi ve konunun önemini neden sonuç ilişkileri içerisinde ayrıntısıyla açıklayan betimsel araştırma yöntemi birlikte kullanılmıştır. Konu incelenirken öncelikle temel bilgi olarak Osmanlı İmparatorluğunun genel durumu, misyonerlik faaliyetleri anlatılmıştır. Daha sonra Azınlıklara eğitim yapan okulların amaçları ve Türk toplumuna etkileri irdelenmiştir. Bulgular, öneriler ve çıkarılan sonuç özetlenerek çalışma sonlandırılmıştır.

Anahtar Kelimeler: Misyonerlik, Misyoner Faaliyetleri, Antep, Ermeni, Eğitim,

ABSTRACT**1820'UNTİL THE DECLARATION OF THE REPUBLIC FROM
MISSIONARY ACTIVITIES ANTEP**

TOYDEMİR, Mahmut

M.A. Thesis, Department of History

Supervisor: Yrd.Doç.Dr.Yaşar BÜYÜKOĞLU

May 2012, 95 pages

Main intend of this thesis is, in the process from 1820 to the declaration of republic in Turkey, missionary works in Ottoman Empire, from the beginning of the historical development of missionary works in Antep, to identify the intends of this missionary works and their effects to the Turkish society. To identify the intends of missionary works by the foreign states in Antep. It is substantially important in the way of public administration and public education topics. In the administration of the thesis, historical search methods and imagery search methods has been exhausted with their reason-result relationship. While this topic was searching before all else investigated the general situation of Ottoman Empire and the missionary works have been based as a basic knowledge. As a next step in the searching has been investigated the intents of school of minorities and their effects to Turkish society. The thesis has been ended by summarization of suggestions and issues.

Keywords: Missionary, Missionary works, Antep, Armeninan, Education

ÖNSÖZ

Bu çalışma XVIII. ve XIX. yüzyıllarında Osmanlı İmparatorluğu topraklarına farklı kimliklerde ama aynı amaç doğrultusunda gelmiş olan misyonerlerin yaptıkları faaliyetler üzerinde durulmaya çalışılmıştır. Misyoner faaliyetlerinde Osmanlı topraklarında bilhassa Anadolu coğrafyasında faaliyet göstermiş olan misyonerlerin Antep bölgesi faaliyetleri çalışmamın asıl alanını oluşturmaktadır.

1820'den Cumhuriyet'in ilanına kadar olan süreçte Antep'te Misyonerlerin yapmış oldukları faaliyet alanları tespit edilmiş, çalışma metotları incelenmiş ve gerçekleri ortaya koyabilmek için objektif ve nesnel bir yaklaşım sergilenmeye çalışılmıştır.

Bu çalışmanın hazırlanmasında emeği geçen ve çalışmam esnasında her konuda desteğini esirgemeyen danışman hocam sayın Yrd. Doç. Dr. R. Yaşar BÜYÜKOĞLU'na, desteğini hiçbir zaman benden esirgemeyen aileme ve ağabeyim Ahmet Toydemir'e bana olan inancından dolayı teşekkür ederim. Beni bu yola sevk eden tüm yol göstericilerime sonsuz teşekkürler.

Mahmut TOYDEMİR

İÇİNDEKİLER

	Sayfa No:
ÖZET	II
ABSTRACT.....	III
ÖNSÖZ	IV
İÇİNDEKİLER	VI
KISALTMALAR LİSTESİ	IX
TABLolar	X
EKLER	XII
BİRİNCİ BÖLÜM.....	1
GİRİŞ	1
İKİNCİ BÖLÜM.....	6
2. MİSYON, MİSYONER VE MİSYONERLİK.....	6
2.1. Misyonerliğin Tarihçesi	8
2.2. Misyonerlerin Osmanlı Topraklarını Keşfi ve İlk Misyonerler.....	9
2.3. Misyoner Okulları ve Bu Okullarda Uygulanan Eğitim	12
2.4. Misyoner Okullarında Bitirme Tezi Konuları	15
ÜÇÜNCÜ BÖLÜM.....	17
3.1. XVIII. YÜZYILDA ANTEP'TE GENEL DURUM	17
3.1.1. Antep'te Eğitim Alanında Yapılan Faaliyetler	19
3.1.2. Misyonerlerin Açtıkları Eğitim Kurumları Ve Yerleri	22

3.2. Amerikan Board Misyonerlik Örgütü Teşkilatlanması	24
3.2.1 Amerikan Board Örgütünün Çalışma Prensipleri	26
3.3. Merkezi Türkiye Misyonu	40
3.3.1. Merkezi Türkiye Misyonu Dini Alandaki Faaliyetleri	41
DÖRDÜNCÜ BÖLÜM	46
4.1. MERKEZİ TÜRKİYE MİSYONU ANTEP İSTASYONU	46
4.2. İstasyonun Kurulması ve Faaliyetleri	46
4.2.1. Misyonerlerin Antep'te Eğitime Yönelik Çalışmaları	50
4.3. Antep Merkezi Türkiye Koleji ve Misyonerlerin Sağlık Alanlarındaki Çalışmaları.....	55
4.3.1. Sağlık Alanındaki Faaliyetler ve Tıp Bölümünün Faaliyete Geçmesi.....	58
4.3.2. Amerikan Koleji Tıp Bölümü	60
BEŞİNCİ BÖLÜM	67
5.1. MİSYONERLERİN KÜLTÜREL ÇALIŞMALARI; MATBAA VE GAZETE	67
5.1.1. Osmanlı Devletinde İlk Matbaa	67
5.2. Antep'te İlk Matbaa'nın Faaliyete Geçmesi	68
5.2.1. Antep'te Yayınlanan İlk Gazeteler	70
5.2.1.1. Ayıntab Gazetesi	71
5.2.1.2. Avedaper Gazetesi	71
5.2.1.3. Meclayı Muarır Gazetesi	72
5.2.1.4. İmam Baba Gazetesi	72
5.2.1.5. Türk Tepe Gazetesi	72
5.2.1.6. Rehnüma Gazetesi	72
5.2.1.7. Genç Gazetesi	73
5.2.1.8. Ahali Gazetesi	73

5.2.1.9. İmtiyaz Gazetesi	73
5.2.1.10. Dünya Telgrafları Gazetesi	73
5.2.1.11. Ajans Haberleri Gazetesi	74
5.2.1.12. Antep Haberleri Gazetesi	74
ALTINCI BÖLÜM.....	75
6.1.MERKEZİ TÜRKİYE KOLEJİNİN KAPATILMASI	75
6.2.Misyonerlerin Antep ve Bölge Halkına Etkileri	78
6.2.1. Sosyal ve Kültürel Etkileri	79
6.2.2. Eğitim Alanında Antep'teki Etkileşim	81
SONUÇ	83
EKLER	86
KAYNAKLAR	91
ÖZ GEÇMİŞ.....	95
VITAE.....	95

TABLOLARIN LİSTESİ

Sayfa No

Tablo 1: XIX.Yüzyılda Osmanlı Coğrafyasında Yabancı Devletlerin Açmış Oldukları Okul ve bunların Sayılarını Gösteriri Tablo.....	11
Tablo 2: Kolejin 1901 yılı katalogunda Bilimler Bölümü'nün ders programı aşağıdaki gibidir.....	12
Tablo 3: Merkezi Türkiye Kolejinde Tez Konusu Olarak Verilen Konular	14
Tablo 4: Ayıntab Kazası'nın 1891,1895,1899,1900,1902,1904,1906 ve 1914 yıllarındaki nüfus cetveli.....	16
Tablo5:Anadolu'daki Amerikan Okulları Ve Buldukları Yerler.....	22
Tablo6:Anadolu'daki Amerikan Okulları Ve Buldukları Yerler.....	23
Tablo 7: Resim 1: Halep Vilayetini gösteren bir harita.....	34
Tablo 8: Merkezi Türkiye Misyonunda Çalışanları Gösteren Çizelge.....	42
Tablo 9: Merkezi Türkiye Misyonunun Yıllara göre İbadethane ve Cemaat Sayısı.....	43
Tablo10: Merkezi Türkiye Misyonuna Bağlı Eğitim kurumları ve Öğrenci Sayıları Gösterir	44
Tablo 11: Merkezi Türkiye Misyonuna Bağlı Amerikalı ve Yerli Çalışanları Gösterir Çizelge.....	49
Tablo 12: Antep Kazası'nda Ermenilere Ait İlkokulların Adı, Yerleri ve Öğrenci Sayıları.....	53
Tablo13:Resim , Merkezi Türkiye Koleji, Antep.....	54
Tablo14:Merkezi Türkiye Koleji Tıp Bölümü Ders Programı (1886).....	62
Tablo 15:Antep Tıp Bölümünde Okuyan Öğrencilerin Yıllara Göre Dağılımı (1876-1921).....	63

Tablo16:Tıp Bölümü Öğrencilerin Dinlere Göre Dağılımı.....	64
Tablo 17: Matbaada Basılan Eserler.....	67

EKLERİN LİSTESİ

Ek 1: Merkezi Türkiye Koleji	84
Ek 2: Merkezi Türkiye Koleji Öğretmenleri	85
Ek 3 : Eski Kız Okulu Şimdiki Amerikan Hastanesi	85
Ek 4: Okulun Günümüzdeki Görünümü	86
Ek 5: Tıp Bölümü Ameliyathaneden Görüntü	86
Ek 6: Misyoner Yetimhanelerinde Kalan Çocuklar	87
Ek 7: Gaziantep ve Saint Asdvadzadzin Cathedral Kilisesi	87

KISALTMALAR

A.B.C.F.M. : American Board of Commissioners for Foreign Missions

A.B.D. : Amerika Birleşik Devletleri

a.g.e. : Adı Geçen Eser

a.g.t. : Adı Geçen Tez

a.g.m. : Adı Geçen Makale

Amerikan Board : American Board of Commissioners for Foreign Missions

Çev. : Çeviren

Mr. : Mister

Mrs. : Mistress

s. : Sayfa

S. : Sayı

BİRİNCİ BÖLÜM

GİRİŞ

1.1.GİRİŞ

Osmanlı Devleti, sahip olduğu coğrafya açısından geniş bir alana hâkim olmakla birlikte, birçok dini ve etnik yapıyı da içersinde barındırmaktaydı. Osmanlı Devleti, bu farklı yapıyı “millet sistemi” anlayışıyla yapılandırarak varlığını uzun süre devam ettirmiştir. Ancak XIX. yüzyıldaki gelişmeler, özellikle misyoner faaliyetleri, Osmanlı Devleti gayrimüslim tebaasının devlete karşı tutumlarında da değişmelere neden olmuştur. Osmanlı Devleti'nin Kanuni Sultan Süleyman zamanında Fransa'ya ekonomik ayrıcalıklar vermesi ve daha sonra başka devletlere de verilen “kapitülasyonlar” sayesinde batılı devletlerin, İmparatorluk içerisinde daha serbest hareket etmelerine neden olmuştur.

Osmanlı Devleti, Avrupa devletlerine yalnız ekonomik alanlarda değil, yargı ve eğitim gibi alanlarında da kapitülasyonlar vermişti. Bu durumdan yararlanan büyük devletler, Osmanlı Devleti'nin çeşitli bölgelerinde, kendi dil, din ve kültürlerini yaymak amacıyla okullar açmışlardı. Bu okulların açılmasında, Osmanlı Devleti'nin yabancılara tanıdığı din, ibadet ve eğitim özgürlüğünün büyük rolü olmuştur.

Avrupa devletlerinden her biri, kendi politik çıkarlarına uygun gelen bir Hıristiyan Osmanlı azınlığını korumak için okullar açarak, çıkarlarını sürdürmeye çalışmışlardır. Osmanlı Devleti'nin çok milletli ve etnik kökenli yapısı ise bu yönteme çok uygundu. Çünkü Osmanlı yönetimi altında Rum, Ermeni, Yahudi, Marsuni ve Dürzi etnik kimliklerine mensup gruplar yaşamaktaydı. Osmanlı yönetimindeki

Lübnan'da Marsuniler ile Fransızlar, Dürziler ile İngilizler, Anadolu'daki Ermeniler ile de Amerika Birleşik Devletleri ilgilenmiştir.

Türk-Amerikan ilişkilerinin başlangıcı, Amerikan Kongresi'nin 7 Mayıs 1784'te ticaret ve dostluk anlaşması yapmak üzere görevlendirdiği heyetin Osmanlı İmparatorluğu ile temasa geçmesiyle başlamıştır.¹Ticarete dayalı bu ilişkiler, XIX. yüzyılda misyonerlik faaliyetleriyle ayrı bir boyut kazanacaktır. A.B.D. eğitim kurumları ve misyonerleri, Ermeni cemaatini kullanarak Anadolu ve Ortadoğu bölgelerini kendi nüfuz alanı içine almaya çalışmıştır. Bu amaç zamanla değişmiş ve emperyalist bir boyut kazanmıştır.

A.B.C.F.M. ya da Amerikan Board olarak adlandırılan American Board of Commissioners for Foreign Missions, ABD'deki Protestan misyoner örgütlerinin en önemlilerinden biridir. 1819 yılından itibaren Türkiye'yi de programına alan Board yöneticileri, A.B.C.F.M. üyesi Pliny Fisk ve Levi Parsons adlı iki misyonerini, 15 Ocak 1820 tarihinde İzmir'e göndermiştir. Dinsizleri Hıristiyan yapmak amacıyla gelen misyonerler, önce Müslümanları Hıristiyan yapmak için faaliyetlerde bulunmuşlarsa da zemin, zaman ve kanunların pek müsait olmaması nedeniyle gayrimüslimlere yönelmişlerdir. Önce İzmir'i mesken tutan misyonerler 1830 yılında imzalanan "Türk-Amerikan Dostluk ve Ticaret Antlaşması" sonucunda merkezlerini İstanbul'a taşımışlardır. Misyonerler, taşrada yaptıkları ön araştırmalardan sonra belli merkezler oluşturarak buralarda yoğunlaşmaya başlamışlardır. Amerikan Board misyonerleri faaliyetlerini özellikle Ermeniler üzerinde yoğunlaştırmıştır.²

Osmanlı idaresindeki Anadolu ve Ortadoğu topraklarının yeraltı ve yerüstü kaynakları bakımından zenginliği, sahip olduğu pazar niteliği ve ulaşım olanakları 1830'lu yıllardan itibaren Amerika Birleşik Devletleri'nin ilgisini çekmekteydi. Amerika Birleşik Devletleri; Osmanlı Devleti ile imzaladığı daha ilk antlaşmadan ve ticarî alandaki ilk yakınlaşmadan itibaren bu toprakların ve barındırdığı zenginliğin kendi çıkarları adına ne tarzda, hangi ölçülerle ve toplumun hangi kesimleriyle yakın ilişkiler kurularak elde edilebileceğini araştırmaya başlamıştır. Bu politikanın sonucu olarak Osmanlı topraklarında yaşayan ve özellikle Anadolu coğrafyasında hayat sürmekte olan Ermeniler, bu ilişkilerde ve ön görülen Amerikan hedeflerinin

¹ Orhan Köprülü. (1987). *Tarihte Türk-Amerikan Münasebetleri*, Belleten,c.II.,s.927

² Brian Jhnon. *Türkiye'de Bir Amerikan Okulunun Doğuş Öyküsü: İzmir Amerikan Koleji*, Çev. Handan Cinci, Toplumsal Tarih, sayı, 149, Mayıs, İstanbul, 2006, s. 38.

gerçekleştirilmesinde önemli bir unsur olarak kabul görmüş ve Amerika Birleşik Devletleri için büyük bir önem arz etmiştir.

Anadolu topraklarında Ermenileri örgütleyen Amerikan misyonerleri, İstanbul'dan sonra sırasıyla; Antep (1848), Sivas (1851), Merzifon, Adana, Ceyhan (1852), Diyarbakır (1853), Talas, Maraş (1854), Harput (1855) ve Tarsus (1859) gibi bölgelerde merkezler oluşturdular. 1896 yılına gelindiğinde, Amerikan misyonunun bulunduğu iller şunlardı: Bursa, İzmir, Merzifon, Kayseri, Sivas, Trabzon, Erzurum, Harput, Bitlis, Van, Mardin, Antep, Maraş, Adana, Saimbeyli (Haçın), Ankara, Yozgat, Amasya, Tokat, Arapkir, Malatya, Palu, Diyarbakır, Urfa, Birecik, Elbistan, Tarsus ve İstanbul'du.³ Görüldüğü gibi bu yayılma sonucunda misyonerler, Anadolu coğrafyasına her alanda nüfuz etme olanağına da sahip olmuşlardır.

Özellikle Tanzimat Fermanı'nın sağladığı atmosfer ve Protestanların bağımsız bir kiliseye kavuşmuş olmaları; dolayısıyla da ayrı bir millet olarak kabul görmeleri yeni gelişmelere de zemin hazırlamıştır. Tanzimat döneminde yayınlanan 1856 tarihli Islahat Fermanı'nın da getirdiği vicdan hürriyeti prensibi ile tanınan mezhep değiştirebilme serbestliğinden en fazla yararlananlar Protestan misyonerleri olmuştur. Ayrıca gerek ilân edilen fermanlar ve gerekse sürdürülmeye çalışılan yenileşme çabaları neticesinde Amerikan misyonerlerinin çalışmaları daha bir hız kazanmış ve gelişmiştir. İleriye yönelik hedeflerin belirlenmesinde ise "Milletler Sistemi" ve "Kapitülasyonlar" gibi istismara açık iki zayıf noktadan büyük ölçüde istifade etmiştir.

Board misyonerleri, dinsel faaliyetlerini etkinleştirmek amacıyla eğitim, sağlık ve matbaa çalışmalarını yoğun bir şekilde kullanmışlardır. Yerel kadroyu eğitmek amacıyla ilk kurum İstanbul'da 1840 yılında Bebek Papaz Okulu (Bebek Seminary) adı altında açılmıştır. İstanbul'daki Robert Koleji'nin yanı sıra, Anadolu'da kurulan diğer okullar arasında; Harput'ta Fırat Koleji, Van Amerikan Koleji, Merkezi Türkiye Koleji (Antep), Tarsus St. Paul Koleji, Merzifon'da bulunan Amerikan Koleji ve İzmir'de bulunan Uluslararası Kolej bulunmaktaydı. Eğitim faaliyetlerinin sürdürülebilmesi için kuşkusuz matbaa çok önemliydi ve Amerikalılar da buna uygun olarak önce matbaayı Malta'da kurduktan sonra İzmir, İstanbul ve Antep gibi şehirlerde de yaygınlaştırmışlardır.

³ Hidayet Vahapoğlu. (2005). *Osmanlıdan Günümüze Azınlık ve Yabancı Okullar*, M.E.B. Yayınları, İstanbul. S.38

Bu araştırmanın amacı, 1820–1923 yılları arasında Antep’te faaliyet gösteren “Merkezi Türkiye Koleji”nin (Central Turkey College) Osmanlı eğitim sistemi yanında misyoner faaliyetleri sonucunda nasıl ortaya çıktığını araştırmak, kurumun tarihsel gelişim ve eğitim-öğretim sürecini incelemek ve bu sürecin ülke ve bölgeye olan etkilerini tanımlayabilmektir. Amerikan Board’ın Gaziantep’teki eğitim faaliyetleri doğrultusunda kurulan Merkezi Türkiye Koleji, Robert Koleji ve Beyrut Amerikan Koleji’nden sonra Osmanlı topraklarında kurulan üçüncü yüksek okuldu. Araştırma alanı olan Antep, Amerikan Board misyonerleri açısından Türkiye’de büyük bir öneme sahipti. Bu bölgede Ermeni nüfusun yoğun olması, misyonerlerin bölgeye olan ilgisini de arttırmıştı. Bu açıdan eğitim, sağlık ve matbaa çalışmaları Antep’te birlikte yürütülmekteydi.

Kolejin verdiği eğitimle Ermenilerin ekonomik, sosyal ve kültürel değişimine katkı sağladığı açıktır. Ancak Koleji, Müslüman, Protestan, Gregoryen, Katolik, Süryani ve Yahudilerin de desteği ile açılmıştır. Ancak daha sonraları Misyonerlerin Ermenilere olan yakınlığı ve onları desteklemeleri Şehirde gerginliklerin yaşanmasına ve Kurtuluş savaşı döneminde de Ermenilerin işgalcilerle işbirliği yapmaları ve okulun da kışla olarak kullanılması Antepli Müslümanların tepkisini çekmiştir.⁴

Araştırmamız, Amerikan Board’ın faaliyetlerini ve Merkezi Türkiye Koleji’nin kuruluşunu, okulun Gaziantep’teki 1820–1923 yılları arasında kurumsal tarihini ve eğitim-öğretim faaliyetlerini içermektedir. Bu çalışmada hem zaman hem de mekân sınırlamasına gidilerek, çalışmanın derinleştirilmesi hedeflenmektedir.

Merkezi Türkiye Koleji ile ilgili doğrudan yapılmış bir çalışma bulunmamakla birlikte, Frank Andrews Stone’nin *Academi for Anatolia* ve Kevork A. Sarafian’ın *Arief History of Aintab* isimli çalışmalarda Kolejden bahsedilmektedir. Kolejin Tıp Bölümü ile ilgili olarak Uğuroğlu Barlas’ın Gaziantep Tıp Fakültesi Tarihi ve Azınlık Okulları ve Turhan Baytop’un Merkezi Türkiye Koleji Tıp Bölümü ve Amerikan Hastanesi çalışmalarında konu ile ilgili bilgiler bulunmaktadır. Uygur Kocabaşoğlu, Anadolu’daki Amerika isimli çalışmasında Amerikan Board’ın Anadolu’daki faaliyetleri çerçevesinde kolejden kısaca bahsetmektedir. Ancak doğrudan koleji konu alan kapsamlı bir çalışma söz konusu değildir.

⁴ Kamuran Gürün. (1988) *Ermeni Dosyası*, Ankara, s. 261-262

Araştırma hakkında bilgiler İstanbul'daki Amerikan Board Kütüphanesi, Ankara'daki Milli Kütüphane, Türk Tarih Kurumu Kütüphanesi, İstanbul Üniversitesi Kütüphanesi, Mersin Üniversitesi Kütüphanesi ve Gaziantep İl Halk Kütüphanesi'ndeki kaynaklardan elde edilmiştir. Araştırma beş bölümden oluşmaktadır.

Birinci bölümde, Misyonerlik, Misyon ve misyoner kavramları açıklanmaya çalışılmış, bu kavramın ortaya çıkışı ve tarihsel gelişimi verilmeye çalışılmıştır. Yine Amerikan misyonerlerinin Osmanlı topraklarına gelişi ve Board teşkilatının Osmanlı coğrafyasındaki teşkilatlanması anlatılmıştır.

İkinci bölümde, Amerikan Board misyonerlerinin Antep'e gelişi, Merkezi Türkiye Misyonu'nun kuruluşu incelenmiştir. Bu kapsamda misyonerlerin Antep'teki eğitim, dinsel ve sağlık çalışmaları değerlendirilmiştir.

Üçüncü bölümde, Merkezi Türkiye Misyonunun, Antep İstasyonunun kuruluş süreci, giriş şartları ve eğitim-öğretim ve sağlık alanındaki faaliyetleri incelenmiştir.

Dördüncü bölümde, Misyonerlerin kültürel faaliyetleri, matbaa ve gazete çalışmaları incelenmiş bu dönemde çıkarılan gazeteler ele alınmıştır.

Beşinci bölümde ise Kolejin Osmanlı eğitim sistemi içerisinde yeri değerlendirilmiş ve kolejin sosyal, ekonomik, eğitim ve siyasal açıdan bölgeye etkisi üzerinde durulmuştur. Kolejin kapatılması anlatılmıştır.

İKİNCİ BÖLÜM

2.1. MİSYON, MİSYONER VE MİSYONERLİK

Kilise belgelerinde ‘misyoner’ olmanın, kilise için geçici bir fonksiyon değil, kilisenin tabiatına ait asli bir görev olduğunun altı çizilir. Buna göre Tanrı’nın dünyaya yönelik kurtuluş planında, kilisenin üstlendiği misyon, bedenleşen oğul’un (İsa Mesih’in) misyonunun devamıdır⁵ Latince “missio” teriminden gelmekte olan misyon, sözlük anlamı itibariyle görev ve yetki anlamlarına gelmektedir. Bundan türetilmiş olan misyoner terimi ise, görevli olan kişi anlamına gelmektedir.⁶

Misyonerlik: Hıristiyanlık dinini yayma gayreti içinde olan kişi. Henüz Hıristiyanlığı kabul etmemiş ülkelerde, çeşitli faaliyetler adı altında yürütülen Hıristiyanlık propagandasının her türüne ‘misyonerlik’ denilmektedir. Hıristiyan batı kültüründe “misyonerlik” adı verilen faaliyetlerin tarihi, Hıristiyanlık dini kadar eskidir. Bu faaliyette bulunan papaz, rahip ve çeşitli Hıristiyan din adamlarına “misyoner” denilmiştir.

Hıristiyanlığın doğuşu ile başlayan “mission” hareketi zaman içerisinde Hıristiyanlıkla birlikte bir mana bütünlüğüne kavuşmuş ve İncil’in yayılmasıyla eş anlam içinde günümüze kadar gelmiştir. “Mission” kelimesi Hıristiyan vokabülerinin (söz varlığı) karakteristik bir özelliği olmuş ve birçok anlama bürünmüştür. Teolojik planda “mission”, şahsiyetlerin kendi aralarındaki ilişkilerini belirtmektedir. Bunun için Baba’nın bedenleşmiş oğlu olan İsa’nın insanlar arasındaki misyonundan

⁵ Şinasi Gündüz. (2005). *Misyonerlik*, D.İ.B. Ankara, s.11

⁶ Gündüz. a.g.e. s.11

bahsedilmiştir. Yine Kutsal-Ruh'un Pentacode günü havarilere gönderilişinden bahsedilmektedir. Kilise hukukunda “mission”, belli bir görevi ifa etmek amacıyla gönderilen delegasyon gücünü göstermektedir. Genelde kabul edilen anlama göre “mission”, İncil’i Hıristiyan olmayan halklara yaymaktır.⁷

Misyonerlik; görev, yetki, vekalet, bir iş için verilen “özel görev” anlamına gelen “misyon” kelimesinden türemiştir. Bu işi yapan kimseye “Misyoner” ve misyonerin yaptığı işe de Türkçede “Misyonerlik” denilmektedir. Ancak bu kelimeler çok geniş ve değişik anlamlar içermektedir. Dini alanda olduğu gibi diplomasi alanında, siyaset alanında ve kültürel alanlarda da misyon ve misyonerlik bir yöntem olarak kullanılmıştır

Misyon ve misyonerlikle yakından ilgili olarak kullanılan diğer çeşitli terim ve kavramlar da bulunmaktadır. Misyonerlik, uzun süre emperyalizmin bir aracı olarak kullanıldığından günümüzde kötü çağrışımı hatırlatmaması açısından İncil’i yayma anlamında evengelisation veya christirization, conversion, proselytisme, witness ve proclamation gibi başka kavramlar kullanılmıştır.⁸

Genel olarak misyonerlik Farklı dinden olan insanları kendi dinine kazandırmak amacıyla kurulmuş olan kurumlar, diğer bir ifadeyle Hıristiyan olmayan ülkelerde Hıristiyanlığı yayma amacını güden kurumlar⁹ olarak tanımlanmıştır. Kısacası “misyonerlik” Hıristiyanlığı yaymaya yönelik örgütlü çalışma kurumudur.¹⁰

Misyonerlik faaliyetleri başlangıçta her ne kadar Hıristiyanlığı yayma, Hıristiyan olmayanları Hıristiyanlığa davet amacı gütsede zaman içerisinde özellikle XIX. yüzyılın başlarından itibaren misyonerlik, politik güç merkezi olan bazı ülkelerin emperyalist amaçları doğrultusunda az gelişmiş ülkelerde kendi çıkarlarına hizmet içinde kültürel bir etki alanı olarak kullanılmıştır. Diğer bir deyişle asıl amacı Hıristiyanlığı yaymak olan bu kurum süreç içerisinde farklı amaçlar için kullanılmıştır.

Yukarıda misyonerliğin kelime anlamı, ve bu anlamın zaman içinde farklı kavramları aldığı ama asla asli hedefini dışına çıkmadığı tek amaç doğrultusunda

⁷ Mehmet Aydın. (2005). *Hıristiyan Misyonerliğin Başlangıcı, Gelişimi ve Hedefleri*. Dinler Tarihi Araştırmaları V. Türkiye Din. Tar. Der. Yay., Ankara.s.35

⁸ Ö.Faruk Harman. (2004). *Türkiye’de Misyonerlik Faaliyetleri*. Ensar Neşriyat, İstanbul.s.26

⁹ Meydan Larousse. “Misyonerlik”, C. 8., s. 843.

¹⁰ A. Mehmet Kocaoğlu. (1997). *Misyonerlik Faaliyetlerinden Pontus Rum Devletine Uzanan Süreç*, Giresun Tarihi Sempozyumu. 24-25 Mayıs 1996. Bildiriler. İstanbul, s. 236.

birden fazla yola başvurduğunu görmekteyiz. Günümüzde misyon için uygulanmaya çalışılan metotlar ise;

- Kültüre Uyarlama
- Bir Misyon yöntemi olarak Diyalog
- Sosyal Etkinlikler Bağlamında Çalışmalar
- Kilisenin Yerleşik Etkisi
- Siyasal ve Sosyal Şartların Değerlendirilmesi
- Uygun Araç Ve Gerecin Kullanımı

2.2. Misyonerliğin Tarihçesi

Hız. İsa'ya peygamberlik 30 yaşında verilmiştir. 3 yıl kadar Hıristiyan dinini içinde yaşadığı topluma anlatan Hız. İsa, Hıristiyanlara göre çarmıha gerilerek öldürülmüş, İslâm inancına göre ise öldürülmemiş, Allah tarafından insanlar arasından alınarak farklı bir âlemde yaşatılmıştır. Hız. İsa'ya vahye dilmiş olan İncil, hemen yazıya geçirilmemiş ancak Hız. İsa'nın insanlar arasından ayrılışından uzun bir zaman sonra havarileri tarafından yazıya aktarılmıştır. Çeşitli müelliflerin kaleminden çıkan İnciller vardır. Kilise bu İncillerden yalnız dördünü: Matta, Markus, Luka ve Yuhanna İncillerini muteber olarak kabul etmektedir. Elimizdeki en eski İncil nüshası M.S. 280 yılında oluşturulduğu anlaşılan Hız. İsa ve havarilerinin konuştuğu Aramice dilinde değil de Grekçe bir nüshadır¹¹.

Misyonerliğin ilahi temelleri Hız. İsa'nın Havarilerine, “*Gidiniz! Gerçeği (Kutsal Kitabı) onlara anlatınız!*”¹² emrinde gizlidir. Matta İncil’inde, “*gökte ve yeryüzünde tüm yetki bana verilmiştir. Bu nedenle, gidin bütün ulusları öğrencim yapın. Onları Baba, Oğul ve Kutsal ruh adına vaftiz edin (İsa öğrencilerine kardeşleri gözüyle bakar). Sizlere buyurduğum her şeyi tutmaları için kendilerini eğitin. Bilesiniz ki çağın sonuna kadar sizinle beraberim*”¹³.

¹¹ Ahmet Yüksel Özemre. (2004) . *Din ve Misyonerlik*, Pınar Yayınları, İstanbul, s. 51.

¹² Uygur Kocabaşoğlu. (1989). *Kendi Belgeleriyle Anadolu'daki Amerika, 19. Yüzyılda Osmanlı İmparatorluğu'ndaki Amerikan Misyoner Okulları*, Arba Yayınları, İstanbul, s.13

¹³ İncil, Matta (28: 18 – 20).

Misyoner faaliyetlerinin görünen amacı dinidir. Yani, kendi ifadeleriyle dinsiz dünyayı Hıristiyanlaştırmaktır. Bu amaçla bilmeyenlere İncil'i öğretmek, Hıristiyan olmayanları bu dine davet etmek veya kendi mezheplerine insan kazandırmak için çalışan misyonerlerin nihai hedefi ise yeryüzünde güçlü bir Hıristiyan toplumu oluşturmaktır. Görünen bu dini gayelerinin yanında, misyonerliğin zamanla siyasi, ekonomik, sosyal ve kültürel pek çok amacı bünyesinde taşıdığı görülmektedir. Tarihi süreç içerisinde sömürgecilik çağı ile birlikte bağlı buldukları ülkelerin emperyalist politikalarına hizmette bulunması da ayrı bir gerçektir. Kendilerini kiliseye aday ve İncil'in hizmetkarı olarak gören misyonerler, amaçlarına ulaşma bilmek için her yolu ve metodu denemekten kaçınmamışlardır¹⁴.

Misyonerlik faaliyetlerinde Hıristiyan mezheplerinin kendilerine has metotlar benimsediklerini görüyoruz. Ortak olan tek noktaları ise kendi değerlerini 'yaymaktır. Katolikler "kendi dışındaki mezheplere bağlı bulunanları yeniden içine çekmek için misyonerlik faaliyetlerinin sınırlarını geniş tutar"¹⁵. Yani Katolikler, kendi dışındaki din ve mezheplerden olan herkesi hedef kitle olarak görürler. Ortodokslar, "kendilerini Hıristiyanlığın özünü muhafaza eden kimseler olarak görürler. Bunun için tüm Hıristiyanların özlerine dönmelerini arzu ederler. Diğer Hıristiyan mezheplere mesafeli dururlar, ilişkileri sıcak değildir." Bu mezhebin Misyonerlik faaliyetlerindeki asıl hedef kitlesi Müslümanlardır.¹⁶

2.3. Misyonerlerin Osmanlı Topraklarını Keşfi ve İlk Misyonerler.

Misyonerlikle ilgili basılı eserlerde Türkiye "İncil Ülkesi" anlamına gelen "Bible Land" olarak adlandırılır. Zira İncil'de geçen pek çok önemli merkez Anadolu'dadır. Misyonerlerin kendi ifadeleriyle: "Bu mukaddes ve vaat edilmiş topraklar, silahsız bir Haçlı Seferi ile geri alınacaktır." Yüzyıllardır süren Haçlı Seferleri sonucunda Anadolu'nun ebediyen Müslüman-Türk olarak kalacağı Avrupalılara defalarca ispatlanmıştır. İşte bu nedenle Batı, silahlı Haçlı Seferleriyle yapamadığını, silahsız bir şekilde, yani misyonerlik faaliyetleri ile yapmaya

¹⁴ Kocabaşoğlu. a.g.e. s.24-33.

¹⁵ Ali Erbaş. (2003). *Hıristiyan Misyonerliğine Genel Bir Bakış*, S.Ü.İ.F.D., s. 5

¹⁶ Erbaş. a.g.m., s. 5.

başlayacaktır. Tarihçi Richard Langhaener'in yerinde bir tespiti ile: "Batı, Doğu'nun zenginliklerini ele geçirmek için en etkili silah olarak misyonerliği seçecektir." Anadolu'da yüzyıllarca, başta Hıristiyanlar olmak üzere, bir çok gayrimüslim barış ve huzur içinde bir arada yaşamış, XIX. yüzyıla kadar Osmanlı ülkesinde ciddi bir misyonerlik faaliyetleri görülmemiştir. Zira XIX. yüzyıla kadar Osmanlı Devleti, henüz siyasi gücünü kaybetmemiştir. Osmanlı devleti topraklarına gelen ilk misyonerler Katoliklerdir. Fransız olan bu misyonerler, başta İstanbul olmak üzere, Osmanlı Devleti'nin çeşitli bölgelerine dağıldılar. Bu misyonerlerin amacı Hıristiyanlığı yaymak ve İstanbul'daki azınlıkların eğitimi ile ilgilenmekti.

Fransız olan, Katolik Cizvitler ile başlayan eğitim ve öğretim faaliyetleri sonucunda 1538'de Saint Benoit isimli Fransız okulu açıldı¹⁷. Osmanlılarda açılan ilk yabancı okul budur. Cizvitlerden başka Katoliklerin diğer kolları olan Fransisken, Dominiken, Kapuçin ve Fırerler rahip ve rahibeleri de Osmanlı ülkesine gelmeye başladılar. Ve çoğu kendi ismiyle açılan Saint Joseph, Saint George, Saint Michael, Saint Pierre, Saint Louis, Notre Dame Sion gibi okullar açıldılar. Cizvit ve Fransisken misyonerleri, en çok İstanbul, İzmir, Halep, Suriye, Filistin Mısır, Irak, Kıbrıs ve Yunanistan'da faaliyet gösteriyorlardı. Katolik misyonerleri; Rumlar, Ermeniler, Süryaniler, Yezidiler ve Yahudilere yönelik misyonerlik faaliyetleri yürütmüşler, çok sayıda kilise okul, hastane, matbaa, pansiyon, yetimhane, yurt, dispanser açmışlardır. Fakir ve kimsesiz çocuklardan, yaşlılara kadar, bilhassa yardıma muhtaç insanları kendilerine ilgi alanı seçerek, faaliyetlerini bu kimseler üzerinde yoğunlaştırmışlardır. Osmanlı Devleti'nde misyonerlik faaliyetlerinde bulunan bir diğer Hıristiyanlık mezhebi ise Protestanlardır. Özellikle Amerikalı misyonerler, Protestan misyonerlerinin başını çekmekteydiler¹⁸.

Protestan misyonerleri 1819'dan itibaren Osmanlı topraklarına gelmeye başladılar. 1810 yılında, A.B.D.'de kurulan "American Board Of Commissioners For Foreign Missions" "ABC FM" misyonerlik teşkilatı, Osmanlı Devleti'nde faaliyet gösteren Protestan misyonerlik kuruluşlarının en büyüğüdür. ABC FM misyonerlik teşkilatı misyonerleri, 1819 yılından itibaren Osmanlı topraklarına gelmeye başlamışlardır. ABC FM misyonerlik teşkilatının hazırladığı Bartlett Raporu, Osmanlı

¹⁷ Kenan Okan. (1971). Türkiye'deki Yabancı Okullar Üzerine Bir İnceleme, Baskı yeri yok.

¹⁸ İlhan Tekeli-Selim İlkin. (1999). *Osmanlı İmparatorluğu'nda Eğitim ve Bilgi Üretim Sisteminin Oluşumu ve Dönüşümü*, TTK, Ankara, s. 113.

topraklarındaki faaliyet ve hedeflerini şu cümleyle özetler: “Misyonerlik faaliyetleri açısından Türkiye, Asya'nın anahtarıdır.” ABCFM, bu çerçevede Osmanlı ülkesini misyonerlik faaliyetleri açısından 3 idari bölgeye ayırır¹⁹.

1. Doğu Bölgesi: Harput (Elazığ), Erzurum, Bitlis, Diyarbakır, Mardin. Bu istasyonlar Harput'a bağlıydı.

2. Batı Bölgesi: İstanbul, İzmir, Talas,(Kayseri) Trabzon, Ordu, Bursa, Merzifon, Manisa, Sivas, Adapazarı. Bu istasyonlar İstanbul'a bağlıydı.

3. İç Bölge: Antep, Urfa, Maraş, Halep, Adana, Tarsus. Bu istasyonlar Antep'e bağlıydı.

XIX. yüzyılda Anadolu'daki Amerikan misyonerlik okulu sayısı 417, bu okullarda okuyan toplam öğrenci sayısı 17 bin 556'dır. Şöyle ki: ilkokul sayısı 378, bu okullarda okuyan öğrenci sayısı 14 bin 414; orta okul sayısı 33, bu okullarda okuyan öğrenci sayısı 2 bin 600; açılan ilahiyat okulu sayısı 3, bu okullarda okuyan öğrenci sayısı 520'dir. Bu okullarda çok sayıda Rum, Ermeni ve Bulgar çocukları öğrenim görmüştür.

Rum isyanlarını, Ermeni isyanlarını, Bulgar isyanlarını yöneten ihtilalci liderler hep bu okullardan yetişmiştir. Bu okulların gelirleri başlıca 3 kaynaktan sağlanıyordu: Birinci kaynak, Amerikan ve İngiltere hükümetlerinin mali yardımlarıydı. İkinci kaynak yerli ve yabancı gönüllülerin yardımlarıydı. Yabancı gönüllülerin yardımları, A.B.D. ve İngiltere'deki kişi ve kuruluşlardan, yerli gönüllülerin yardımları ise, genellikle yörenin Protestan cemaatine mensup varlıklı kişilerden sağlanıyordu. Üçüncü kaynak ise; yatılı ücreti, ders ücreti, kitap kirası vb. adlar altında öğrencilerden alınan paralardı. Bir anlamda okullar giderek, birer ticari işletme haline geldiler.

Osmanlı Devleti'nde XIX.yüzyılın ikinci yarısından itibaren özellikle Amerika, Fransa ve İngiltere tarafından desteklenen cemiyetlerin yürüttüğü faaliyetler hızlı bir şekilde çoğalıp yayılmaya başlamışlardır²⁰. Bu dönemde okul açma

¹⁹ Kocabaşoğlu. (1989). s. 38; Turan a.g.e. s.9.

²⁰ Şamil Mutlu. (2005). *Osmanlı Devleti'nde Misyoner Okulları*, Gökkuşbu Yay., İstanbul, s.376

faaliyetlerine İtalya, Rusya, Almanya, İran, Yunanistan ve Avusturya gibi diğer devletlerde katılacaktır²¹.

Tablo 1: XIX.Yüzyılda Osmanlı Coğrafyasında Yabancı Devletlerin Açmış Oldukları Okul ve bunların Sayılarını Gösterir Tablo.

Ülke	Okul Sayısı
Amerika	183
Fransa	253
İngiltere	98
İtalya	27
Rusya	14
Avusturya	11
Almanya	29
İran	2
Yunanistan	5
Romanya	1

2.4. Misyoner Okulları ve Bu Okullarda Uygulanan Eğitim

Merkezi Türkiye Koleji'nde Bilimler Bölümü'nde eğitim-öğretim süresi dört yıldır. Bu bölüme kabul edilmek için, İngilizce, Türkçe, aritmetik, cebir, geometri ve fizyoloji sorularından oluşan sınavı geçmek gerekiyordu. Stone, Merkezi Türkiye Koleji'nde uygulanan müfredatı diğer Amerikan kolejlerinde olduğu gibi çok katı olarak değerlendirmektedir. Kolejde seçmeli dersin bulunmaması eleştirilerin temel nedenlerinden biriydi. Dil öğretimi ve fen bilimleri, programın çekirdeğini

²¹ Mutlu. a. g. e. s. 376

oluşturmaktaydı. Elbette, program dinsel eğitimle de desteklenmekteydi. Okulun müzik, fen ve konuşma sanatına (hetoric) olan vurgusu onu yerli ve Avrupalı rakiplerinden farklı kılmıştır.

Tablo 2: Kolejin 1901 yılı katalogunda Bilimler Bölümü'nün ders programı aşağıdaki gibidir.

Dersler (Course)	1.Sınıf (Freshman)	2.Sınıf (Sophomore)	3.Sınıf (Junior)	Son Sınıf (Senior)
Hristiyanlık Öğretimi	Act and Epistles	İncil Çalışmalarına Giriş	İlmihal	Hristiyanlığın Kanıtları
Fen Bilimleri		Fizik	Kimya Astronomi	Maden Bilimi
Matematik	Geometri	Trigonometri	Mekanik	
Biyoloji	Botanik	Zooloji	Fizyoloji	Biyoloji Semineri
Tarih	Antik Çağ Tarihi	Orta Çağ ve Modern Tarih	19. yy. Tarihi	Tarihin Anlamı
Felsefe			Psikoloji-Mantık	Felsefe Bilimi
Ekonomi		Muhasebe	Türk Kanunları	Politik Ekonomi
Filoloji I.	Türkçe	Türkçe	Türkçe	
Filoloji II.	Ermenice	Ermenice	Ermenice	
Filoloji III.	İngilizce	İngilizce	İngilizce	
Filoloji IV.	Fransızca	Fransızca	Fransızca	Fransızca
Filoloji v.				Yunanca
Konuşma Sanatı				
Müzik				
Tez Çalışması				Tez Çalışmaları

Osmanlı Devletinde XIX. yüzyıl sonunda grafikte de görüldüğü üzere toplamda 10 ülke ve 623 yabancı okul bulunmaktaydı²². Bu yabancı ülkelerin Osmanlı topraklarında açmış oldukları okullarda ders müfredatlarında üç önemli nokta üzerinde durmaktaydılar²³.

1. Okulların ders izlenceleri ile okutulan kitaplar.

²² Mutlu. a. g. e. s. 377.

²³ Mustafa Elibol. (1984). *İstiklal Savaşında Ajanlık Faaliyetleri*, Ankara: Yıldız Matbaası, s.49

2. Okulun bulunduğu yere göre ek dersler konulması ve bölge özelliğine göre öğretim yapılması.
3. Araç gereç, teknik donanım ve yayın bakımından bağlı olduğu ülkenin okullarıyla aynı düzeye ulaşarak, Osmanlı okullarına göre bu yönden daha ileride olmaya özen gösterilmesi.

Her okulun arkasındaki ülkenin kültür ve eğitim anlayışına dayanan derslere ve konulara yer verilmiş olması, yabancı okullarda okutulan derslerin ortak yönlerini oluşturmuştur. Bu okullarda Osmanlı Tarihi ve Coğrafyası gibi derslerin okutulmasında ki amaç ise; Osmanlı toplumunu tanımak, bölge yapısı ve siyasi özellikleri hakkında bilgi sahibi olmak içindir. Bu yapılırken etnik yapı ve dil ögesine de dikkat edilerek okulların bulunduğu bölgelerde halkın dili yaşayışı ve siyasi durumu da göz önüne alınmış buna göre bir program izlenmiştir²⁴.

Amerikan okullarında ve Amerikan destekli diğer okullarda Amerikan eğitim dizgesine ve pedagojisine göre eğitim yapan okullarda temel dersler ise şu şekilde belirlenmiştir: İngilizce, Ermenice, Yunanca, Rumca, Felsefe, Hıristiyan Ahlakı, Konuşma Sanatı ve Kişiler Arası İlişkiler (Misyonerlik), Güzel Sanatlar, Coğrafya, Kutsal Tarih, Osmanlı Tarihi, Arapça, Farsça, Astronomi, Fizik, Geometri, Botanik vs.dir²⁵. Bu derslere ek olarak bölgelere göre yeni dersler konulmuştur. Doğudaki okullarda özellikle Arapça, Farsça ve Topografya gibi dersler konulurken, batıda ki okullarda ise; Rumca, Yunanca, Deniz Taşımacılığı ve Ticaretle alakalı dersler okutulmuştur²⁶.

Tanzimat'tan sonra en çok ilgi gören okullardan biri olan Fransız okulları ve Fransızların desteklediği diğer okulların izlenceleri ise Fransa'daki izlenceleri örnek alınarak geliştirilmiştir. Bu okulların temel dersleri şöyledir: Fransızca, Fransız Edebiyatı, Kutsal tarih, Hukuk, Felsefe, Medeniyet Tarihi, Osmanlı Tarihi, Resim ve Güzel Sanatlar, Konuşma Adabı, Hıristiyanlık Dersi, Müzik, Piyano dersleri ve Türkçedir. Fransızlar da bölge koşullarına uyum sağlayacak ve siyasi amaçlarına hizmet edecek dersler koymuşlardır²⁷.

²⁴ Elibol. a.g.e. s.57

²⁵ Fethi Tevetoğlu. (1985). *Amerika Birleşik Devletleri ve Ortadoğu*, Türk Kültür Dergisi, Sayı: 226, s.362

²⁶ Elibol. a.g.e. s.76

²⁷ *Siyasi Tarih Ansiklopedisi*. (1993). Ankara: Atlas Yayınları,s.536-550

Osmanlı coğrafyasında okulları olan diğer ülkelerde Almanya, İngiltere, Avusturya ve Rusya kendi izlencelerini ve siyasi amaçlarını yansıtan dersleri bu okullarda okutmaya özen göstermişleridir²⁸.

2.5. Misyoner Okullarında Bitirme Tezi Konuları

Merkezi Türkiye Koleji'nde dördüncü sınıfa gelen öğrencilere derslerdeki başarılarının yanında bir de bitirme tezi verilmekteydi, bu zorunlu bir ders konumundaydı. Öğrenciler belirledikleri konularda, okul yönetiminin de onayını alarak çalışmalar yapmaktaydılar.

Örneğin 1913-1914 yılında son (senior) sınıf öğrencilerinin tez konuları aşağıda ki çizelgedeki gibidir.

Tablo 3: Merkezi Türkiye Kolejinde Tez Konusu Olarak Verilen Konular

Tez Konusu
Urfa'nın Dinsel Tarihi
Urfa Ermenilerinin Lehçe ve Gelenekleri
Urfa'da Çocuk İşçiler
Urfa'da El İşi
Harran ve Orada Yaşayanlar
İbrahim Paşa
Ermeni Müziği ve İlahileri
Karl Marx ve Öğretisi
Türkiye'deki Yaygın Batıl İnançlar
Akdamar Kilisesi
Karkamış ve Hititler
Ermenilerin Entelektüel Gelişim Tarihinde Felsefenin Yeri
Antep'in Bina İnşaatında Kullanılan Taşlar ve Taş Kesim Endüstrisi
Rus Hükümetinin Ermenilere Yönelik Politikası (1828-1913)
Feminizm
Türkiye'de Hapishaneler
Tröstler
Türklerde Sosyal Yaşam
Makineler
Dervişlerin Mevlevi Kuralları
Ermeni Irkı'nın Psikolojisi
Çerkezler

²⁸ İlknur Polat Haydaroğlu. (1990). *Osmanlı İmparatorluğu'nda Yabancı Okullar*, Ankara: Başbakanlık Basımevi, s.127

Türkiye'deki Alman Enstitüleri
Türk İtalyan Savaşı
Kapitülasyonların Başlangıcı
Bahaizm'in Hıristiyanlıkla Karşılaştırılması ve Eleştirisi
Zeytin'un Şimdiki Ekonomik Durumu ve Geleceği

Kaynak: Central Turkey College The Year Before The War, College Press,

Çizelgede görüldüğü gibi tez konularının seçiminde bazı faktörler göze çarpmaktadır. Bir yanda son derece yerel ve etnik içerikli konular yer alırken, diğer yandan dinsel konular yanında dünya ekonomik yapısı ve ideolojiler üzerindeki çalışmalar da dikkat çekmektedir. Bu durumun misyonerlerin Kolejin yerel bir kurum niteliği taşıması doğrultusundaki politikalarıyla çok da örtüşmediği düşünülebilir. Ancak Kolej'de hazırlanan bitirme tezlerinin tümüyle ilgili bilgiye sahip olunamadığı düşünüldüğünde bu konuda kesin bir yargıya varmak zordur.

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

3.1. XVIII. YÜZYILDA ANTEP'TE GENEL DURUM

Antep Osmanlı Topraklarına dahil olduktan sonra uzun yıllar bir aşiretler kavgasının içinde bulacaktı kendini. Bu karışıklık Antep'i uzun yıllar ekonomik ve sosyal yönden etkileyecek, şehrin gelişimi gecikecekti. Bu dönemler için Antep Şeriye sicillerinde 400 yıl boyunca devam eden aşiret saldırılarını gösteren pek çok belgeye rastlanmaktadır.

XVIII.yüzyıla gelindiğinde Antep ekonomik ve sosyal düzelmeyi yine yaşayamayacaktı. Keza bu dönemde Osmanlı Devleti'nin Avusturya ve İran Devletleriyle olan uzun savaşları, savaş için Antep'ten çok sayıda bireyin askere alınması, ve yine uzayan savaşların giderleri için halkın sırtına yüklenen vergiler Antep'i ve Antep halkını çok zor durumda bırakacak ve bu durum kendini XIX.yüzyıla karda gösterecekti²⁹.

XVII. Yüzyılda Antep'i ziyaret eden ünlü seyyah Evliya Çelebi'nin verdiği bilgiye göre Antep 32 mahalle, 8067 ev, 16 camii, 140 mektep, 14 hamam, 6 han, iki imaret ve 40 tekkeden oluşmakta olan bir şehirdi³⁰.

XVIII.Yüzyılda Antep'e olan aşiret saldırılarına birde Yeniçeri taşkınlıkları eklenmiş bu olaylarda Antep'i sosyo-ekonomik yönden etkilemişti.

Osmanlı Devletinin içinde bulunduğu bütün olumsuz iç ve dış şartlara rağmen XIX. yüzyıl başlarında Antep Halep hariç Güneydoğu Anadolu, Orta Anadolu ve Kuzey Suriye bölgesinin en önde gelen şehri idi. Zaten XIX. yüzyılda bile Antep için

²⁹ Hale Şıvgın. (1997). *19. Yüzyılın İlk Yarısında Ayıntap*, s.520

³⁰ Şıvgın. a.g.e. s.520

“Antep mahmiyesi **” deyimini kullanılmaktaydı. 40’a yakın camii, 17 hamam, 30’a yakın han bulunmaktaydı³¹.

Tablo 4: Ayıntab Kazası’nın 1891,1895,1899,1900,1902,1904,1906 ve 1914 yıllarındaki nüfus cetveli.

	Müslüman	Ermeniler	Latin	Kıpti	Yahudi	Toplam
1891	65.398	15.328	-----	-----	714	81.440
1895	68.013	15.390	-----	-----	732	84.135
1899	67.514	16.809	-----	-----	730	85.053
1900	68.531	16.469	69	83	714	85.888
1902	69.032	16.018	108	-----	743	85.901
1904	68.905	16.210	108	-----	759	85.982
1906	69.920	18.963	336	16	696	89.931
1914	79.059	19.039	608	-----	837	99.543

Kaynak: R.Erhan Güllü. (2010). Antep Ermenileri.IQ Kültür Sanat Yay.İstanbul.s.62,63,64.

1914 yılında ise şehirde, Kemal Karpat tarafından yayınlanan nüfus istatistiklerine göre, 89.769 Müslüman’a karşılık, 14.466 Gregoryen,393 Katolik ve 4.635 Protestan olmak üzere toplam 19.494 Ermeni yaşamakta idi³².Müslüman ve Ermenilerle beraber 67 Rum Ortodoks,7 Rum Katolik,860 Yahudi,610 Latin ve 3 Çingene’nin bulunduğu şehirde toplam nüfus 110.810 idi³³.

³¹ Şıvgın. a.g.e. s.523

**Mahmiye, Büyük Şehir

³² R.Erhan Güllü. (2010). Antep Ermenileri.IQ Kültür Sanat Yay.İstanbul.s.65

³³ Güllü. a.g.e. s.65

3.2. Antep'te Eğitim Alanında Yapılan Faaliyetler

Cumhuriyetin ilanından önce de önemli bir kent olan Antep, XIX. yüzyılın başlarında kendilerine yeni pazarlar arayan Batılıların dikkatini çekmiştir. Antep'in, dünyanın ilk yedi yerleşim merkezinden biri olduğu belirtilmektedir. Kurulduğu günden beri bölgenin dini, kültürel, sosyal ve ekonomik merkezi olmuştur. Antep'in bu özelliği Osmanlı döneminde de devam etmiştir. Antep, XIX. yüzyılın başlarından itibaren Osmanlı idare sistemi içerisinde Voyvodalıkla idare edilmekteydi³⁴. Bu dönemde Antep önce Maraş, sonra 1864 Vilayet Nizamnamesi'nin Halep Vilayeti'nde uygulanmaya geçilmesiyle, 1865 yılında Halep merkez sancağına bağlı bir kaza merkezi haline getirilmiştir. Bu durum 1918 yılına kadar devam etmiş, 1918'de bağımsız sancak, 1924'te ise vilayet olmuştur³⁵.

Bu vilayetlere bağlı bir kaza olmasına rağmen Antep, ekonomik, sosyal ve kültürel yönden çevre bölgelerin merkezi durumundaydı. Bu durumun nedeni şehrin coğrafi konumu itibariyle Hitit, Asur, İran, Bizans ve İslam kültür çağlarını yaşamış ve bu kültürlerden etkilenmiş olmasıdır. Ayrıca Türk boylarının 1084 yılından itibaren Antep'e yerleşmeleri ve yerleşik kültürü etkilemeleri, uzun yıllar sürecektir yeni bir kültür anlayışına zemin hazırlamıştır. Antep, Halep vilayetine bağlı olmasına rağmen, gerek ekonomik gerekse etnik yapısı bakımından tipik bir Türk kenti idi³⁶.

Diğer yandan Antep, Anadolu coğrafyasında hem stratejik bir noktada olması hem de Ortadoğu'ya geçiş güzergahı üzerinde bir konumda olmasından dolayı önem arz etmekteydi. Tüm bu nedenlere birde şehirde etnik grupların da bulunması doğal olarak misyonerlerin dikkatini cezp etmeye yetmişti. Hıristiyan dünyası zaman zaman birbirleriyle çıkar çatışması yaşasa bile söz konusu Anadolu toprakları olduğu zaman ittifaklar kendiliğinden oluşmaktaydı. Türk'leri Anadolu'dan kovmanın yollarından biride misyonerlik ve misyoner faaliyetleri olarak görülmekteydi. Bu düşünceden

³⁴ Musa Çadırcı. (1991). *Tanzimat Döneminde Anadolu Kentleri'nin Sosyal ve Ekonomik Yapıları*, Türk Tarih Kurumu, Ankara, s. 29.

³⁵ Şıvgın. a.g.e. s.67

³⁶ Justin Mccarthy. (1995). *Osmanlı Anadolu Topraklarındaki Müslüman ve Azınlık Nüfus*, Çev: İhsan Gürsoy, ATSE Bşk. Yayınları, s. 135

hareketle, özellikle XIX. yüzyılın ikinci yarısından itibaren muhtelif Avrupa devletlerinden gelen misyonerler, Anadolu topraklarının hemen her tarafına, özellikle de azınlıkların yoğun olarak yaşadıkları bölgelerde teşkilatlanma yoluna gitmişlerdir³⁷. Özellikle eğitim, sağlık ve basın yayın yoluyla bu çalışmalarına bir yaşam alanı oluşturmuşlardır.

Başta İngiltere ve Amerika Birleşik Devletleri olmak üzere Fransa, Almanya, Avusturya, Rusya, İtalya ve Yunanistan gibi Avrupa devletlerinin çalışmaları yanında İran gibi Orta Doğu ülkesi olan bir devletin de eğitim kurumları vücut bulmuştur. Genel toplamları yedi yüzün üzerinde olan bu okulların yarısından fazlasını (yaklaşık 550.si, yani %77.sini) İngiliz ve Amerikan destekli Protestan okulları oluşturmuştur. Protestan karakterli bir kısım eğitim kurumlarının gerisinde başlangıçta her ne kadar maddî ve manevî açıdan İngiliz desteği söz konusu olmuşsa da sonraki dönemlerde Amerika Birleşik Devletleri daha etkin bir rol üstlenmiştir. Örneğin 1870 yılı itibariyle *American Board of Commissioners for Foreign Mission*'ın dünya genelinde eğitim alanında sürdürmüş olduğu çalışmaların, sahip olduğu ilâhiyat okullarının % 25'i; yatılı kız okullarının % 45'i ve ilkokullarının ise % 44'ü Anadolu toprakları üzerinde gerçekleştirilmiştir. Amerika Birleşik Devletlerinin üstlenmiş olduğu böyle bir rol ve XIX. asrın ikinci yarısı ile XX. asrın başlarında Protestan misyoner örgütleri ve faaliyetleri, batı sömürgeciliği açısından Amerika Birleşik Devletleri'ni ön plana çıkaran temel unsurlardan biri haline gelmiştir³⁸. Anadolu toprakları üzerinde gerçekleştirilmiş olan bu başarı yukarıda zikri geçen üç önemli misyon bölgesi dahilinde tesis edilen, her yönüyle güçlü, donanımlı ve pratiğe yönelik eğitim ve hizmet sunan merkezî okulların kurulması ile mümkün olabilmiş gözükmektedir. Bu noktada Osmanlı topraklarında açılan ilk Amerikan misyoner okulları ise İstanbul'da Robert Koleji (1863) ile Suriye Protestan Kolejleri (1886) olmuştur. İzmir'de Milletlerarası İzmir Koleji (1903), Elazığ'da Fırat Koleji (1859), Merzifon'da Anadolu Koleji (1863) bu eğitim kurumları arasında, Tarsus, Antep, Konya, Maraş, İstanbul Van, Erzurum, Bitlis gibi daha başka örnekleri olmakla birlikte, en fazla dikkat çekenleri ve başta gelenleri olarak karşımıza çıkar³⁹.

³⁷ Haydaroğlu. a.g.e. s.15.

³⁸ Uygur Kocabaşoğlu. (1999). *XIX. Yüzyılda Osmanlı İmparatorluğunda Amerikan Okulları*, Osmanlı, C. 5, s. 341,342.

³⁹ Necmettin Tozlu. (1999). *Osmanlı İmparatorluğunda Misyoner Okulları*, Osmanlı, Yeni Türkiye Yayınları, Ankara, C. 5, s. 336

Yine misyonerlerin faaliyette buldukları hizmet sektörleri içerisinde eğitime ilâveten sağlık da en fazla önem verilen ve o günlerde Osmanlı cemiyetinde en fazla ihtiyaç hissedilen sahalardan biri olmuştur. Örneğin Dokuzuncu Ordu Kıtaat Müfettişi Mustafa Kemal'in 15 Haziran 1919 tarihli raporunda belirttiğine göre Merzifon Anadolu Kolejinde üçü doktor, dördü eczacı olmak üzere sekiz sağlık memuru yer almıştır⁴⁰. Misyonerler, Basra, Van, Talas, Merzifon, Antep, Harput, Bitlis ve Haçin (Saimbeyli) gibi muhtelif Osmanlı vilâyet, kaza ve hatta köylerinde açmış oldukları hastane ve yetimhaneler vasıtasıyla halkı kendilerine çekmenin yollarını aramışlardır.

Yukarıda da görüldüğü üzere misyonerler Gaziantep ve çevresinde ki faaliyetlerini özellikle eğitim, sağlık, yurt alanlarında yapmak istemiş ve Gaziantep teşkilatlanmasını bu çerçevede şekillendirmişlerdir.

1860 yılından sonra, Ermenilere yönelik misyonerlik faaliyetlerinin üç misyon çerçevesinde yürütülmesi kararlaştırılmıştır. Bunlar; Batı Türkiye Misyonu, Doğu Türkiye Misyonu ve Merkezî Türkiye Misyonu'dur. Maraş, Antep, Halep, Adana ve Antakya; Merkezî Türkiye Misyonu'nun 1870 yılındaki istasyonlarıydı. Bu istasyonların merkezi ise Antep kenti idi⁴¹

Misyoner faaliyetlerine merkez istasyon olmasına neden olacak sebeplerin başında tabii ki Antep'te yaşayan Ermeni azınlık nüfusun büyük bir önemi vardı. Ermeniler genellikle kentin ikinci büyük nüfusu olmuştur. Bitmek bilmeyen savaşlar ve bu savaşların sonucu olan yoğun nüfus hareketlerinden XIX. yüzyıl sonu ve XX. yüzyıl başlarında Antep nüfusunun çok istikrarsız bir seyir izlediğini görüyoruz.

Başta A.B.D olmak üzere dönemin batılı büyük devletleri Osmanlı İmparatorluğu'ndaki gayri Müslim azınlıklara özel bir ilgi göstermişlerdir. Millet sistemine dayalı Osmanlı'nın merkezîyetçilikten uzak yönetim anlayışı azınlıkların dini, kültürel, eğitsel faaliyetlerini kendi imkanlarıyla ve de özgürce yerine getirmesine imkan tanıyan yapısı da bu süreçte etkili olmuştur. Batılı devletlerin gösterdiği bu yakın ilginin ekonomik, sosyal, siyasi çok farklı boyutlar mevcuttur. Misyonerlik faaliyetleri temelinde örgütlenen bu ilgi, esas itibarıyla dağılmakta olan Osmanlı İmparatorluğu'nun sınırları dahilindeki enerji-petrol kaynaklarını kontrol

⁴⁰ İstiklal Harbi Koleksiyonu Katalogu. (1996). Genelkurmay Basımevi, Ankara

⁴¹ Uygur Kocabaşoğlu. (1999) . a.g.e. s. 95, Ayrıca bkz. Necdet Sevinç, *Ajan Okulları*, 2. Baskı, İstanbul, (t.y), s. 32.

etmek, sınırları yeniden çizilmekte olan bölge üzerinde süre giden uluslararası rekabette global güç dengelerini lehine çevirmek amacına yönelmiştir. Bölgedeki gayri Müslim azınlıklara yönelik eğitim faaliyetleri bu süreçte özel bir yer tutar.

3.2.1. Misyonerlerin Açtıkları Eğitim Kurumları Ve Yerleri

Osmanlı İmparatorluğu'nda yabancı okulların sayısı değişik kaynaklarda 800-7000 arasında gösterilse de, bu sayı gerçekte 850-900 arasındadır. Yabancı okullar içinde Amerikan misyoner okulu sayısı 161'dir. Bunların 130 tanesi Lübnan, Kudüs, Suriye, Halep, Adana, Sivas, Elazığ, Diyarbakır, Erzurum, Van bölgelerinde açılmıştır.⁴²

Bu okulların Osmanlı İmparatorluğu'nun uzak köşelerine batı kültürünü ve hayat tarzını ne derecede getirebildiklerini bilemiyoruz. Büyük ölçüde toplumdan izole edilmiş bir muhite ve belirli gruplara hitap eden kuruluşlar olarak kaldılar⁴³.

Aşağıdaki liste 1318 (1900) tarihli Maarif Salnamesi ve American National Archives'de bulun "Despatches of U.S. Ministers to Turkey" adlı serideki 25 Şubat 1903 tarihli bir listenin karşılaştırması ile hazırlandı⁴⁴.

Tablo 5: Anadolu'daki Amerikan Okulları Ve Buldukları Yerler.

Eğitim Kurumunun Adı	Kaza ve Sancak	Vilayet	Ruhsat Yılı
Erkek Yatılı Okulu	Mersin	Adana	5Şubat 1309 (1891)
Kız Yatılı Okulu	Merkez	Adana	5Şubat 1309 (1891)
Kız Yatılı Okulu Kilise	Sis-Kozan	Adana	5Şubat 1309 (1891)
Kız Okulu	Haçin-Kozan	Adana	4 Mart 1313 (1895)
Erkek Okulu	Haçin-Kozan	Adana	4 Mart 1313 (1895)
Sanat Okulu	Haçin-Kozan	Adana	4 Mart 1313 (1895)
Erkek Okulu	Tarsus-Mersin	Adana	2 Teşrinisani 1309 (1891)
Ana Okulu	Kayseri	Sivas
Erkek Yatılı Okulu	Talas-Kayseri	Sivas
Kız Yatılı Okulu	Talas-Kayseri	Sivas
Suriye Protestan Koleji	Beyrut Merkez	Beyrut	1240 (1824)

⁴² Mutlu. a.g.e. s.326, 375.

⁴³ İlber Ortaylı. (1982). *Osmanlı İmparatorluğunda Amerikan Okulları Üzerine Bazı Gözlemler*, s.91

⁴⁴ Ortaylı. a.g.e. s.92

Amerikan Kadın Semineri	Beyrut Merkez	Beyrut	1240 (1824)
Teoloji Semineri	Sukul Garb	Beyrut
Erkek Yatılı Okulu	Sukul Garb	Beyrut
Kız Lisesi	Nablus (Yahudiye)	Beyrut
Akademi Ve Sanat Okulu	Sidon	Beyrut
Kız Lisesi	Sidon	Beyrut
Erkek Yatılı Okulu	Şveyr	Beyrut
Kız Semineri	Trablusşam	Beyrut
Erkek Lisesi	Abein	Beyrut
Erkek Yatılı Okulu	Lazkiye	Beyrut
Kız Yatılı Okulu	Lazkiye	Beyrut
Beyrut Amerikan Okulu	Humus	Beyrut
Kilise ve Okul	Humus	Beyrut
Kilise ve Okul	Ibl-es-Suki (Merci Avun)	Beyrut
Kilise ve Okul	Ul-Khiyun (Merci Avun)	Beyrut
Kilise ve Okul	Mualleke	Beyrut
Kilise ve Okul	Bugbun	Beyrut
Kız Yatılı Okulu	Bitlis-Merkez	Bitlis
Kız ve Erkek İlkokulu	Derkevank	Bitlis
Kız ve Erkek İlkokulu	Mogunk	Bitlis
Erkek Okulu	Muş	Bitlis
Kız Okulu	Muş	Bitlis
Kız ve Erkek İlkokulu	Muş	Bitlis
Erkek Okulu Ve Tesisleri	Mardin	Diyarbakır
Kız Okulu Ve Tesisleri	Mardin	Diyarbakır
Teolojo Semineri	Mardin	Diyarbakır
Kız Yatılı Okulu	Merkez	Erzurum
Erkek Yatılı Okulu	Merkez	Erzurum

Tüm bu bölgelerde okul açma yoluna giden misyonerler, bazı bölgelerde ise okul açma gereği görmemişlerdir. Buna sebep olarak, buldukları bölgelerin herhangi bir stratejik veya siyasi öneme sahip olmamaları veya bu bölgelerde ki azınlık sayısının çok az olmasından kaynaklanmakta olduğu saptanmıştır.

Bağdat'ta Amerikan Okulu ve diğer Tesisler yoktur

Basra'da Amerikan Okulu ve diğer Tesisler yoktur

Cezayir-i Bahr-i Sefid (Ege Adalarında) Amerikan Okulu ve diğer Tesisler yoktur.

Edirne Vilayetinde Amerikan Okulu ve diğer Tesisler yoktur.

İşkodra Vilayetinde Amerikan Okulu ve diğer Tesisler yoktur

Kastamoni Vilayetinde Amerikan Okulu ve diğer Tesisler yoktur.

Tablo 6: Anadolu'daki Amerikan Okulları Ve Buldukları Yerler.

Eğitim Kurumunun Adı	Kaza ve Sancak	Vilayet	Ruhsat Yılı
Erkek Okulu	Suveydiye	Haleb
Kız Okulu	Suveydiye	Haleb
Antep Amerikan Koleji	Antep	Haleb
Kız Yatılı Okulu	Antep	Haleb
İlkokullar	Antep	Haleb
Kilise ve İlkokul	Geraş	Haleb
Kız Okulu	Kassab-Haleb	Haleb
Teoloji Semineri	Maraş	Haleb
Okul ve Kilise	Urfa	Haleb

3.3.Amerikan Board Misyonerlik Örgütü Teşkilatlanması.

1810 yılında Boston'da kurulmuş olan Amerikan Board misyonerlik örgütü kısa süre içinde birçok kıtada ve ülkede faaliyete başlamıştır. Osmanlı Devleti'nin sınırları içerisinde kalan "Kutsal Topraklar" Amerikan Board'ın öncelikli hedefleri arasındadır. Dolayısıyla örgüt, Osmanlı topraklarına misyoner göndermekte fazla zaman kaybetmemiştir.

Osmanlı toprakları üzerine görevlendirilen ilk Amerikan Board misyonerleri Levy Parsons ve Pliny Fisk, 1819 yılının sonlarında İzmir'e ulaşmışlardır. Bundan kısa bir süre sonra iki misyoner ailesi Beyrut şehrine ayak basmışlardır. Amerikan

Board'ın bu dönemde göndermiş olduğu misyonerler daha çok, kesif amaçlıdır. Örgüt misyonerleri ilk yıllarını geniş çaplı araştırma ve gezilerle geçirmiştir. Yapılan bu ilk dönem çalışmaları bir anlamda Amerikan Board için nabız yoklama girişimleridir.

Hıristiyanlık inancı içerisinde bir çok mezhepten misyonerler hem Müslüman ülkelere hem de Osmanlı topraklarına gelmişlerdir. Hıristiyan misyonerler için kendilerince kutsal olarak niteledikleri Osmanlı Devleti sınırları içerisinde kalan yerler ilk etapta hedef olarak belirlenmiştir. Ancak misyonerler zamanla hem mensup oldukları ülkelerin yönlendirmeleri doğrultusunda hem de şartların gerektirdiği biçimde Osmanlı toprakları üzerinde kendilerince faaliyet sahaları belirlemişlerdir. Amerika'da kurulan ve kısa adı ABCFM (American Board of Commissioners for Foreign Missions) olan Amerikan Board örgütü de aynı şekilde Osmanlı topraklarının neredeyse tamamına yakınında faaliyet göstermiş olan bir misyonerlik örgütüdür. Ancak Osmanlı topraklarına Amerikan Board öncesinde de Protestan misyonerlerinin ziyaretleri söz konusu olmuştur.

Neredeyse XIX. yüzyılın tamamında ve bunun sonrasında Osmanlı topraklarında faaliyet göstermiş olan Amerikan Board örgütünün temelleri XIX. yüzyılın başında A.B.D.'nin New England bölgesinde atılmaya başlanmıştır. 1800'lü yılların başlarında New England bölgesinde meydana gelen dinî canlanmanın vermiş olduğu etki ile Dartmouth, Williams ve Amherst gibi kolejlerde eğitim görmüş, dinî anlamda heyecanlı ve istekli bir gurup ortaya çıkmıştır. Bahsi geçen gurubun kadınlar kanadının çoğunluğunu ise South Hadley'deki Mount Holyoke Kız Ruhban Okulu'nda (Female Seminary) öğrenim görmüş kızlar teşkil etmiştir. Fakat gerçekte Amerikan Board'ı oluşturan kimseler ise bir kısım Williams Koleji öğrencileridir.

Çoğunluğu New England bölgesinde bulunan eyaletlerin kasaba ve çiftliklerinin yoksul ailelerinden gelen misyonerler, almış oldukları iyi seviyedeki kolej eğitimlerini Andover, Bangor, New Haven, Auburn, Princeton, East Windsor ve Union gibi ilahiyat okullarında tamamlamışlardır⁴⁵.

Amerikan Board örgütündeki ilk filizlenme ise gayet ilginç bir biçimde olmuştur. 1806 yılında Williams'a gelmiş olan 23 yaşındaki Samuel J. Mills kendisini dinsizler üzerine misyonerlik yapma görevine adanmış küçük bir gurubun lideridir. Söylentiye göre Mills ve okuldan dört arkadaşı bir Ağustos ayında ani bir yağmur

⁴⁵ Kocabaşoğlu. a.g.e. s. 40

esnasında yakınlardaki bir saman yığınının altına sığınmışlar ve bu esnada “Asya’daki ahlaki çöküntü” hakkında konuşmuşlar ve bu konuşma esnasında hem Asya paganları hem de Müslümanlar üzerine misyoner gönderme kararı almışlardır.

3.3.1.Amerikan Board Örgütünün Çalışma Prensipleri

Amerikan Board, dünyanın birçok yerinde misyon bölgeleri ve istasyonlar oluştururken kendisine has bir çalışma düzeni ve anayasa niteliğinde bir takım kurallar oluşturmuştur. Örneğin Amerikan Board’ın Osmanlı topraklarında henüz teşkilatlanmaya başladığı dönemlerde belirlemiş olduğu yazılı bir anayasa ve tüzük metni mevcuttur. Metnin içeriği daha çok misyonun isleyişi, görevlilerin ve istasyonların misyon içerisindeki sorumlulukları ve toplantılar ile parlamenter isleyiş hakkında bir takım düzenleyici kurallardan oluşmaktadır.

Amerikan Board bahsi geçen metin içerisinde ilk olarak misyon görevlilerini tanımlamıştır. Buna göre tüzüğün birinci bölümünde bir misyon içerisinde bulunması gereken görevliler sırası ile su şekilde belirtilmiştir:

- 1- Bir başkan
- 2- Bir sekreter
- 3- İki hazinedar
- 4- İki denetçi
- 5- Bir kütüphaneci
- 6- Bir yayın komitesi
- 7- Eğitim kurumları mütevellileri
- 8- Geçici komite

İkinci bölümde ise misyon görevlilerinin yükümlülükleri belirtilmiştir. Buna göre başkan oturumları yönetmek ve parlamentoya ait kuralları daimi surette muhafaza etmekle yükümlüdür⁴⁶.

⁴⁶ İdris Yücel. (2005). *Kendi Belgeleri Işığında Amerikan Board’ın Osmanlı Ülkesindeki Teşkilatlanması*, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Kayseri, s. 26

Sekreter yıllık toplantı esnasında sunulan bütün verileri kaydetmeli, misyona ait mektup ve dokümanları dosyalar halinde saklamalı, misyonun resmî yazışmalarını yönetmeli, ve merkeze gönderilmek üzere misyona ait tablosal verileri hazırlayıp bir yıl sonra kontrol edilmek üzere bunların birer kopyalarını da saklamalıdır.

Hazinedarlara gelince onlardan birisi para havalesi işlerini kolaylaştırmak ve düzenlemek üzere İstanbul'da diğeri ise Antep'te bulunmak zorundadır. Bunun yanında hazinedarlar, merkeze sunulmak üzere altı ayda bir ve misyona sunmak üzere yılda bir kere Amerikan Board'a ait fonları, onunla ilişkili cemiyetlerin bütçelerini ve istasyonlarda bulunan miktarları kaydetmek zorundadırlar.

Yayın komitesinin belli başlı sorumlulukları ise şu şekildedir: Yayın komitesi ilk olarak tüzük ve anayasa tarafından belirlenmiş olan basın yayın işlerini yürütmek zorundadır.

İkinci olarak misyona ait istasyonlar tarafından onaylanmış olan basın-yayın malzemeleri basın komitesinin onayını almak durumundadır. Yani komite, istasyonların önerdiği yayın gereçlerini kontrol etmelidir. Bununla birlikte eğer komite istasyon tarafından önerilen malzemenin basımının gerekliliği konusunda tereddütte bulunacak olursa bunu misyona danışmalıdır. Bunların haricinde misyon tarafından yayınlanan süreli yayınlar ise diğer yayınlarla aynı kanunlara tabi tutulmayacak fakat yayınlanmış olduğu istasyonca kontrol edilip yönetilecektir.

Misyon içerisinde bulunması gerekli diğeri bir kesim olan eğitim kurumları mütevellileriyle ilgili kurallara gelince ilk olarak yatılı okul, lise veya ruhban okulu bulunan istasyonların üyeleri aynı zamanda bu tür kurumların mütevellileri olmalıdırlar. Mütevelliler bu tür kurumların, harcamalar, disiplin kuralları ve yerleştirme gibi çalışmalar dahil olmak üzere genel yönetimlerini üstlenme durumundadırlar. Bunların dışında, eğitim kurumlarının yöneticileri yukarıda belirtilmiş olan görevlerle ilgili konuları mütevellilere danışmalı ve yine mütevelliler aracılığıyla misyona yıllık rapor hazırlamalıdır⁴⁷.

Kütüphanecinin görevleri ise farklı istasyonlarda bulunan misyon kütüphanelerindeki kitapların tamamına ait bir katalog oluşturmak ve misyon sekreterine misyondaki kütüphane işleriyle ilgili rapor sunmaktır. Geçici komiteye gelince, bu komite yıllık toplantılar arasındaki süre zarfında misyon adına karar

⁴⁷ Yücel. a.g.t. s.26

verme yetkisine sahiptir. Geçici komitenin diğer görevleri ise alınan herhangi bir kararı bütün istasyonlara bildirmek ve seçilmiş olduğu yıl boyunca yapılanların raporunu yıl sonundaki yıllık toplantıya sunmaktır.

Misyona bağlı olarak çalışan görevlilerin sorumluluklarının bu şekilde olduğu anayasa ve tüzük metninde, istasyonların görev ve imtiyazları da açık bir şekilde belirlenmiştir.

Buna göre istasyonların misyona karşı başlıca sorumlulukları şu şekildedir:

- Her istasyon öncelikle, diğer istasyonlarla ve misyonla iletişim kurma görevini üstlenecek olan bir sekreter atamalıdır.
- Her istasyonun kendisine ait sorunları sekreteri vasıtasıyla misyon sekreterine sunmalıdır.
- İstasyonlar kendi bölgelerinde yıl boyunca meydana gelen olumlu ya da olumsuz her türlü olayı, bölgesel gelişmeleri ve tablosal verileri çift nüsha halinde birisi misyonerlik merkezine (Missionary House) diğeri ise misyon arşivine gönderilmek üzere rapor etmelidir.
- İstasyonların her biri çalışmalar için yerli yardımcılar oluşturmalı ve bunların maaşlarını da kendi fonlarından ödemelidir.
- İstasyonlar, kendi bölgesindeki yardımcılar, basın-yayın ve eğitim çalışmaları gibi dallarda yapılmış olan harcamaları, açıklamalarıyla birlikte gelecek takvim yılı için hazinedar aracılığıyla misyona sunmak zorundadır.
- İstasyonlar kütüphanecileri vasıtasıyla kendi kütüphanelerine yıl boyunca eklenmiş olan kitaplar dahil bütün kitapların katalogunu çıkarmalı ve bunların yaklaşık değerlerini belirten bütçe verileriyle birlikte misyon kütüphanesine sunmalıdır.
- İstasyonlar kendi bölgelerindeki kitap satış ve dağıtımını düzenlemeli ve kitap satışından elde edilen gelirleri masraflar çıktıktan sonra misyon hazinedarına teslim etmelidir.

- İstasyonlar yapmış oldukları bütün iş alışverişlerine ve muamelelere ilişkin kayıtları düzenli bir şekilde tutmalıdır⁴⁸.

Amerikan Board hem yapılan çalışmalarını gözden geçirmek hem de misyonla ilgili yeni düzenlemeler yaparak istasyonların ihtiyaçlarını belirleyip bunlara çözümler üretmek üzere her yıl düzenli bir biçimde yıllık toplantılar düzenlemektedir. Anayasa ve tüzük metninde, düzenli olarak yapılmış olan bu yıllık toplantıların ne şekilde yapıldığı ve toplantılarda uyulması gereken kurallar da detaylı bir biçimde belirtilmiştir. Buna göre toplantılar şu şekilde yapılmalıdır:

- İlk dönemlerde bahsi geçen misyon, yeri ve zamanı İstanbul istasyonu tarafından belirlenecek olan yıllık toplantılar düzenlemek durumundadır. Ancak zamanla yeni misyonların oluşturulmasıyla ve çalışma sahasının genişlemesiyle bu görev İstanbul istasyonunun sorumluluk alanından çıkarılmıştır. Bununla birlikte yıllık toplantılar, toplantının yapılacağı istasyon misyonerinin çağrısı ile başlatılacaktır.
- Toplantılardaki her bir bölüm dua ile açılmalıdır.
- Toplantının başlangıcında ilk olarak aşağıdaki daimî encümenler seçilmelidir:

1. Yapılacak İşler Komitesi,
2. Dinî Çalışmalar Komitesi,
3. Basın Komitesi,
4. Eğitim Komitesi,
5. Merkeze (Missionary House) mektup yazacak olan komite,
6. Amerikan Dinî Risale Cemiyeti'ne (American Tract Society) mektup

yazacak olan komite,

7. Amerikan İncil Cemiyeti'ne (American Bible Society) mektup yazacak olan komite

⁴⁸ Yücel. a.g.t. s.27

8. Yıllık bütçe ve malî sorunlar komitesi

9. Plan ve önlemler komitesi

- İlk olarak oluşturulması gereken komite, bir sekreter ve bir de oylamayla seçilmiş kişiden oluşan yapılacak işler komitesidir. Çünkü bu komite diğer komitelerin üyelerini atamaktadır. Fakat bu atamalar toplantıda onaya da sunulmaktadır.

Her bir istasyon, misyonerlerinin yarısı tarafından toplantıda temsil edilmelidir. Ayrıca tek misyonerli istasyonların misyoneri toplantıda delege olarak yer almalıdır⁴⁹.

- Toplantıda delegelerin yarısı salt çoğunluğu oluşturmalıdır. Salt çoğunluğun bulunmadığı durumlarda ise misyon üyeleri çoğunluğu sağlamak için delege olarak kabul edilebilecektir. Böyle bir durum söz konusu olduğunda, yapılan bir oylamada tam bir oybirliği sağlanamazsa herhangi bir karar alınamayacaktır.
- Misyonera ait üyelerin tümü, oy verme yetkisine sahip olmasalar da tartışmalara katılma hakkına sahiptir.
- Herhangi bir konuda sunmak istediği bir maruzatı olan bir birey ya da istasyon bunu öncelikle yapılacak işler komitesine yazı ile bildirmelidir. Aynı şekilde gerek görülen konularda komiteler, başvuruları yazı ile yapmalıdırlar.
- İstasyonlara ait raporlarla birlikte toplantıda gerçekleştirilenler, ilgili komite tarafından Amerikan Board'ın merkezine gönderilmelidir.
- İstasyonlar tarafından sunulan yıllık bütçeler gerekli düzenlemelerin ardından Amerikan Board merkezine ve gerekli görülen diğer cemiyetlere gönderilmelidir.

Amerikan Board'ın toplantılarda uyguladığı belli başlı çalışma kuralları ve toplantılarda yapılması gerekenler de sırasıyla belirlenmiştir. Buna göre her bir yıllık toplantıda takip edilmesi gereken düzenleme şu şekildedir:

⁴⁹ Yücel. a.g.t. s.28

1. İstasyon sekreterinin toplantı için çağrıda bulunması,
2. Dua ile toplantının açılması,
3. Atanmış delegelerin isimlerinin alınması,
4. Başkan ve sekreter seçimi,
5. Son toplantıya ait tutanakların okunması,
6. Geçici komite raporu,
7. Parlamenter kuralların okunması,

Yapılacak işler komitesinin seçimi ve yapılacak işlerin sıralanması,

1. Daimî komitelerin seçimi,
2. İstasyon raporlarının değerlendirilmesi,
3. Diğer komitelere ait raporların okunması,
4. Yıllık tablosal verilerin okunması,
5. Yıllık bütçelerin okunması,
6. Önceki toplantılardan kalan işlerin ele alınması,
7. Tutanakların okunması ve düzenlenmesi,
8. Dua ve ilahilerle ara verilmesi,

Toplantıya iştirak eden delegeler günlük çalışmaların gerçekleştirilebilmesi için salt çoğunluğu oluşturmak üzere hazır bulunmalıdır. Ayrıca başlangıç saatinde gerekli çoğunluk oluşmuş fakat başkan yok ise geçici bir başkan seçilebilmektedir. Toplantının başlangıcında başkan yerini almalı ve toplantının başlatılması için ilk olarak dua okutmalıdır. Toplantıya ait her bölümün başlangıcında ilk olarak önceki yıla ait konuyla ilgili bitirilmemiş işler ele alınmaktadır⁵⁰.

Parlamenter kurallar da ayrı olarak belirlenmiştir. Buna göre parlamentoya ilişkin belli başlı kurallar şu şekildedir:

⁵⁰ Yücel. a.g.t. s.30

1. Başkanın seçim yaptığı zaman eğer herhangi bir üye bir yanlışlık olduğu kanaatine varırsa oyların yeniden sayılmasını talep edebilir.
2. Genel bir kural olarak herhangi bir üye konuyu başka yönle çekecek şekilde ya da karar altına alınmış konularla ilgili olarak konuşmamalıdır.
3. Bir önerge üzerinde henüz başkan izin vermeden tartışma başlatılmamalıdır.
4. Hazırlanan ve önerilen bir önerge görüşülmeden geri çekilmemelidir.
5. Önergeler talep edilme oranlarına göre öncelik kazanmalıdır ve bunlara bu oranda zaman ayrılmalıdır. Bütün önergeler üzerinde düzenleme yapılabilir ve yapılmış olan düzenleme de tekrar düzenlenebilir.

Bir oturum içerisinde karara bağlanmış bir konuyu tekrar gözden geçirme isteği ancak daha önce konu kabul edilirken çoğunluk içerisinde kabul oyu vermiş bir üye tarafından başlatılabilir⁵¹.

1. Üyelerin üçte birinin isteği doğrultusunda herhangi bir konuda evet ve hayırlar kayıt edilmelidir.
2. Üyeler eğer çok önemli bir açıklamaları yoksa oylamayı reddedemezler. Çekimser üyeler ise çoğunluğun kararına katılmış sayılırlar.
3. Yanlışlıkları düzeltme gibi bir sebep ortada olmadığı suretçe hiçbir üyenin konuşması bölünemez.

Amerikan Board'ın basınla ilgili konularda almış olduğu belli başlı kararlar ise şu şekildedir:

1. Bir kitap ya da risale hazırlanması isiyile meşgul olan herhangi bir üye kendi istasyonundan konu, plan, amaç, tasarım, kapsam ve kitabın boyutları gibi konulardan dolayı izin almalıdır.
2. İstasyonlar, bir kitap ya da risalenin projesi sunulduğu vakit bunu dikkatli ve samimi bir biçimde incelemeli ve değerlendirmelidir.
3. Bir el yazması artık tamamlanma noktasına gelmiş ise eserin yazarı misyonda bulunan kimselere yahut yerli dindar kişilere eserini inceletip bir anlamda onaylattırmalıdır.

⁵¹ Yücel. a.g.t. s.31

4. Bütün el yazmaları için, basın komitesine sunulmadan önce bağlı buldukları istasyondan onay alınmalıdır.
5. İstasyon ya da basın komitesi tarafından basımının gerekliliğine kanaat getirilmeyen bir eser için konu misyona intikal ettirilmelidir⁵².

Anayasa ve tüzükten anlaşıldığı üzere örgüt, çalışmalarını gayet demokratik bir ortam içerisinde sürdürmektedir. Örneğin, istasyonların toplantılarda temsil edilme hakları istasyon çalışanlarına ve dolayısıyla istasyonun büyüklüğüne göre oranlanmıştır. İş başındaki komiteler ise her yıl düzenli olarak yeniden seçilmektedir⁵³.

ABCFM 1810'da Boston'da kurulmuş, 1820 yılında Anadolu'ya ilk Amerikalı misyonerler gelmeye başlamıştır. Antep'e ilk gelen misyoner Dr.Thomas P. Johnson'dır. Halk içinde kendisine gösterilen tepki nedeniyle *ABCFM* tarafından geri alınmak zorunda kalınmış, yerine Dr. Azariah Smith gönderilmiştir. Smith'ten sonra 1851-1869'da Dr. Andrew T.Pratt, 1874 sonrası David H. Nutting doktorluk yanında vaizlik ve örgütleme çalışmalarını sürdürmüş, bu çalışmalar, Antep'te "kuvvetli bir Protestan Topluluğu"nun ortaya çıkmasına yol açmıştır⁵⁴.

1874 yılında eğitime başlayan Merkezi Amerikan Koleji'nin Tıp departmanı 1876'da hizmete girmiştir. Okul mütevelli heyeti Amerika'da bulunan 9 üyeden oluşurken, altta idare heyetindeki 13 kişi Osmanlı topraklarında yaşayan misyonerler ve Ermenilerden oluşmaktaydı. Avrupa'da bu dönemde ilkokul⁵⁵. ortaöğretim 7 yıl, daha sonra üniversite eğitimi verilirken, kolej Amerikan eğitim sistemine göre organize olmuştu. Yaygın eğitim 8, yüksekokul (lise) 4 yıl, kolej 4 yıl idi. Okulda çalışan idari personel ve öğretmen kadrosu da Ermenilerden oluşturulmuştu. Okulda eğitim gören öğrenciler Antep, Maraş, Urfa, Gürün, Haçin, Kilis, Diyarbakır, Sivas, Siverek, Hatay, Harput. Arapkir, Çermik, Adana'dan toplanmış Ermeni çocuklardı. 1876'da kazada Müslümanlara ait bir rüştiye (ortaokul) varken ikincisi 1908'de açıldı.

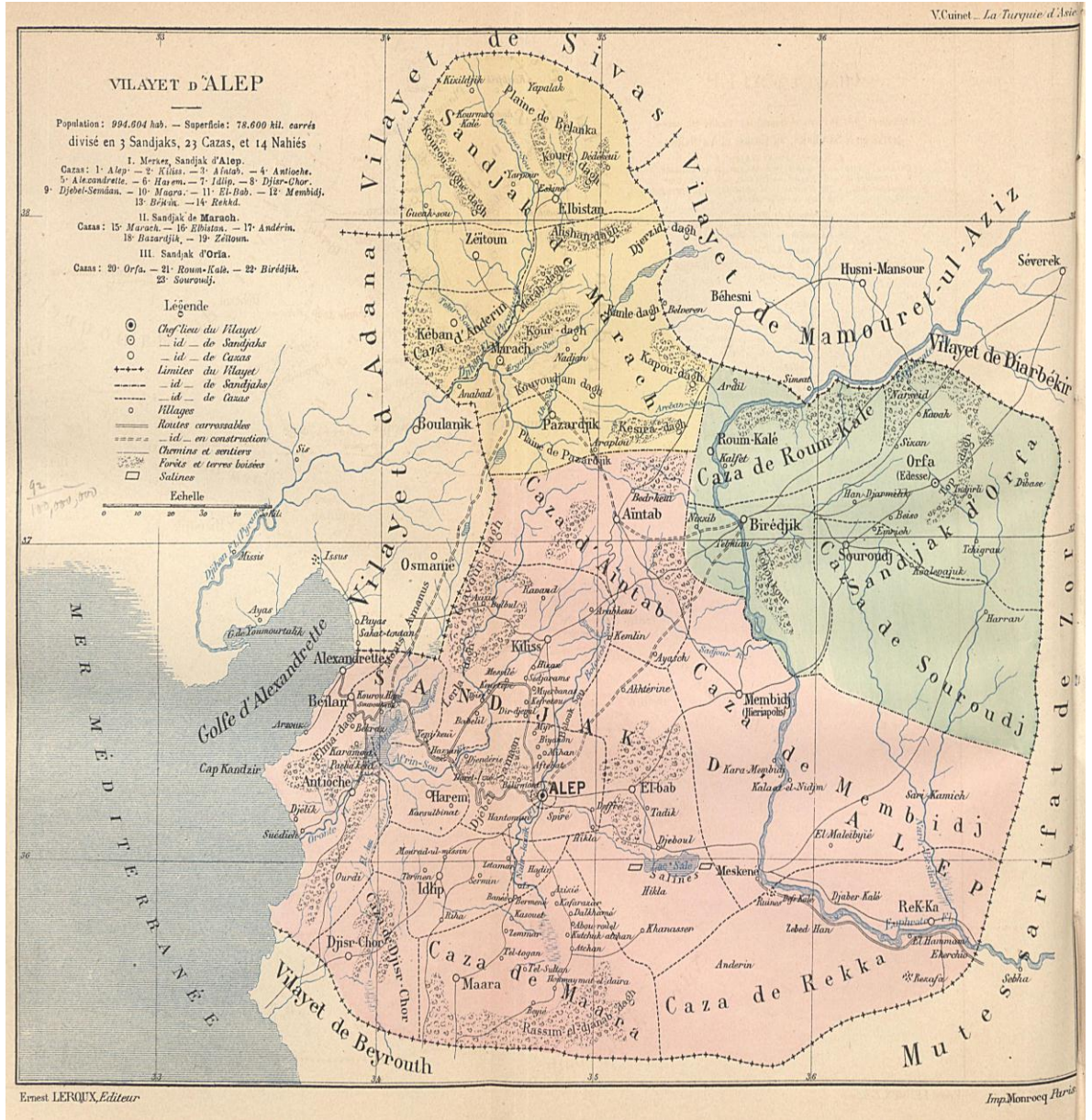
⁵² Yücel. .a.g.t. s.33

⁵³ Yücel. a.g.t. s.32

⁵⁴ Yücel. a.g.t. s.33

⁵⁵ *Ayıntab'da Kain Merkezi Türkiye Koleji'nin 39. Senevi Raporu, Kolej Matb., Ayıntab 1332. s.3-4.*

İdadi (lise) ise 1911 'de eğitime girdi⁵⁶. 1854'de gayrimüslimlerin eğitildiği 3 ortaokul varken, 1900'de bu sayı 11'e çıkmıştır⁵⁷. Müslüman öğrenciler ise Antep'teki Darü'l-Harir (ipekçilik okulu) dışında yalnızca Halep Sultanisi'ne gidebiliyordu⁵⁸. Ermeni çocukların okul sonrası kendi yörelerine giderek faaliyet gösterecekleri düşünülürse, Amerikalıların etki altına almak istedikleri bölge de açıkça görülür.

Resim 1: Halep Vilayetini gösteren bir harita (1896).

⁵⁶ Mehmet Solmaz – Hulisi Yetkin. (1969). *Gaziantep Çevre İncelemesi*, Yeni Matbaa, Gaziantep s.85.

⁵⁷ Ö. Asım Aksoy. (1992). *80 Yıl Önceki Antep*, Gaziantep Büyükşehir Bel. Kültür Dergisi s.5-6.

⁵⁸ Şakir Sabri Yener. (1955). *Gaziantep'in Yakın Tarihinden Notlar, Gaziantepilerin Maarife Hizmetleri. Gaziantep Vilayet Merkezinin 76 Sene Evveline Kadar Olan Mahalli Maarif Hareketlerinin Kısa Bir Tarihçesi*, Gaziyurt Matb., Gaziantep. s.52-53.

1868'de Antep'te 10.802 Müslüman, 4933 Hıristiyan, 274 Musevi yaşamaktadır. 1883'de şehir nüfusu 31.486, bunun yaklaşık 2/3 si Müslüman'dır. II. Meşrutiyet dönemine gelindiğinde daha detaylı bir sınıflandırmayla, kazada 69.842 Müslüman, 13.937 Gregoryen Ermeni, 4577 Protestan, 675 Musevi, 470 Katolik Ermeni, 54 Ortodoks, 9 Süryani yaşadığı görülür". Öğrencilerin yaklaşık 2/3 si Protestan, diğerleri Gregoryendi. 1914 öncesinde okulda yalnızca 3 Müslüman öğrenci bulunuyordu⁵⁹. Bu da doğaldı çünkü kolej yerli Ermenilerin de çalışmaları ve paralarıyla kurulmuştu. Müslümanlar yerel güçlerle de bir şeyler yapılabileceğinin geç farkına varmışlardı. Örneğin Ermeni yetimhaneleri Amerikan-İngiliz vakıfları ve yerli Ermenilerin işbirliği ile kurulup, işletilirken, Antep zenginleri ilk Müslüman çocuklara ait yetimhaneyi XX. yüzyıl başında yapabildiler⁶⁰. 1870'lerden sonra *ABC FM* ve kiliseler kız çocukların da eğitimine önem vermeye başladılar. Bu okulların öğretmenleri de kadınlardan seçildi. Mrs.Schneider, Myra Practor, Ellen M. Pierce, Lucille Foreman, Mrs.Merill, Blake, Mrs.Norton Amerikalı öğretmenlerden bazılarıydı. Bu okul 1907'den 1912'ye kadar gelişme gösterdi ve öğrenci sayısı bu sürede ikiye katlandı⁶¹.

Antep'te XIX. yüzyılda 18 medrese bulunuyordu. Vakıflar tarafından yürütülen bu kurumlarda din ağırlıklı eğitim yapılmaktaydı⁶². Buna karşın, kolejde açıldığı yıllarda İngilizce, modern Ermenice, eski Ermenice, Türkçe, matematik, cebir, geometri, trigonometri ve ölçüm, doğa felsefesi, astronomi, coğrafya, psikoloji, Ermeni, Türk ve Dünya Tarihi okutulurken, Birinci Dünya Savaşı öncesinde dersler din bilimleri (3), doğa bilimleri (5), matematik bilimleri (2), hayat bilgisi (1), insan bilimleri (1), genel tarih ve Osmanlı tarihi (2), felsefe (1), hukuk bilgileri, ticaret ve ekonomi bilgileri, eğitim bilimleri (1), madencilik (1), Osmanlı dil ve edebiyatı (4), Ermenice (2), Arapça (1), İngilizce (3), Almanca (1), Fransızca (2), Yunanca (1 seçmeli), güzel yazı (2), resim (1), beden (2) şeklinde değişmiştir. Bu derslerden farklı olarak 1914-1915 eğitim döneminde İbranice de okutulmuştur. Ermenice

⁵⁹Bülent Çukurova. (2007). Antep'te Ermeni Ulusçuluğunun Doğuşunda Amerikalılar s.617

⁶⁰Yener. a.g.e. s.37-38

⁶¹Çukurova. a.g.e. s.617

⁶²Yener. a.g.e. s. 38

derslerinde Türkçe konuşmak kesinlikle yasaklanmıştır. Çağdaş tarih dersleri Türk tarihi ile ilişkilendirilerek karşılaştırmalı anlatılırken, Osmanlı tarihi içinde Ermeni tarihi de verilmiştir. 1915 Eylülünden itibaren İttihat-Terakki tarafından getirilen yeni Maarif Nizamnamesi uyarınca Vilayet Maarif Müdüriyeti, diğer dillere verilen önem kadar Türkçe dil ve edebiyatına zaman ayrılması, Osmanlı tarih ve coğrafyasının Türkçe ve Türkçe ders kitaplarından okutulmasını Kolej yönetiminden istemiştir. Buna karşın yönetim Ermenice ders saatlerini artırmış, 1914-1915 eğitim yılında ilk kez detaylı Ermeni edebiyatı okutulmuş, üst sınıflarda başka dillerden Ermeniceye çeviri dersleri verilmiştir. Yine hükümet politikaları uyarınca kolej arazi ve binaları 1914'e kadar vergiden muaf iken, 1914'te vergiye tabi tutulunca Amerikan sefaretî devreye girmiş, aradaki görüşmeler sonucu koyulan vergiler tehir edilmiştir. Politik etkinlikler okulda önem verilen bir konu olmuştur. 1913-1914 eğitim yılı başında öğretmenler politik konularda öğrencilerin sorularını yanıtlayıp, politik sorumlulukları anlatan konuşmalar yapmıştır. Zaman zaman kolej kütüphanesinden yasaklı kitapların ayıklanabilmesi amacıyla komiteler kurulmuştur. Merkezi Türkiye Koleji'nde bulunan kitapların %11.3 ü Arapça, Türkçe, %17.6 sı Ermenice, %71 İngilizce ve Fransızcadır. 1908'den 1914'e kadar okunan kitap sayısında dönemin siyasi gelişmelerine paralel olarak düzenli ve periyodik bir artış bulunmaktadır, 1908'lerde okunan kitap sayısı 3349 iken, 1914'lerde bu 10942 ye çıkmıştır.

Kolejde Ermenice kitapların okunma oranı Türkçe ve İngilizce kitaplardan fazla olmuştur. Savaş başlarında İngilizce kitapların okunuş oranında artış olmuştur. Kolejin son sınıf tezlerinde (4.) yerel etnik ve dinsel kültürü araştıran, Ermeni kültürünü içeren tezlerin hazırlanmasının ayrı bir önem taşıdığı gözlenmektedir. Örnek olarak, Urfa'da dinsel kültür, Urfa'da çocuk işçiler, Urfa çeyizleri, Harran ve yerlileri, Antep'te taş inşası ve endüstrisi, Türkiye'de hapishaneler, Türklerin sosyal yaşamı, Çerkezler, Türkiye'de batıl inançlar, Urfa'daki Ermenilerin lehçeleri ve gelenekleri, Ermenilerin entelektüel gelişiminde felsefenin yeri, Ermenice müzik ve ilahi, Akdamar manastırı, Ermeni Protestanlığının tarihi ve geleceği, Ermeni politik dernekleri, Ermenilerin ticari tarihi verilebilir⁶³.

⁶³ Çukurova. a.g.e. s.618

Birinci Dünya Savaşı'nın başlaması öğrenci ve öğretmenler açısından sıkıntı yaratmıştır. Savaş öncesi okul ortalama %6 civarında mezun verirken 1914'te mezun verilmemiştir. Savaş öncesi öğrenciler giderek artan oranlarda askeri yükümlülükler nedeniyle okuldan ayrılmıştır. Aynı durum öğretmenler için de geçerlidir. Askere alınacak öğretmenlerin okuldan ayrılmamasını sağlamak için kolej idare heyeti gereksinimi olan öğretmenlere borç vererek, bedel-i nakdilerini ödeyip gidişlerini önleme çabası içine girmiştir.

Gelirleri *ABCFM*'un yüksek öğretim fonu ile yerel Ermeni halkın bağışlarından sağlanan Kolej'in Antep çevresindeki Amerikan okullarına da eğitsel ve parasal açıdan destek olduğu görülmektedir. Urfa, Keşab, Birecik, Kilis okullarına az da olsa para yardımı yapılmış, Urfa ve Kilis okullarıyla eğitim hususunda bir mukavele imzalanmıştır. Örneğin Kayseri kilisesine gönderilen kolej mezunlarından Tahmisian ve Aijian faaliyetlerini mezralara kadar yaymış, burada "Pathfinder" isimli bir dergi çıkarmışlardır". 1867'ye kadar Antep'teki 3 kiliseden biri Protestanlara aittir, bu tarihte Protestanlar iki kilise daha açmıştır. Protestan nüfusun hızla artmasının nedeni, doğum ve ölüm işlemlerini kendileri yapmaları ile vergi muafiyetidir. Bunun karşılığında diğer Ermeni ve Rum kiliselerine gitmemeleri istenmiştir. 1893'te 13.940 Hıristiyan'dan 2319'u (%16) Protestan iken, 1908'de 18.984 Hıristiyan'dan 4577'si (%24) Protestandır.

1860'lardan sonra misyonerler tarafından Gregoryen topluma organize bir eğitim verildiği gözlenmektedir. 1907'lere kadar okul sayılarında düzenli bir artış vardır (Musevi topluluğun eğitimi de Hıristiyan okullarında verilmiştir). İlkokulların yaklaşık %61'inde Protestanlar tarafından eğitim etkinlikleri sürdürülmüştür. Hıristiyan toplum içinde eğitim alanların oranı ise %10'lardadır⁶⁴. 1907 yılında Antep'teki Amerikan okulları da tüm Anadolu'dakilere yapıldığı gibi araştırmaya tabi tutulmuştur. Bu sırada şehirde Merkezi Amerikan Koleji dışında bir kız okulu, 3 ilkokul, bir yetimhane, hastane ve meskenler bulunmaktadır.

1890'lardan itibaren Amerikan okullarının olduğu bölgelerde çıkan Ermeni hareketlerinde Amerikan okullarının da etkili olduğu saptanmış bazı kolej öğretmenleri yargılanmıştır. Zaten Merkezi Türkiye Koleji Yönetim Kurulu'nun

⁶⁴ "Salname-i Nezaret-i Maarif-i Umumiye." (1899).Matbaa-i Amire, İstanbul, s.1126-1127.

aldığı bir karar da Ermeni toplumunun nasıl bir psikoloji içinde olduğunu vurgular gibidir. 1914'te okul eylem planı içinde öğrencilerde silah bulunduğu takdirde, bunlara el koyulması kararlaştırılmıştır. Bu durum Ermeni topluluğun bir kısmının silah taşıdığı ve hatta bazı öğrencilerin silahla okula gelebildiğini göstermektedir. Bu olayların Antep'teki uzantısı "Balta Savaşı" adıyla yaşanmıştır. Ermeni saldırganların elebaşları Halep'e sürülmüş, Abdülhamit'e yapılan başvurular üzerine serbest bırakılmışlardır.

Bu olaylar üzerine Ermeni mahallelerinin çevresine dört karakol yapma zorunluluğu doğmuştur. II. Meşrutiyet yıllarında Hınçak Fırkası Antepli Ermeniler üzerinde etkisini artırmıştır. Mart 1909 Adana olaylarından sonra mahalleleri değişik bölümlere ayıran Ermeniler sokakların başına silahlı gruplar yerleştirmiş, Gazarian köşkünü merkez edinmiştir. Türklerin yapılanlara tepki göstermemesi olay çıkmasını engellemiştir. Birinci Dünya Savaşı'nda Ermenilerin çoğu bedel ödeyerek askere gitmemiş, yalnızca doktorlar askere alınmıştır. Ermeniler daha önceki faaliyetleri nedeniyle silahsızlandırılmış, bazı gençler özel çalışma gruplarında çalıştırılmıştır. Savaş sırasında bazı Ermeni liderleri ve tahrikçiler, yaklaşık 1200 kişi Hama, Humus ve Şam civarında zorunlu ikamete tabi tutuldular. Bunun önlenmesi için Kolejde de görev yapan Dr. Shepard padişah nezdinde çabalarda bulundu. İkamete tabi tutulan Ermenilerin tamamı mütareke sonrası yerlerine döndüler. 15.1.1919'da kaza İngilizlerce işgal edilirken, Ermeniler büyük bir coşku ve sevinç gösterileriyle karşıladılar işgalcileri⁶⁵. Daha sonraki asıl olayların çıkacağı, Ermeni lejyonunun halka büyük baskılar yapacağı Fransız işgalinde ise işgal kuvvetlerinin karargahı Merkezi Amerikan Kolejinin binaları oldu.

Türkiye, Avrupa ile Asya'yı birbirine bağlayan bir konumda yer alması ve dünyanın değişik medeniyet ve kültürlerine ev sahipliği yapması, kısaca jeopolitik ve jeostratejik konumu nedeniyle yüzyıllardan beri pek çok tehditlere maruz kalmıştır. Bu tehditlerden en tehlikelisi eğitim alanında yürütülen misyoner faaliyetlerdir. Bu amaçla, Tanzimat ve Islahat Fermanları ile azınlıklara verilen haklar çerçevesinde Osmanlı toplumunda yaşayan Rum, Ermeni, Yahudi gibi azınlıklar, emperyalist Batılı devletlerin de desteğini alarak kendi dini inançları çerçevesinde Katolik, Ortodoks, Protestan okulları açmışlardır. İşte bu okullardan birisi de XIX. Yüzyıl ortalarından

⁶⁵ Yener. a.g.t. s. 21

itibaren Antep'te açılan ve merkezi Amerika Birleşik Devletleri'nde bulunan ABCFM tarafından finansa edilen okullardır. Okulun en önemli amacı; Anadolu'nun Doğu ve Güneydoğu Anadolu Bölgesi'nde bulunan zeki Ermeni çocuklarını bu okullarda toplayıp, onları Ermeni milliyetçiliği çerçevesinde Osmanlı Devleti aleyhine fikirlerle donatıp, Osmanlı Devleti karşıtı faaliyet gösterecek bireyler olarak yetiştirmektir. Bu amaç doğrultusunda daha önce üç misyon bölgesine ayrılmış olan Anadolu toprakları dört ana misyon bölgesine ayrılmış ve bu dört ana misyon bölgesinin uç istasyonlarıyla faaliyetlerine büyük ve hızlı bir işleyiş kazandırmışlardır. Bu dört misyon merkezi ve uç istasyonları aşağıdaki gibidir.

1. Batı Türkiye Misyonu

1.1 İstanbul İstasyonu

1.2 İzmir İstasyonu

1.3 Bursa İstasyonu

1.4 Kayseri İstasyonu

1.5 Sivas İstasyonu

1.6 İzmit İstasyonu

1.7 Merzifon İstasyonu

1.8 Trabzon İstasyonu

2. Merkezi Türkiye Misyonu

2.1. Antep İstasyonu

2.2. Maraş İstasyonu

2.3. Adana İstasyonu

2.4. Haçin İstasyonu

3. Doğu Türkiye Misyonu

3.1 Erzurum İstasyonu

3.2 Harput İstasyonu

3.3 Bitlis İstasyonu

3.4 Mardin İstasyonu

3.5 Van İstasyonu

4. Suriye (Filistin) Misyonu

4.1. Suriye İstasyonu

4.2. Beyrut İstasyonu

4.3. Abeih İstasyonu

4.4. Tripoli (Trablus) İstasyonu

4.5. Sidon (Sayda) İstasyonu

Amerikan Board Misyonu tarafından 1860 tarihinde kurulmuş olan örgütün faaliyet alanı Maraş, Adana, Antep, Urfa, Antakya ve Halep olarak tasarlanmıştı. Misyonun başlıca merkez istasyonları ise Adana, Antep, Maraş ve Haçin olarak belirlenmişti⁶⁶.

Merkezi Türkiye Misyonu, doğu ve batı misyonlarının arasında bulunan bir alandı. Burası Kilikya bölgesi olarak da adlandırılmaktaydı⁶⁷.

3.4. Merkezi Türkiye Misyonu

Bölgede misyoner faaliyetleri Merkezi Türkiye Misyonunun kuruluşu olan 1860 tarihinden önceye kadar gitmekteydi. Daha 1830'lu yıllarında Bağdat'a görevlendirilmiş olan misyonerler Parnell, Hamilton ve Newman yolları üzerindeki Antep'e de uğramış ve burada İnciller dağıtmışlardır. 1844 yılına gelindiğinde başka bir Amerikalı misyoner olan Azariah Smith Antep'te kalmış ve bazı çalışmalarda bulunmuş bölgedeki azınlıklarla daha iyi iletişim kurmak içinde Ermenice öğrenmeye çalışmıştır⁶⁸.

⁶⁶ Yener. a.g.e. s.165

⁶⁷ Hrant D. Andeasyan. (2000). *Urfalı Mateos Vekayi-Namesi (952-1136)* ve Papaz Grigor'un Zeyli (1136-1162), Türk Tarih Kurumu, Ankara, s. 156

⁶⁸ Yücel. a.g.t. s. 166

Merkezi Türkiye Misyonunun Antep istasyonu teşkil edilmeden önce misyonerler İzmir istasyonunda ki matbaalarında bastırdıkları Ermenice-Türkçe İncillerini ve dini yayınlarını Halep, Antep, Adana ve Maraş'ta dağıtmışlardır⁶⁹.

Bu çalışmalarının sonucunda kiliseye daha fazla üye katılımını görünce Van Lennep adlı misyoner Amerikan Board Misyonerleri tarafından Antep istasyonunu kurmak için bölgeye gönderilmiştir. Antep'in bir istasyon haline gelmesinden sonra da Urfa, Maraş, Adana ve Kilis'te de yeni istasyon kurma çabaları görülmüştür⁷⁰.

Süreç içerisinde Merkezi Türkiye Misyonu bölgede yetimhaneler, kiliseler, sağlık kurumları, okullar ve matbaa gibi her alanda faaliyetlerini sürdürmeye başlayacaklardı. Böylesine bir organizasyonun da doğal olarak önemli bir çalışan kadrosuna da sahip olması gerekmektedir. Misyonda hem Amerikalı hem de yerli çalışanlarla bu örgütlenme çalışmalarını hat safhaya çıkarmıştır.

1860 tarihinde 77 olan personel sayısı 1914'de geldiğinde 442 kişiyi bulacaktı. Tarihi süreç içerisinde çalışanların sayısında dalgalanmalar olsa da misyon hiçbir zaman bünyesinde sağlık çalışanlarını eksik etmemiştir⁷¹.

3.4.1. Merkezi Türkiye Misyonu Dini Alandaki Faaliyetleri

Amerikan misyoner örgütünün dinsel eğitim yönünü İlahiyat Okulları, Laik Eğitim yönünü ise kolejler teşkil ediyordu. İlahiyat okullarının açılma fikri 1836 yılına kadar gider. Deniz aşırı ülkelerde İlahiyat Okulu açılmasının nedenini: "...iklimi tanıdıkları bir iklim, dili kendi ana dilleri, adet, alışkanlık ve davranışları aşına oldukları adet, alışkanlık ve davranışlarıyken, vaiz ve papaz ihtiyacının üçte dördünü neden bu insanlardan karşılamayalım⁷²? Diyerek misyonerlerin kendileri açıklıyorlardı.

Amerikan misyonerleri Anadolu'da yaşayan azınlıkları etkilemek ve Protestan mezhebine kazandırmak için gösterdikleri yoğun çalışmalar yürütmüşlerdir. Misyonerler dinî inançlarını anlatmanın yanında bu görevi üstlenecek yerli din

⁶⁹ Yücel. a.g.t. s. 166

⁷⁰ Yücel. a.g.t. s. 166

⁷¹ Yücel. a.g.t. s. 167

⁷² Kocabaşoğlu. a.g.e. s. 135.

adamları yetiştirerek misyonerlik faaliyetlerinin devam etmesini amaçlamışlardır. Amerikan misyonerlerinin açtıkları okullarda din öğretimi mecburi tutmuşlardır⁷³

Tablo 8: Merkezi Türkiye Misyonunda Çalışanları Gösteren Çizelge

MİSYONERLER Ve YARDIMCILARI									
Amerikalılar					Yerli Çalışanlar				
Yılla r	Misyonerler	Bayan Yardımcılar	Toplam	Papaz ya da Atanmış	Diğer Vaizler	Öğretmen	Diğer Yardımcılar	Toplam	Toplam ABD'li ve Yerli Çalışan
1860	8	8	16	3	10	23	25	61	77
1865	4	6	10	9	11	31	1	52	62
1870	7+1	12	20	11	7	37	4	58	78
1875	5+1	11	17	14	17	30	6	77	94
1880	9+1	16	26	12	22	82	4	120	146
1885	6+1	13	20	13	18	91	12	134	154
1890	9	17	26	18	27	105	7	157	183
1895	7+	19	27	20	20	135	10	185	212
1900	7+3	28	38	23	10	201	24	258	296
1905	7+1	23	31	24	28	244	29	325	356
1910	4+2	11	17	15	18	183	42	258	275
1914	7+3	29	39	17	27	291	68	403	442

⁷³ Necmettin Tozlu. (1991). *Kültür ve Eğitim Tarihinde Yabancı Okullar*, Akçağ Yayınları, Ankara, s. 83.

1913 tarihine gelindiğinde 23 olan ibadethane sayısı 77'ye yükselmiş, bu ibadethanelere katılan cemaat ise aynı yıl içerisinde 13 binin üzerinde bir sayıya ulaşmıştır⁷⁴. Merkezi Türkiye Misyonu'nda, misyonun kuruluş tarihinden son dönemlerine kadar faaliyet göstermiş olan ibadethaneler ve buldukları yerler ile Protestan cemaatin sayısal durumu da aşağıdaki grafikte verilmeye çalışılmıştır.

Tablo 9: Merkezi Türkiye Misyonunun Yıllara göre İbadethane ve Cemaat Sayısı

Yıllar	İbadethane Sayısı	Ortalama Cemaat Sayısı	Kilise Sayısı	Kilise Üye Sayısı
1860	23	2987	12	722
1861	25	3136	12	786
1862	26	2897	12	776
1863	22	2908	14	998
1864	-	-	-	-
1865	20	3500	14	1040
1866	23	3937	19	1153
1867	33	4470	19	1332
1868	32	4305	20	1458
1869	34	4728	22	1614
1870	34	5475	23	1842
1871	36	4587	23	1868
1872	39	2258	24	1358
1873	42	5220	12	1779
1874	44	5736	18	1964
1875	38	5561	28	2176
1876	38	5146	26	2374
1877	41	6191	26	2606
1878	42	7425	27	2611
1879	-	-	-	-
1880	37	8085	32	2810
1881	45	7333	32	2970
1882	-	-	33	3084
1883	-	-	-	-
1884	-	-	-	-
1885	60	8907	33	3567
1886	54	9039	30	3688
1887	-	-	33	4050
1888	-	-	-	-
1889	57	9689	33	5055
1890	56	10066	35	5031
1891	52	9199	34	5091
1892	53	9123	34	5098
1893	49	9878	35	4927
1894	53	10662	34	5174
1895	51	11200	34	5178

⁷⁴Yücel. a.g.t. s. 168

1896	50	14363	45	4929
1897	60	14094	41	5374
1898	60	13910	41	5890
1899	-	-	-	-
1900	69	15766	50	6720
1901	60	13756	45	6072
1902	64	14617	47	6453
1903	71	14050	47	6969
1904	72	13881	47	6943
1905	75	13815	47	6697
1906	39	9371	32	4524
1907	85	14630	48	7133
1908	84	15991	49	8824
1909	68	14008	43	5561
1910	-	-	-	-
1911	72	14046	52	6338
1912	79	14285	52	6835
1913	77	14877	52	6669

Amerikan Board misyonerlerinin diğerk çalışma alanlarından biri olan eğitim aktiviteleri ise bölgede daha erken bir tarihte başlayacaktı. Bölgede hitap edecekleri halkın eğitim durumunun düşük olması ve bir çoğunun okuma yazma bilmemesi eğitim alanındaki çalışmaların öncelik kazanmasına neden olmuştur. Bundan dolaydır ki misyonerler ilk etapta halka en azından İncil'i okuyabilecek kadar okuma öğretecek bir eğitim uygulama yoluna gitmişlerdir⁷⁵. 1915 tarihinde yaklaşık 150 okulda 8 binin üzerinde öğrenci ile eğitim çalışmalarını sürdürmüşlerdir.

Merkezi Türkiye Misyonu sınırları içerisinde, misyonun ilk dönemlerinden son dönemlerine kadar oluşturulmuş olan eğitim kurumları ve burada eğitim gören öğrencilerin sayısı⁷⁶.

⁷⁵ Yücel. a.g.t. s.169

⁷⁶ Yücel. a.g.t. s.169

Tablo 10: Merkezi Türkiye Misyonuna Bağlı Eğitim kurumları ve Öğrenci Sayıları Gösterir

Yıllar	İlahiyat Okulları Veya Kolejleri	Öğrenci Sayısı	Kız Ortaokul Ve Liseleri	Öğrenci Sayısı	Erkek Ortaokul Ve Liseleri	Öğrenci Sayısı	Karma Okullar	Erkek Öğrenci Sayısı	Kız Öğrenci Sayısı	Eğitim Alanı Toplam Öğrenci Sayısı
1860	1	16	1	8	1	17	36	936	866	1835
1865	1	28	1	25	-	-	39	878	520	1451
1870	1	35	1	20	-	-	40	713	464	1644
1875	1	20	1	12	-	-	52	-	-	3627
1880	-	-	1	55	-	-	73	-	-	3560
1885	5	155	4	158	-	-	85	1888	1328	3720
1890	1	7	5	216	6	159	96	2311	1664	4256
1895	1	9	5	335	7	463	99	-	-	5294
1900	1	12	15	422	-	179	89	2925	2614	6503
1905	4	319	17	319	-	605	134	3009	2927	7179
1910	2	305	11	599	-	606	-	2232	1937	5679
1915	2	495	18	636	-	798	128	3323	3021	8292

DÖRDÜNCÜ BÖLÜM

4.1.MERKEZİ TÜRKİYE MİSYONU ANTEP İSTASYONU

4.1.2.İstasyonun Kurulması ve Faaliyetleri

Osmanlı topraklarında misyonerler faaliyetlerini icra esnasında zaman zaman bölge halkının büyük tepkisine maruz kalmışlardı. Özellikle büyük şehirlerde bu sorun misyonerleri doğudaki taşra bölgelerinde bulunan daha küçük şehirlere yönlenmiştir. Buralarda hem daha verimli ve geniş bir alana hitap edeceklerdi, hem de devletin yöneticilerinin gözetiminden uzak kalacaklardı. Bu düşünceyle Anadolu'nun iç kısımlarına ulaşacak merkezler seçilmişti. İşte bu nedenlerden dolayı Antep bir faaliyet alanı olarak seçilmiş ve Antep İstasyonu örgütlenmesi gerçekleşmiştir.

Antep henüz bir istasyon haline getirilmeden önceki tarihlerde Antep'te dağıtılmış olan dini yayınların ardından Protestanlık çalışmaları adına küçük çaplı kıpırdanmalar olmuştur. Şöyle ki İzmit'ten gelen Murad Vartabed ve Michayel Vartabed isimli şahıslar Antep'te bir takım dini çalışmalar başlatmışlardır. Aynı zamanda birer din görevlisi olan bu şahısların ortak noktaları İstanbul'da bulunan Ermeni Patriğine aleyhtar oluşlarıdır. Murad Vartabed 1848 yılında hayatını kaybetmiştir. Ancak arkasında onun yolunu takip edecek olan kimseler kalmıştır. Örneğin Murad'ın görüşlerinden etkilenmiş olan Auntie Varteni isimli bir bayan bu bölgede bir takım Protestanlık çalışmaları başlatmıştır. Varteni ileriki yıllarda bir kız okulu açmış ve ayrıca Antep'teki kadınlar arasında da misyonerlik çalışmaları yapmıştır.

1830 yılında yolculuk esnasında şehre kısa süreliğine uğramış olan bir gurubun haricinde Antep'te ilk esaslı çalışmalarda bulunan Amerikan Board

misyonerleri Thomas Laurie ve Azariah Smith'tir. Bu iki misyoner 1844 yılında Nasturi Misyonu'nun geçici olarak kapatılmasının ardından Antep'e gelmişlerdir. Ancak geliş amaçları burada bir istasyon oluşturmak değil sadece altyapı çalışmalarında bulunmaktır. Aynı zamanda bir doktor olan misyoner Azariah Smith burada yine Patrik tarafından sürülmüş bir kişi olan Bedros Vartabed ile tanışmıştır. Misyoner Smith, Vartabed'i Halep ve Antep'te Ermenice-Türkçe İncil'lerin dağıtımıyla görevlendirmiştir. Yine aynı şekilde civar illerde de İncil ve dinî risaleler dağıtılmıştır. Henüz yerleşik bir Amerikan Board misyonerinin bulunmadığı dönemde yapılmış olan bu çalışmaların ardından 1845 yılına gelindiğinde şehirde bulunan bir takım aileler Amerikan Board'tan bir misyoner isteğinde bulunmuş ve 1847'de Boston'da bulunan Ermeni Cemaati ise Amerikan Board'tan misyoner Van Lennep'i Antep için görevlendirmesini talep etmiştir⁷⁷. Bu gelişmeler üzerine 1847 yılında şehre gelen misyoner Lennep gözlemlerde bulunmuş ve burada bir istasyon açılmasının gerekliliği kanaatine varmıştır. Bu sırada İzmir'de bulunmakta olan Thomas P. Johnson ve Bedros Vartabed, Amerikan Board tarafından Antep'e gönderilmişlerdir. Ancak bu iki kişinin, şehirdeki devlet yetkilileri tarafından şehirden çıkarılmaları emredilmiştir. Bununla birlikte diğer Amerikan Board misyoneri Azariah Smith aynı zamanda doktor olması nedeniyle elinde bulundurduğu, kendisine ülke genelinde istediği yerde tıbbî çalışmalarda bulunma imkanını sağlayan izin belgesi sayesinde şehirde kalmıştır. 1848 yılında Antep'in bir merkez istasyon konumuna getirilmesinin ardından Amerikan Board misyonerleri, bölgesel turlar neticesinde kısa süre içerisinde merkeze bağlı yeni dış istasyonlar teşkil etmişlerdir. Antep istasyonuna ilk olarak bağlanan dış istasyonlar Kilis ve Urfa olmuştur. Bu iki yerleşim yeri 1850 yılında dış istasyon olarak faaliyetlere başlamışlardır. Zaman içerisinde Antep istasyonuna bağlı olarak oluşturulmuş olan dış istasyonlar ve bunların kuruluş tarihleri ise şu şekildedir⁷⁸.

Merkezi Türkiye Misyonu sınırları içerisinde bulunan istasyonlardan kuruluş tarihi en eski olanı Antep istasyonudur. Antep şehri ilk olarak 1848 tarihinde Amerikan Board örgütü tarafından merkez istasyon haline dönüştürülmüştü, oysa bu

⁷⁷ Kocabaşoğlu. (1989). s.93

⁷⁸ Yücel. a.g.t. s.171

tarihten daha önce 1830 ve 1844'te Amerikan Board adına çalışan misyonerler Antep'e gelmiş ve burada misyoner faaliyetler göstermişti⁷⁹.

1847-1848 tarihinde oluşturulan bu istasyondan sonra 1852'de Adana, 1854'te Maraş ve Urfa, 1859'da Tarsus, 1872'de ise Saimbeyli misyonerlerin yeni çalışma alanları olmuştur. Antep istasyonuna bağlı uç istasyonlar; Kilis, Urfa, Kessap, Birecik, Maraş, Adana, Beytaş, Adıyaman, Halep, Antakya, Ekizoluk, Orul, Siverek, Tarsus, Hacıhabibli, Kepez, Ehnes, Saylakkaya (Cibin), Bahçe, Lepaç, Kırıkhan (Kevorkan), Besni, Hasanbeyli, Eyboz, Germiş, Yoğunluk, Belen (Beylan), Kayacık, Kaleduran, Kharne, Kozoluk ve Nizip'ten oluşmaktaydı⁸⁰.

Aşağıda da görüleceği gibi 1848-1879 tarihleri arasında Antep merkeze bağlanmış olan uç istasyonları tarihleriyle görmekteyiz.

1. 1848: Antep
2. 1850: Kilis, Urfa
3. 1851: Kessab, Maraş
4. 1852: Birecik
5. 1853: Adana
6. 1854: Bityas
7. 1855: Ekizoluk, Adıyaman
8. 1856: Halep, Antakya
9. 1857: Orul, Siverek, Tarsus, Hacıhabibli, Kepez
10. 1858: Ehnes
11. 1860: Cibin, Bahçe, Lepaç, Kevorkan
12. 1861: Besni, Hasanbeyli, Eyboz
13. 1862: Germiş, Yoğunluk, Beylan
14. 1865: Kayacık, Kaleduran

⁷⁹ Yücel. a.g.t. s.171

⁸⁰ Yücel. a.g.t. s.172

15. 1868: Kharne

16. 1878: Kozoluk

17. 1879: Nizip

Antep istasyonunda yukarıda kuruluş tarihleriyle birlikte verilmiş olan dış istasyonların sayısında ki fazlalık bu istasyonun geniş bir faaliyet alanına sahip olduğunu göstermektedir.1850 tarihinde Urfa her ne kadar merkez istasyon olsa da zaman içerisinde Antep'e bağlı bir istasyon haline dönüştürülmüştür. Urfa'nın Antep'e bağlanmasıyla birlikte Urfa'nın bazı uç istasyonlarda Antep merkez istasyonuna bağlanmıştır. Cebin 1861, Germiş, Adıyaman, Besni 1869 ve Siverek ise 1870 tarihinde Antep'e bağlanmıştır. Yine Urfa ile aynı konumda olan bir diğer dış istasyon olan Halep istasyonu da 1872 tarihinde Antep'e bağlanmış olan bir istasyondur. Halep ile birlikte 1861'de oluşturulan Eyboz dış istasyonu da 1865 tarihinde Antep'e bağlanmış bir dış istasyondur.

Antakya'nın 1856 tarihinde bir merkez istasyon olarak kurulmuş olmasına karşın burası da ileriki tarihlerde Antep istasyonunun denetimi altında çalışmış 1872 tarihinde Antep'e bağlanmıştır. Antakya istasyonundan sonra sırasıyla; Tarsus 1872, Kepez 1872, Yoğunluk 1872, Beylan 1872, Hacıhabibli 1873, Kaleduran 1873, Kevorkan 1897, Kayacık 1897 tarihlerinde merkez Antep istasyonuna bağlanmış dış istasyonlardır.

Antep istasyonu ve genelinde faaliyet göstermiş olan Amerikalı ve yerli eleman sayıları ise oldukça yüksektir. Sağlık ve yetimhane alanından, bir çok türden kurumların oluşturulduğu eğitim alanına ve dinî çalışmalara varıncaya dek oldukça aktif bir çalımsa dönemi geçirmiş olan Antep istasyonunda hemen her sektörden eleman bulundurulmuştur. Kurulduğu tarihten son dönemlerine kadar Antep ve buraya bağlı dış istasyonlarda istihdam edilmiş olan eleman sayıları su şekilde bir gelişme göstermiştir.

MİSYONERLER Ve YARDIMCILARI

Yıllar	Misyonerler	Bayan Yardımcılar	Toplam	Papaz ya da Atanmış	Diğer Vaizler	Öğretmen	Diğer Yardımcılar	Toplam	Toplam ABD'li ve Yerli Çalışan
1850	2+1	2	4	-	-	-	2	2	6
1855	2+1	2	5	6	14	-	-	20	25
1860	3	3	6	1	6	5	13	25	31
1865	1	2	3	4	4	8	-	16	19
1870	1	3	4	5	4	20	1	30	34
1875	2	6	9	2	-	9	1	12	21
1880	5+1	9	15	10	10	39	-	59	74
1885	4+1	6	11	10	1	41	8	60	71
1890	5	7	12	12	6	54	2	74	86
1895	2+1	8	11	13	5	71	6	95	106
1900	3+3	9	15	12	4	106	17	142	154
1905	3	9	12	15	6	291	68	403	442
1910	2+2	8	12	10	9	127	34	180	192
1914	4+2	12	18	6	19	160	45	230	248

Tablo 11: Merkezi Türkiye Misyonuna Bağlı Amerikalı ve Yerli Çalışanları Gösterir Çizelge.

1881 tarihin Antep'te Türklere ait bir yetimhane ve bir okul mevcut iken, aynı tarihte azınlıklara ait biri fakülte olmak üzere toplam yedi okul bulunmaktaydı⁸¹.

4.1.3.Misyonerlerin Antep'te Eğitime Yönelik Çalışmaları

Misyonerlik çalışmalarında eğitim faaliyetleri her bölgede olduğu gibi Antep merkezinde de yoğun bir biçimde yürütülmekteydi. Eğitim çalışmaları misyonerler için çok önemliydi. Çünkü misyoner faaliyetlerinin devamı ve kalıcı olması, “yerli azizlerin” yetişmesine bağlıydı. Böylece Protestanlık çalışmaları yerli liderlerce yürütülecekti. Bu amaca yönelik Merkezi Türkiye Misyonu'nda, Kilikya Birliği'nin şemsiyesi altında, bir misyoner topluluk oluşmuştur. Amaç bu oluşum içerisindeki kiliselerin kendi kendilerini idare edebilen ve çalışmalarını sürdürebilen konuma getirmektir.

⁸¹ Ahmet Gündüz. (2000). *Osmanlı Devleti'nde Yapılan Misyonerlik Faaliyetleri ve Ermeni Meselesinin Doğuşu, Gelişmesi*, Türk Dünyası Araştırmaları Dergisi, Ekim, S. 128, İstanbul, s. 115.

1850 yılından itibaren eğitim alanında çeşitli girişimler başlatıldı. Dr. Smith, Cyrus Hamlin'in Bebek Seminary'den mezun olan Rahip Zenop Israelian'ı İstanbul'dan okul kurması için getirmiştir. Israelian, misyonerlerin erkekler için açtığı okulda dört yıl eğitim verdi. Fakat 1854'te tüberküloza yakalanarak öldü. Kilise destekli kurulan Varjebet Okulu'nun 35 öğrencisi vardı. Bu okullardan mezun olanlardan Alexander Bezjian ile Çil Hagopyan Karabet, 1852–1856 yıllarında Amerikalıların bursu ile Bebek Koleji'nde eğitim gördüler ve tekrar Antep'e gelerek öğretmenliğe başladılar.⁸² Antep'teki Kayacık Protestan Okulu'nda sabahları bu öğretmenler, öğleden sonra ise Amerikalı öğretmenler ders vermekteydiler. Ayrıca geceleri Protestan Ermenilere okul müdürü Mr. Benjamin Schneider İngilizce dersi vermekteydi. Amerika'dan gelen misyonerlere de Türkçe ve çevre bilgisi verilmekteydi. Kayacık okuluna Maraş, Diyarbakır, Kessap ve Nizip gibi çevre yerlerden de öğrenci gelmekteydi. Bu dönemde üç öğretmeni ve 114 öğrencisiyle bir ilkokul, bir öğretmeni ve 14 öğrencisiyle de bir ortaokul faaliyete geçti.⁸³

Bu arada 4'ü Amerikalıların çocukları olmak üzere, 18 öğrencisi olan bir de lise öğrenime açılmıştır. Antep istasyonunun 1860 yılına ait raporda şöyle denilmektedir: *“İlkokullar: bunlara yardım ediyoruz, ancak öğretmenlerin ücretlerini okul komitesi aracılığı ile cemaatin kendisi ödüyor. Kadınlar arasında okumayı öğrenmek arzusu öylesine güçlü ve öylesine güncel hale gelmiştir ki, Protestan kadınların pek çoğu kendi eğitimleri için para ödemektedirler.”*⁸⁴ Mrs. Schneider'in da Antep'te eğitimi destekleyerek burada kızlar için bir lise ve teoloji sınıfları açtığı anlaşılmaktadır. Mrs. Schneider, 1856'da öldü. Fakat kocası Dr. Schneider, ilk karısının kızıyla evlenerek bundan sonraki on yılda eğitim çalışmalarını sürdürmüştür. Misyonerlerin telkinleri Ermeniler üzerinde çok hızlı etkili olmaya başlamıştır. Hamlin, Robert Koleji'nde öğrenci olan Ermeni Zenop'ın özellikle Kimya dersinde çok başarılı olduğunu, İngiltere'de onun büyük bir Kimya kompleksinde çalışmasını İngiliz dostu Auster H. Loyard'dan rica etmiş ve bu isteği kabul edilmiştir. Ancak Zenop, bu teklif karşısında şöyle cevap verir: *“Sen benim babamsın, ancak bunu kabul etmem mümkün değil. Mesih'in kurtarıcım olduğunu kabul ettiğimde ona ahdettim ki, bana yardım ettiği müddetçe kendimi fakir halkıma Ermenilere öğretici olarak adayacağım.”*⁸⁵ Bu idealini

⁸² Uğuroğlu. a.g.e. s.19.

⁸³ Necdet Sevinç. (2002). *Osmanlıdan Günümüze Misyoner Faaliyetleri*, Milenyum Yayınları, İstanbul, s. 106.

⁸⁴ Kocabaşoğlu. a.g.e. s.57-70.

⁸⁵ Tozlu. a.g.e. s.931.

gerçekleştirmek için de çok az bir maaşla Antep'e gelmiş ve Merkezi Türkiye Koleji'nde dersler vermiştir.

Bebek Seminary'den mezun olan ve Israelian'ın ardılı olan Alexander Bezjian, Antep'te erkekler için açılan okulda öğretmenlik yapmaktaydı. Bezjian'ın etkisiyle bu okulda dinsel eğitim daha bilimsel bir mantıkla yürütülmeye başlandı. Bezjian 1856'dan 1872'e kadar bu okulda eğitim verdikten sonra, tıp alanında daha yüksek eğitim görmesi için Amerika'ya gönderilmiştir. Daha sonra Merkezi Türkiye Koleji'nin kurucularından biri olarak Antep'e geldi ve 1913 yılında ölümüne kadar kırk yıl burada görev yapmıştır. 1850'de Dr. Schneider tarafından başlatılan dinsel ev çalışmaları, 1853'den sonra ikinci dinsel eğitim seviyesine çıkartılarak papaz okuluna (Theological Seminary) dönüştürülmüştür. Okulun sürekli eğitmeni olan Schneider'a yarı-zamanlı çalışan dört misyoner öğretmen yardım etmekteydi. Okul, 15 öğrenciyle açıldı, ancak önceki ev çalışma programından dolayı 1855'te 4 kişi mezun olmuştur. Bu papaz okulunun programında İngilizce, Coğrafya, Yeni Ahit, İncil tefsiri ve Vaizlik dersleri yer almaktaydı Okulda dinsel olmayan konular da öğretilmekteydi. 1854–1866 yılları arasında eğitim veren bu Papaz Okulu (Theology Seminary) Maraş'a taşındı. Adı geçen bu okula 42 kişi devam etmiş ve 21 kişi mezun olmuştur. Stone göre, Kilikya Protestan Birliği'nin ilk yöneticileri bu okuldan gelmekteydiler.⁸⁶

İlk misyonerlerin Antep'e gelmesinden sonra Ermenilere yönelik açılan okullar Barlas'ın eserinde şöyle verilmektedir: 1- Amerikan İlkokulu: okul mevcudu 1900'de 290'a yükselmiştir. 2- Amerikan Kızlar Okulu: Her yıl 100 genç kıza eğitim verilmiştir. 3- Amerikan Erkek Koleji: Mevcudu 1886'da 600'e yükselmiştir. 4- Amerikan Kız Koleji: Mevcudu 1890'da 150'ye yükselmiştir. 5- Amerikan Orta Okulu: Mevcudu 1890'da 546'ya yükselmiştir. Bunların 475'i erkek, 71'i kız öğrencidir. 6- Amerikan Yetim Evi Okulu: Ermeni ilkokullarına öğretmen yetiştiren bu okulun mevcudu 1912'de 68'e yükselmiştir.⁸⁷

Osmanlı kaynaklarında Antep'te yer alan Amerikan misyoner okulları ve kurumları ile ilgili bilgiler de bulunmaktadır. Zühtü Paşa'nın 1893 tarihinde hazırlatmış olduğu Amerikan ve Protestan okulları ile ilgili ilk listeye göre Osmanlı devleti topraklarında bulunan yabancı Protestan okullarının sayısı 413'tür. Zühtü Paşa'nın listesinde yer alan 186 Amerikan okulundan 14'ü Abdülmecit, 60'ı

⁸⁶ Uğuroğlu. a.g.e. s. 45.

⁸⁷ Uğuroğlu. a.g.e. s. 45.

Abdülaziz ve 63'ü II. Abdülhamit döneminde kurulmuştur. Bu listede yer alan bilgilere göre Antep'te bulunan Protestan okulları aşağıdaki şekildedir.⁸⁸

1. Amerikan Protestan Erkek Koleji (gece-gündüz) kuruluş yılı 1293 (1896)
2. Amerikan Protestan Kız Mektebi (gece-gündüz) kuruluş yılı 1298 (1880)
3. Amerikan Protestan Kız ve Erkek Mektebi Yetimhanesi, kuruluş yılı 1291 (1874)
4. Amerikan Protestan Kız ve Erkek Mektebi kuruluş yılı 1284 (1867)
5. Amerikan Protestan Mektebi, kuruluş yılı 1286 (1869)
6. Amerikan Protestan Erkek Mektebi, kuruluş yılı 1271 (1854-1855)
7. Amerikan Protestan Erkek Mektebi, kuruluş yılı 1296 (1878)

Amerikan sefareti 25 Şubat 1903'de yaklaşık 400 müesseseyi içeren bir listeyi hariciye nezaretine takdim etmiştir. Bu listedeki 400 kurumdan 279'u okuldur.⁸⁹ Bu listede Antep'te bulunan okullar ise;

1. Osmanlı Merkezi İdadi Mektebi
2. Kız Mektebi (yatılı)
3. Mekteb-i İdidai
4. Yetimhane

Osmanlı Hükümeti, 27 Mart 1903'de Sadaret Emri ile Amerikan Sefareti tarafından takdim edilen defterde bulunan okullar hakkında yerlerinde araştırma yapılarak sonucunun bildirilmesini istemiştir. Yapılan araştırma sonucunda ruhsatlı

⁸⁸ Yahya Akyüz. (1970). *Abdülhamit Devrinde Protestan Okulları ile İlgili Orijinal İki Belge*, Ankara Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi, III/1-4, Ankara, s. 121-128.

⁸⁹ Mutlu. a.g.e. s.311.

ve fermanlı okulların sayısı (Protestan) 83 olarak tespit edilmiştir. Ferman ve ruhsatla tesis edilen Antep'teki Amerikan okulları:⁹⁰

1. Osmanlı Merkez Mektebi (Amerikan İdadi) ruhsatlı
2. Amerikan Kız Mektebi (yatılı)
3. Amerikan İpdidai Mektebi (Habik Mahallesi)
4. Amerikan İpdidai Mektebi (Eyüp Mahallesi)
5. Amerikan İpdidai Mektebi (Kayacık Mahallesi)

Tablo 12: Antep Kazası'nda Ermenilere Ait İlkokulların Adı, Yerleri ve Öğrenci Sayıları (1906-1907)

OKULUN İSMİ	TÜRÜ	ÖĞRENCİ SAYISI	MEVKİİ
Protestan Mektebi	Erkek	165	Kavlice
Protestan Mektebi	Kız	92	Kavlice
Protestan Mektebi	Erkek	43	Mardin Dağı
Protestan Mektebi	Kız	68	Mardin Dağı
Protestan Mektebi	Erkek	380	Kayacık
Protestan Mektebi	Kız	315	Kayacık
Protestan Mektebi	Erkek	160	Kurb-ı Zincirli
Ermeni Nersiyon Mektebi	Erkek	350	Çukur Mahallesi
Ermeni Kertasras Mektebi	Kız	60	Çukur Mahallesi
Ermeni Vartanyan Mektebi	Erkek	112	Hayk Zimmiyan Mah.
Ermeni İtna Noğan Mektebi	Erkek	170	Hayk Zimmiyan Mah.
Ermeni İtamhanesi Mektebi	Erkek	40	Hayk Zimmiyan Mah.
Ermeni Haybunisyan Mektebi	Kız	320	Hayk Zimmiyan Mah.
Ermeni İbtidai Mektebi	Erkek	180	Kurb-ı Zincirli Mah.
Ermeni Mervegan Mektebi	Erkek	65	Alaybey Mah.
Ermeni İbtidai Mektebi	Kız	30	Tarla-yı Atık
Ermeni Hürpesmiyon Mektebi	Kız	55	İbn Eyüp

Kaynak: Vilayet-i Halep Salnamesi,1324 Sene-i Mahsustur, Mabaa-i Vilayet (Halep), 1322.s.239.

Ayrıca Antep halkı arasında “Metelik Mektebi” olarak adlandırılan Kilikya Öğretmen okulu da bulunmaktaydı. Her Ermeni'nin verdiği günlük bir metelikle yapımına başlanmış ve bağış hiçbir zaman günde bir metelikten fazla olmamıştı. Ermeniler tarafından 1897 tarihinde açılan bu okul, öğretimini I.Dünya Savaşı'na

⁹⁰ Mutlu. a.g.e. s.319

kadar sürdürdü. 1909 tarihindeki bilgilere göre okulda 60, 1912 tarihinde ise 68 öğrenci bu okuldan mezun olduğu belirtilmektedir⁹¹.

1908 tarihinde Antep'te 19 Ermeni İlkokulu bulunurken, aynı tarihte Türklerin yalnızca 9 İlkokulu bulunmaktaydı. Ermenilerin hem kendilerinin hem de Amerikan misyonerlerinin kurdukları okullarda iyi bir eğitim almaları, sosyal ve siyasal yaşamda etkinliklerinin de artmasını sağlamıştır⁹².

4.2. Antep Merkezi Türkiye Koleji ve Misyonerlerin Sağlık Alanlarındaki Çalışmaları

Misyonerler, İstanbul ve İzmir gibi büyük ve gelişmiş şehirlerde önceliği lise düzeyinde eğitim çalışmalarına vermekten, Orta ve Doğu Anadolu'da fakir ve cahil halka ilk başta sağlık olanakları götürmek, eğitimde ise ancak okuma yazma düzeyinde bir çalışma yapmakla yetinmekteydiler⁹³.

Osmanlı Devleti sınırları içerisine ilk sağlık misyonerlerinin, 1831'de gelmeye başladıklarını ifade etmektedir. İlk misyoner doktorlar, bölgede gezici doktor olarak çalışmaktaydılar. Amerikan Board, 1835'te Dr. Ashabel Grant'ı her misyon merkezini sağlık olanaklarıyla donatmakla görevlendirdi⁹⁴.

Sağlık misyonerlerinin geliş tarihi olarak 1833 yılında Beyrut'a gelen Dr. Asa Dodge'yi belirtilmektedir. Daha sonra Dr. Cornelius Van Dyke (1840), Dr. Azariah Smith (1843), Dr. Asakel Grant, Dr. Henry Lobdell, ve Dr. George E. Post'ın ülkenin çeşitli bölgelerinde hekimlik yaptığını aktarmaktadır⁹⁵.

Böylece misyonerlik hizmetleri, tıbbi yardımla da desteklenince hedefe daha kolay ulaşılacağı düşünülmüştür. Osmanlı Devleti'nin içinde bulunduğu yoksulluk ve olanaksızlıklar, sağlık alanında iyice kendini göstermekteydi. Bu durum karşısında halkın misyoner kurumlarına yönelmesi kaçınılmazdı. Sağlık hizmetinin özellikle Müslümanlar üzerindeki etkisi çok fazla kendini göstermekteydi. Misyonerler gezici

⁹¹ Uğuroğlu. a.g.e. s.51.

⁹² Yusuf ÇETİN. (1999). *XX. yy. Başlarında Gaziantep'te Eğitim (1900-1930)*, Afyon Kocatepe Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, s. 56.

⁹³ Seçil Akgün. (1988). *Amerikalı Misyonerlerin Ermeni Meselesindeki Rolü*, (1987), Atatürk Yolu, Mayıs, Yıl 1, S. 1, Ankara,

⁹⁴ Akgün. a.g.e. s.2139.

⁹⁵ Kocabaşoğlu. a.g.e. s. 96

doktorluk sistemini de uygulayarak daha fazla bölgelere ulaşmaktaydılar. Hastanede iyice sağlığına kavuşmadan çıkmış olanların köylerine gidilerek görüşmeler yapılmaktaydı⁹⁶.

Tıp misyonuyla gelen Amerikalı misyonerler, hasta yataklarında yatan Müslümanlara başuçlarında İncil okuyarak ve konuşarak telkinlerde de bulunmaktaydılar. I. Dünya Savaşı'na kadar Anadolu'da her misyon merkezinde sağlık ocağı, Adana, Antep, Talas başta olmak üzere 10 merkezde de Amerikan Hastanesi kurulmuştu⁹⁷.

Merkezi Türkiye misyonu, Türkiye'deki misyonlar içerisinde ilk hastane çalışmalarının yapıldığı yer olması bakımından ayrı bir önem taşımaktadır. Antep'e gelen ilk misyoner hekim Dr. Azariah Smith, dini konular, meteoroloji, eski eserler ve tabiat tarihi konularında da araştırmalar yapmış ve araştırmalarının sonuçlarını *American Journal of Science* dergisinde yayınlamıştır⁹⁸.

Antep'teki misyoner kuruluşunun kurucusu da olan Dr. Smith, şehrin yüksek tepelerinden olan Öksürük deliği isimli tepede bir Hastane kurarak çevrede etkili olmanın yollarını aramıştır. Antep'in en eski yabancı kurumlarından biri olan Amerikan Hastanesi, birinci sınıf bir kurumdu. Hastane Ermeni mahallesinin orta yerinde idi. Amerikalı çocuk bakıcılarla, onlara yardım eden Ermeni kadınları da hastanede görev almaktaydılar. Hastane ırk ve din farkı gözetmeksizin herkese açıktı. 1879'da Dr. Smith'in Yale Üniversitesi'nden sınıf arkadaşları, onun anısına bağışladıkları paralarla Antep'te hastane yapılması için bir çalışma başlatmışlardır. 1880 yılında tamamlanan hastane binası, aynı zamanda kolejin Tıp Bölümü'nün de Uygulama Hastanesi olacaktı⁹⁹.

Bu çalışmaların neticesi olarak 1884'te Azariah Smith Memorial Hastanesi 10 yatakla hizmete girmiştir. Hastane ilk dönemlerde sadece erkekler için hizmet vermekteydi. Daha sonra 1886 yılında kadın hastalar da hastaneye kabul edilmiştir. Azariah Smith Memorial Hastanesi, kendine ait özel bir alana sahipti. Hastane 2 katlı bina ve 250 metrekare avluya sahipti. Daha sonra tıp öğrencilerinin kullanımı için 3.

⁹⁶ HOPKINS- HALİDİ, E.W. G.F. Moore , (2006),*Tarihte ve Günümüzde Misyonerlik*, Örgün Yayınevi, İstanbul.s.130

⁹⁷ Akgün. a.g.e. s.2141

⁹⁸ Turhan Baytop. (2003).*Antep'in Öncü Hekimleri Merkezi Türkiye Koleji Tıp Bölümü ve Antep Amerikan Hastanesi*, SEV Yayınları, İstanbul.

⁹⁹ Baytop. a.g.e. s. 25.

kat inşa edildi. Yaklaşık değeri 7000 dolardı. İki erkek, iki kadın ve çocuk koğuşu bulunmaktaydı. Ayrıca 4 özel oda, ameliyat odası, hemşire odası, mutfak ve depolar da yer almaktaydı¹⁰⁰.

1905'de yapılan Marston Binası iki katlı idi. Bu binada da dispanser, klinik, özel görüşme odası, ameliyathane, öksüzler yurdu ve depolar bulunmaktaydı. Bu binanın yaklaşık değeri 6200 dolardı. Kapladığı alan 200 metrekare idi. Hastane dış binalarında ise, fakir hastalar için ayrılan bölüm ve duvar bulunmaktaydı. Bu alanın yaklaşık değeri 1500 dolar idi. Doktor lojmanı 3300 ve binanın içindeki araçlar 5300 dolardan fazlaydı. Böylece hastanenin toplam mülkü 30.600 dolar dolayında olduğu anlaşılmaktadır¹⁰¹.

Dr. Frederick D. Shepard ile karısı ve bir doktor, 1882'de Kolej'in Tıp bölümünde ders vermek üzere Antep'e gelmişlerdir. Hastanenin ilk günlerinde Dr. Robert J. Neal, Dr. Graham, Dr. Norris, Dr. Davis, Dr. Sewny ve Dr. Stevens önemli çalışmalar yaptılar. Hastaneye gelen ilk hemşire Miss Riddell ile Miss Gernoth İngiltere'den geldiler. Hastanede çalışmaya başlayan Amerikalı ilk hemşire, 1891'de Merkezi Türkiye Koleji Başkanının kızı Miss Elizabeth Trowbridge'dir. Bu hemşire emekli oluncaya kadar 42 yıl Antep'te çalışmalarını devam ettirmişlerdir. Daha sonra Miss Grant, Miss Brever, Miss Tavender ve Miss Clark da Hastanede çalışanlar arasındadır. 1893'te New York'taki Smith College ve Women's Medical College mezunu Dr. Caroline Hamilton, ilk bayan doktor olarak 1886 yılında Hastanede çalışmalarına başlayacaktır. Dr. Caroline Hamilton, 1900 yılında kadınlar kliniğinde 795 yeni vaka tedavi etmiştir. Bu yoğunluktan dolayı 1906 yılında kadınlar koğuşu genişletmiştir. Ayakta tedavi edilen hastalar için Marston binasının açılması, gelen hasta sayısında büyük artışa neden olmuştur. Dr. Hamilton, Antep'teki evlerde ve Amerikan Hastanesi'nde kadın doğum ve ebelik görevini 70 yaşına gelinceye kadar devam ettirmiştir¹⁰².

1912 yılında Hastanenin içinde Hemşirelik Okulu hizmete girmiştir. Bu okulun, bölge halkının kızlarını eğiterek birçok diplomalı hemşire yetiştirdiği belirtilmektedir. Hastanede düşkünlere yardım için açılan aşevinden 1911 yılında 280

¹⁰⁰ Baytop. a.g.e. s.27

¹⁰¹ Baytop. a.g.e. s.27

¹⁰² Baytop. a.g.e. s.25

fakir aileye 12.750 kap yemek dağıtılmıştır. 1921'de Fransızların Antep'i işgali üzerine hastane kapatılmış ise de savaş sonunda tekrar çalışmalarına başlamıştır¹⁰³.

4.2.1.Sağlık Alanındaki Faaliyetler ve Tıp Bölümünün Faaliyete Geçmesi

Osmanlı devletinde sağlık kurumlarının çok fazla olmayışından dolayı ve Müslüman halkın, insanların faydasına olacak böylesi bir çalışmayı ibadet olarak algılayışları bu sağlık kuruluşlarına sempatiyle yaklaşılmasına neden olmuştur. Misyonerlerin Okul ve dinî anlayışlarını yadırgayan ve dışlayan Müslüman halk, sağlık kurumları için bedava arsa vererek her türlü kolaylığı sağlık misyonu çalışanlarına göstermişlerdir Misyon çalışmalarının daha etkin olması için kolejle bağlantılı olarak bir Tıp Bölümü'nün de açılması istenmekteydi. Beyrut'taki Suriye Protestan Koleji Tıp Bölümü'nün başarısı, Türkiye'de de bu çalışmaların verimli olacağını akla getirmiştir.

Sağlık Misyonunu etkin bir şekilde Protestanlaştırma faaliyetleri için kullanan Amerikan misyonerleri, sağlık misyonu ile ilgili faaliyetlerde gerçekten büyük başarı kazanarak Tıp Okullarından mezun olan doktor, eczacı ve dişçiler sayesinde sağlıkla ilgili bütün faaliyetleri kendi tekellerine geçirmişlerdir. 1909 yılından Harput'ta ilk eczaneyi de yine Amerikan Sağlık Misyonu açmıştır. Burayı işleten ise Melkon Lüleciyan isimli Ermeni'dir. Cumhuriyet döneminde Harput'ta büyük oranda doktor, eczacı ve dişçiler Ermeni asıllıdır¹⁰⁴.

Sağlık misyonunda da Amerikan misyonerleri yerli destekçileri olan Ermenileri kullanmışlardır. Misyonerler Doğu Türkiye Misyonunun çalışma alanı içerisinde farklı dinî ve etnik unsuru etkileyebilmek için açtıkları sağlık misyonu bünyesindeki eczane ve hastanelerde “insanın olduğu yerde acılarda vardır. Acıların olduğu yerde de misyonerlik için uygun bir fırsat vardır¹⁰⁵.düşüncesi ile Amerikan misyonerleri tarafından açılan Annie Tracy Riggs hastanesinde Mustafa Kemal'in tüm Amerikalıların sınır dışı edilmesi isteği üzerine 1922'de kapanışına kadar 7500

¹⁰³ Baytop. a.g.e. s.29

¹⁰⁴ Erdal Açıkşes. (2003). *Amerikalıların Harput'taki Misyonerlik Faaliyetleri*, Türk Tarih Kurumu, Ankara,s.178-179.

¹⁰⁵ Hulki Cevizoğlu. (2005). *Misyonerlik ve Siyasal Hıristiyanlık*, Ceviz Kabuğu Yayınları, Ankara, s. 165.

Ermeni hasta tedavi edilmiştir. Bu sayı bize, Harput'ta faaliyet gösteren Board misyonerlerinin sadece sağlık misyonu aracılığıyla ulaştıkları ve kendi inanç ve değerlerini aktarma fırsatı buldukları insanların sayısının o günün Harput nüfusunda oldukça büyük bir orana karşılık geldiğini göstermektedir. Misyonerlerin çalışmaları sonucunda Ermeniler bir yandan kiliselerde, öte yandan kolejde çok yoğun bir eğitimden geçirilmişlerdir. “Bununla yetinilmez, yediden yetmişe, tek tek Ermeni ev kadınları ele alınır. İzmit ve Merzifon vb. yerlerde epeyce çalıştıktan sonra, 1870’de Harput’a gönderilen Amerikan kadın misyoneri Maria A. West, ‘Romence of Missiong’ (Misyonların Öyküsü) adıyla yayınladığı 700 sayfalık anılarında, Harput Ermeni kadınları ve kızları arasında nasıl yoğun bir eğitim çalışması yaptıklarını ayrıntılarıyla anlatır.

Yıl boyunca ülke çapında misyoner doktorlar sağlık kuruluşlarıyla beraber gezerek bazen az bir meblağ karşılığında, çoğu zaman ise hiçbir ücret talep etmeden her din ve ırktan hastaya hastane ve dispanser hizmeti vermişlerdir. Anadolu’da sağlık hizmetleri konusunda yüksek bir grafik yakalayan misyonerler eğitimle ulaşamadıkları cemaatlerin arasına sağlık misyonuyla kolaylıkla girmeyi başarmışlardır¹⁰⁶.

Misyoner okullarına çocuklarını gönderme hususunda tereddütler yaşayan Müslüman kitleye ulaşma noktasında sıkıntı yaşayan misyonerler, bu sıkıntıyı aşmada sağlık hizmetlerini iyi bir araç olarak görmüşlerdir. Misyonerlerin “doktor tedavi ettiği hasta vasıtasıyla bütün Müslüman gruplar arasına girip propaganda imkânına sahip olur¹⁰⁷.

Her türlü davranış şeklini idealleri için kullanmaktan çekinmeyen Protestan Amerikan misyonerleri, Antep ve çevresinde Sağlık Misyonunu çok etkin bir şekilde kullanarak üzerinde yoğunlaştıkları Ermeni azınlığı kendi emelleri doğrultusunda yönlendirdiklerini görüyoruz.

¹⁰⁶ Açıkkes. a.g.e. s.172.

¹⁰⁷ Mustafa Halidi, Ömer Feruh, (Çev. Osman Cilacı), (1998), *İslâm Ülkelerinde Misyonerlik ve Emperyalizm*, Nun Yayıncılık, İstanbul, s.69

4.2.2. Amerikan Koleji Tıp Bölümü

1876'da misyonerler Antep'te bir dispanser açmışlardı. Bu kurum, Tıp Bölümü'nün açılışının ilk basamağını oluşturmuştur. Tıp Bölümü'nün açılış yılı konusunda da farklı görüşler bulunmaktadır. Bu görüş sahiplerinden Barlas, Kolej'in Tıp Bölümü'nün 3 Ocak 1876 yılında öğretime başladığını¹⁰⁸ ancak başka bir eserinde ise bu tarihi 1877 yılının sonu olarak vermektedir¹⁰⁹.

Tıp Bölümü'ne devam eden hekim, eczacı ve diş hekimleri birçok dersi birlikte yapmakta, öğretimde de Yale Üniversitesi'nin ders programı uygulanmaktaydı. Kolej'in Tıp Bölümü, Amerikan Hastanesi'nin eleman ihtiyacının karşılanmasında önemli bir görevi üstlenmiştir¹¹⁰.

Tıp Bölümü'nün açılışından bir yıl sonra Gregoryen Ermenilerin, okulda kadavra üzerinde öğretim yapıldığı şeklindeki şikâyeti üzerine, bölüm kısa bir süre eğitime ara vermiştir. Anteplilerin, Antepli olan Maarif Nazırı Münif Paşa'ya durumu bildirmesi üzerine sorun çözülmüştür¹¹¹. 21 Ocak 1881'de Boston'daki yıllık toplantıda, Merkezi Türkiye Koleji Mütevelli Heyeti tarafından cerrahi deney konusunda benimsenen tutanakta şu ifadeler yer verilmekteydi

Merkezi Türkiye Koleji'nin Board Mütevelli Heyeti, Avrupa ve Amerika'daki Tıp kolejlerinde yapılan kadavra uygulamasının Merkezi Türkiye Koleji'nin Tıp Bölümü'nde de uygulanabilirliği konusunda şu kararları benimsemişlerdir:

1. Avrupa ve Amerika'da yapılan kadavra uygulamasındaki artışa üzüldüklerini belirterek, böyle bir uygulamanın insanların duygularını körleştirerek, insan kalbini acımasızlaştırdığını ileri sürmektedirler.

2. Merkezi Türkiye Koleji'nin hem Hristiyan kaynaklı hem de bilimsel yöntemlerle eğitim veren bir kurum olmasını amaçladığımız için, yerel Board yöneticilerinden bu konuda gerekli hassasiyeti göstermelerini istiyoruz¹¹².

¹⁰⁸ Uğuroğlu. a.g.e. s. 23.

¹⁰⁹ Barlas Uğuroğlu. (1968). *Merkezi Türkiye Koleji Tıp Fakültesi Müfredat Programı*. Gaziantep Kültür Dergisi. C. 11. S. 126. Gaziantep. s. 129

¹¹⁰ Hasan Yelken. (1997). *Gaziantep Amerikan Koleji (Central Turkey College)*. Alleben Dergisi. 1/3. Gaziantep. s. 31

¹¹¹ Uğuroğlu. (1968). a.g.e. s.131.

¹¹² Yelken. a.g.e. s.33

1879 yılında Kolej'in başkanı Dr. Trowbridge, koleje ilginin yoğun olduğunu ancak maddi sorunların da yaşandığını belirterek bu konuda şunları ifade etmektedir: Diyarbakır'dan iki adam Tıp Bölümü'nde okumak için geldi. Biri eşini ve üç çocuğunu da getirdi. Diğeri Eğin'den geldi. Çeşitli sebepler yüzünden, geçen sene üç dört kişi Tıp Bölümü'nden ayrılmak zorunda kaldı. Ancak Dr. Sewney, bu sene sınıfında 15 kişinin olacağını söyledi. Bu 15 öğrenci bu sene 75 lira ödeyecek ve okula maddi yük getirmeyecektir. Bunu söylememin sebebi, en az bir Tıp profesörüne ihtiyaç duyduğumuzu vurgulamaktır¹¹³.

Kolejde hekimliğin yanı sıra eczacılık ve dişçilik bölümleri de bulunmaktaydı. Bu bölümler Tıp Bölümü içerisinde hekimlik çalışmalarıyla birlikte yürütülmekteydi. Eczacılık öğretiminin süresi 3 yıldır. Ders programı ise Birinci Sınıf: Botanik, kimya; İkinci Sınıf: Kimya, analitik kimya ve tıp müfredatı; Üçüncü Sınıf: Pratik eczacılık gibi dersler görülmekteydi¹¹⁴.

Bu arada Antep'te eczacılığın tarihinin 1820'lere kadar dayandırıldığı anlaşılmaktadır. Söz konusu bu dönem de eczacıların diplomalarının olmadığı ve devrin ilkel olanakları ile halka bitkilerden ilaçlar hazırlayarak verdikleri bazı kaynaklarda belirtilmektedir. Ancak 1877'de Tıp Bölümü kurulunca bir kısım doktorların, eczacılık da yapmaya başladıkları görülmüştür. Bunlar hastaları muayene edip, gereken ilaçları da kendileri hazırlamaktaydı. Bu uygulamanın bazı halk kültürüne de yansımaları olmuştur. "Hekim bir havan ve bir yalandan ibarettir" şeklinde Antep'e özgü bir deyiş özelliği kazandığı vurgulanmaktadır¹¹⁵.

Diplomalı eczacılar genellikle Ermenilerden oluşmaktaydı. Bu dönemde Antep'in tanınmış eczacıları olarak, Artin Hekim, Eczacı Karabet Hekim, Toros Hekim, Deli Hekim ve Dr. Stilinoğlu'nun adı geçmektedir. Bu eczacıların yanı sıra Eczacı Sabis, Eczacı Manuel Kendirciyan, Eczacı Samuel Hekimyan, Dr. Habip'in oğlu Eczacı Puzant, Eczacı Topal Asador, Eczacı Nursis, Eczacı Dikvan, Eczacı Annikyan ve Eczacı Musa Efendi'nin de şehirde hizmet verdiği belirtilmektedir. Adlarından da anlaşıldığı gibi bu eczacıların büyük bir çoğunluğunu Ermeniler

¹¹³ Baytop. a.g.e. s.35.

¹¹⁴ Baytop. a.g.e. s.35.

¹¹⁵ Uğuroğlu. (1968). a.g.e. s.64.

oluşturmaktaydı. Türklerin ise daha çok 1922'den sonra Antep'te eczacılık yapmaya başladıkları anlaşılmaktadır¹¹⁶.

İlk andan itibaren Tıp Bölümü, Kolejin önemli bir yapı taşını oluşturmuştur. 1886 yılında Dr. Sewny'nin yerine gönderilen Dr. Fred D. Shepard, bölümün kapanmaması için Türk, Yahudi ve Ermenilerden para desteği sağlamaya çalıştı ise de Thowbridge'in ölümüyle bölüm kapanmak zorunda kalmıştır. Bu tarihe kadar Tıp Bölümü'nden 21 doktorun mezun olduğu belirtilmektedir. Bölümün kapanmasından sonra Beyrut'taki Suriye Protestan Koleji buradaki tıp öğrencilerini yarı fiyatına kabul etmiştir. Tıp Bölümü'nün kapanmasına rağmen Hastanenin çalışmalarına devam ettiği anlaşılmaktadır.

Tıp Bölümü'nden mezun olanların konusunda farklı bilgiler bulunmaktadır. Stone, 12 yılda 21 öğrencinin Tıp Bölümü'nden mezun olduğunu belirtirken, Barlas, Tıp Bölümü'nden 1880'de 21 öğrencinin mezun olduğunu ve 7'sinin hekim olduğunu belirtmektedir¹¹⁷.

Barlas'ın kaynak vermeden verdiği bu sayılara diğer kaynaklarda rastlanılmamaktadır. Baytop, 1880'de mezun olanların muhtemelen diş hekimliği ve eczacılıktan mezun olanlar olabileceğini belirtmektedir. O, bu tezini Tıp Bölümü'nün 1877 yılında açılmış olması ve bu bölümlerin üç yıl olmasına dayandırmış olmalıdır. Yine Baytop, Merkezi Türkiye Koleji bünyesinde oluşturulan Tıp Bölümü'nde, 12 yılda 125 tıp mensubunun yetiştirildiğini ifade etmektedir

Kocabaşoğlu ise 1887 yılına kadar bu bölümden 18 öğrencinin mezun olduğunu belirtmektedir¹¹⁸. Yine Barlas bir eserinde, 1872 yılından 1896 yılına kadar Tıp Bölümü ve diğer yüksek bölümlerden 25 yılda 258 öğrencinin diploma aldığını, bunların 56'sının tıp fakültesinden, 38'sinin eczacılık bölümünden ve 29'unun da diş hekimliğinden mezun olduğunu belirtmektedir¹¹⁹. Kolej 1876 yılında açıldığına göre, verilen bu bilgilerde de bir yanlışlık söz konusudur. Hasan Yelken, 1896 yılına kadar kolejden 33 diş hekiminin diploma aldığını ve Türkiye'de ilk diş hekimliği eğitiminin bu kolejde verildiğini ifade etmektedir¹²⁰.

¹¹⁶ Uğuroğlu. (1968). a.g.e. s.67.

¹¹⁷ Uğuroğlu. a.g.e. s.131.

¹¹⁸ Kocabaşoğlu. (1999). a.g.e. s.144.

¹¹⁹ Uğuroğlu. a.g.e. s.132.

¹²⁰ Yelken. a.g.e. s. 30.

Tıp Bölümü'nün ders programı 22 Şubat 1886 yılına göre aşağıdaki tabloda görüldüğü gibidir.

Tablo 14: Merkezi Türkiye Koleji Tıp Bölümü Ders Programı (1886).

I.Sınıf (Freshman)	II.Sınıf (Sophomore)	III.Sınıf (Junior)	IV.Sınıf (Senior)
Anatomi	Anatomi	Tıp Pratiği ve Fiziki Muayene	Tıp Pratiği
Histoloji	Fizyoloji	Genel Cerrahi	Kadın Doğum
Biyokimya	Histoloji	Tıbbi Bitkiler Bilimi	Göz Hastalıkları
Dissection	Materia Medica	Üroloji	Kulak Hastalıkları
	Genel Patoloji	Hastane Uygulaması	Pratik Anatomi
	Eczacılık		Adli Tıp
	Dissection		Hijyen
			Hastane Uygulaması

Birinci sınıfta temel derslerle başlayan eğitimin tabloda görüldüğü gibi ileriki yıllarda alanlar bazında yoğunluk kazanmaktadır. Hastanenin varlığı uygulama dersleri açısından önemli bir avantaj sağlamaktaydı. Tıp Bölümü'nde bir üst sınıfa geçebilmek için yılsonu sınavlarında başarılı olmak gerekiyordu. Son sınıfları başarı ile tamamlayanlara, bir hastalık hakkında tez konusu verilmekte ve tez çalışmasında da başarılı olan öğrenci diploma almaya hak kazanmaktaydı¹²¹.

¹²¹ Yelken. a.g.e. s. 32.

Tablo 15: Antep Tıp Bölümünde Okuyan Öğrencilerin Yıllara Göre Dağılımı (1876-1921).

Yıllar	Hazırlık	Kolej	Tıp	Master	Toplam	Yatılı	Gündüzlü
1876-77	27	11	-	-	38	-	-
1877-78	-	-	14	-	59	-	-
1878-79	-	-	12	-	80	-	-
1879-80	-	-	7	-	80	-	-
1880-81	32	44	12	-	86	-	-
1881-82	20	53	11	-	84	-	-
1882-83	-	-	-	-	94	-	-
1883-84	38	46	18	-	102	-	-
1884-85	51	57	19	-	142	-	-
1885-86	-	-	-	-	125	-	-
1886-87	-	-	-	-	108	-	-
1887-88	18	53	7	-	78	-	-
1888-89	29	55	-	-	84	-	-
1889-90	51	47	-	-	98	-	-
1890-91	46	48	-	-	94	-	-
1891-92	55	44	-	-	99	-	-
1892-93	-	-	-	-	90	-	-
1893-94	54	54	-	-	108	-	-
1894-95	-	-	-	-	127	-	-
1895-96	-	-	-	-	150	-	-
1896-97	75	67	-	-	142	41	101
1897-98	-	-	-	-	152	-	-
1898-99	72	85	-	-	168	73	95
1899-00	46	88	-	-	124	52	72

Tablo 15'in devamı

Yıllar	Hazırlık	Kolej	Tıp	Master	Toplam	Yatılı	Gündüzlü
1900-01	-	-	-	-	135	-	-
1901-02	52	72	-	-	124	49	80
1902-03	54	75	-	2	131	-	-
1903-04	84	80	-	1	165	-	-
1904-05	77	88	-	3	168	-	-
1905-06	63	83	-	12	148	79	65
1906-07	76	90	-	-	166	83	83
1907-08	80	94	-	1	175	90	88
1908-09	95	110	-	-	205	97	108
1910-11	111	68	-	-	179	-	-
1911-12	156	88	-	2	246	-	-
1912-13	128	91	-	-	219	-	-
1913-14	138	94	-	-	232	-	-
1914-15	-	-	-	-	100	-	-
1915-16	-	-	-	-	200	-	-
1919	-	-	-	-	400	-	-
1921	-	-	-	-	60	-	-

1884-85 Eğitim yılında ait raporlara bakıldığında hazırlık bölümüne alınan öğrencilerin 15, Koleje alınan öğrencilerin 21, Tıp Bölümüne alınan öğrencilerinde 24 yaşlarında olduğu görülmüştür.

Merkezi Türkiye Koleji, bütün dinlere açık olduğunu kuruluş bildirgesinde ilan etmişti. Bu doğrultuda kolejde değişik din ve mezhebe mensup insanlar, öğrenim görmüştür. Aşağıdaki tabloda edinilen bilgiler doğrultusunda kolejde öğrenim gören öğrencilerin bağlı oldukları dini inanca göre sayıları verilmeye çalışılmıştır

Tablo 16: Tıp ölümü Öğrencilerin Dinlere Göre Dağılımı.

Yıllar	Protestan	Gregoryen	Ortodoks	Katolik	Müslüman	Mormon	Diğer
1890-91	75	19					1
1896-97	70	68		1	3		
1898-99	83	78	1	1	4		
1899-00	80	42	1	1			
1902-03	80	41	1	1			
1905-06	93	48					
1907-08	144	62	1			1	
1908-09	127	66	2		10		
1910-11	158	52			8		
1911-12	154	74			16		2
1912-13	142	71			3		3
1913-14	146	75			8		3

Kaynak : Faruk Çalışkan “Amerikan Misyoner Okullarından Merkezi Türkiye Koleji”

Merkezi Türkiye Koleji bütün ırk ve dinden olanlara açık olduğunu ifade etse de, kolejde Ermeni ırktan ve Protestan mezhebinden olanların baskın oldukları tablodan da anlaşılmaktadır. Bunları ikinci sırada Gregoryenler, Ortodokslar, Katolikler, Müslümanlar ve Mormonlar takip etmekteydi.

BEŞİNCİ BÖLÜM

5. 1. MİSYONERLERİN KÜLTÜREL ÇALIŞMALARI MATBAA VE GAZETE

5.1.2. Osmanlı Devletinde İlk Matbaa

Matbaanın Osmanlıya geç gelmesinin bir kısım sebep ve gerekçeleri vardır. Yalnız şunu hemen belirtmekte yarar vardır Osmanlılarda ilk kurulan matbaa İbrahim Müteferrika'nın kurmuş olduğu matbaa değildir. Azınlıklardan Yahudiler 1495'te Selanik'te, 1505 ve daha sonraki tarihlerde İstanbul da bir çok matbaa kurmuşlardır. 16.yüzyılda Musevilerle birlikte Rum, Ermeni, Momen gibi azınlıkların matbaaları vardı. bunlara en küçük müdahale dahi yapılmamıştır.

Matbaacılığın 15. yüzyıl ortalarında Avrupa'da yayılmasına rağmen, Osmanlılarda 1727'ye kadar gelmemesinin en önemli sebebi, gerek İstanbul da ve gerekse taşrada hattatlıkla geçinenlerin çok büyük bir sayıya ulaşmasından kaynaklanmaktadır. Yani önemli sebeplerden biri ekonomiktir. Osmanlı askeri kuruluşunu Avrupa'da tanıtan Kont Marsigli, kendisinin İstanbul'da bulunduğu zaman bu şehirde 90 bin hattat olduğunu söylemektedir. Yani 90 bin ailenin el yazması ile geçinmesi söz konusudur. Padişahlar bu kadar insanın işsiz kalmasının doğuracağı sosyal ve ekonomik krizleri düşündükleri için izin vermemişlerdir. Yukarıda belirtilen ekonomik nedenlerden ayrı olarak aşağıda belirtilen iki endişede Türk matbaacılığının gecikmesinde bir ölçüde rol sahibi olduğu ortaya çıkmıştır.

1. Dini kitapların baskı sırasında gerekli saygıyı görmemesi endişesi,
2. Yazma kitapların sanat değeri ve estetik güzelliği yanında basılı eserlerin,rağbet görememesi endişesi.

Nitekim, Osmanlıda matbaanın İbrahim Müteferrika tarafından kurulmasına izin verilirken dini eser basmama şartı konulmuştur. Bunun yanında daha ucuz ve hatasız olmasına rağmen basılmış eserler yerine pahalı yazma nüshalar tercih edilmiştir. Renkli bir kişiliğe sahip olan İbrahim Müteferrika'yı Cevdet Paşa onu Hazer Fen (Bin Türlü Sanat ve Bilgiye Sahip) bir kimse olarak tanımlamaktadır. Matematik, Coğrafya, Astronomi, Harp ve Askerlik, Diplomasi, Matbaacılık, Yayıncılık, Hakkaklık, Tercüme, Tarih Dilbilim ve Sosyal Bilimler ilgi alanına girin dallardan bazılarıdır. Mehmet Sait Efendi ile beraber İstanbul'da ilk Türk Matbaasını kurarak ilim hayatımıza önemli katkılar sağlayan Müteferrika, 1674 yılında Macaristan'ın Klolvor kentinde doğmuştur.

Bir Macar ailesinin oğlu olan Müteferrika, iyi bir eğitim gördükten sonra rahip olmak üzere Protestan kilisesinde eğitim görmekte iken, 1692 yılında Türk Akıncıları ile birlikte İstanbul'a gelmiştir. İyi bir ilahiyat tahsili görmüş olması İslam Dinini kolayca tanınmasına ve kabul etmesine yardım etmiştir. Ömrü boyunca Osmanlı Devletine sadakatle bağlı kalmış ve bu devleti Müslümanların o devirdeki en önde gelen temsilcisi olarak kabul etmiş, yükselmesi ve düşmanlarına üstün gelmesi için gayret göstermiştir. 1745 yılında vefat eden Müteferrika'nın kurmuş olduğu matbaada 17 eser ve birçok harita basılmıştır.

5.2. Antep'te İlk Matbaa'nın Faaliyete Geçmesi

Misyonerlerin din adına bölgede yaptıkları ilk çalışmalarından biri İncil'in halkın anlayacağı dile çevrilmesi olmuştur. İncil'in ve misyoner broşürlerinin geniş

halk kitlelerine ulaştırılabilmesi için matbaa önemli bir araçtı. Bu nedenle misyonerlerin 1822’de Malta’da matbaa kurdukları bilinmektedir. Buna göre Amerikan Board misyoneri Daniel Temple ve matbaa ustası Homan Hallock, Malta’daki matbaayı işler duruma getirmişlerdi¹²². Hatta İstanbul ve Beyrut’taki matbaalara ek olarak 1883 tarihinde Antep’te de bir matbaanın daha kurulduğu belirtilmektedir. Diğer bir kaynaktan da İngiltere’de oturan Mr. Ve Mrs. Thomas Barnes tarafından 1883 tarihinde bir baskı ve dizgi makinesinin koleje bağışlandığı ifade edilmektedir¹²³.

Antep’te faaliyet gösteren Girl’s Seminary müdiresi Marry Hollister’in girişimiyle kurulan bu matbaa kurulduğu ilk yıl Ermenice, Kürtçe ve İngilizce 500.000 sayfadan fazla baskı yapmıştır. Önceleri kolej öğrencilerinin katkılarıyla sürdürülen bu basım ve yayım faaliyeti zamanla gelişmiş ve Antep’in kültür hayatında önemli izler bırakmıştır. Örneğin çeşitli tarihlerde değişik adlar altında benzer konularda bazı süreli yayınlar bu matbaada basılmıştır. 1896 Mart’ından itibaren yayımlanan “News Notes” adlı İngilizce bülten bunlardan biridir. Bu süreli yayının adı ara sıra “News Notes from Aintab Station”, “Station Notes” ve “Station Items” şeklinde değişikliklere uğramıştır¹²⁴. Kolejde altı haftada bir Ermenice (Tzain) ve Türkçe (Hakikat) bazı süreli yayınlar çıkarılmaktaydı¹²⁵.

Tablo 17: Matbaada Basılan Eserler

Yıl	Basılan Sayfalar	Kayıtlı Kitaplar	Ciltlenen Broşürler	Çalıştırılan öğrenciler
1910-11	110.000			5
1911-12	425.000	450	11.000	21
1912-13	650.000	500	18.000	24
1913-14	730.000	659	25.397	28

Kaynak: Faruk Çalışkan “Amerikan Misyoner Okullarından Merkezi Türkiye Koleji”

¹²²Uygur Kocabaşoğlu. *Osmanlı İmparatorluğu’nda XIX. Yüzyılda Amerikan Matbaaları ve Yayıncılığı*, Murat Sarıca Armağanı(Ayrı Basım), Aybay Yayınları, İstanbul, (b.y.) s.269

¹²³ Ayfer T. Ünsal. (1994). *Gaziantep’teki Harvard: Merkezi Türkiye Koleji*. Gaziantep Büyükşehir Belediye Kültür Dergisi. Yıl 6. S. 6. Aralık.

¹²⁴ Kocabaşoğlu. a.g.e. s.284

¹²⁵ Kocabaşoğlu. a.g.e. s.284

Belirtilen yıllarda basılan toplan sayfa 1.915.000'dir. Toplam kitap sayısı 1609 olup, ciltlenen broşürler ise 54.397 adettir. 1910-14 yılları arasında çalıştırılan toplam öğrenci sayısı ise 78'dir. Matbaada 1914 yılında basılan çalışmalar arasında, Ermenice ve Türkçe olarak basılan "The New Life" başlıklı 12 nüshadan oluşan bir broşür, kolej ve hastane raporları (55 sayfa), Osmanlı sistemiyle ilgili "The Heart of Man" adlı makale (38 sayfa), 3 bildiri, Profesör H. A. Bezjian'ın Kolej'in tarihi üzerine ve Dr. Trowbridge anısına söylevleri, Profesör Matossian'ın Mr. Yakoub Der Krikorian anısına söylevi, Aziz Jurjis Shemmas'ın "Eastern Churches" ve 1914 giriş sınav soruları yer almaktaydı. Ciltevinde, 10.933 kitapçık kaplanmıştır. Buradan halkın da yararlanabildiği anlaşılmaktadır. Bu doğrultuda 1914 yılında 150 kitap ciltlenmiştir. Matbaada 1914 yılında ilk kez öğrenci olmayan bir işçi başının da çalıştırıldığı anlaşılmaktadır¹²⁶.

Türkiye Gazeteciler Cemiyeti kaynaklarına göre de, Antep' te ilk basım evi 1818-1819 tarihlerinde Amerikalı Misyonerlerin çabalarıyla getirilmiştir. Bu basım evi 1822 tarihinde Malta' dan İzmir' e getirilmiş ve 1831 tarihinde Antep' e taşınmıştır. Misyonerlerce kurulan Amerikan Basımevi' nde 1843 tarihine kadar Türkçe İncil basılmıştır. Bu tarihten sonra da Antep Kolejinin Tıp Bölümü ve şehirdeki azınlık okullarının kitap ve kırtasiyelerinin basım işleri gerçekleşmiştir. Antep' te Türkler tarafından ilk gazete ise 1903 tarihinden sonra çıkarıla bilmıştır. 0 tarihe kadar yayınlanan gazeteler Türkçe-İngilizce ve Türkçe-Ermenice olarak yayınlanmıştır. İlk Türkçe gazeteyi Hüseyin Cemil "Gögüs" ile Celal Kadri "Barlas" yayın hayatına sokmuştur.

¹²⁶ Faruk Çalışkan. *Amerikan Misyoner Okullarından Merkezi Türkiye Koleji*, Yayınlanmamış Tez Çalışması, . s. 201

5.2.1. Antep'te Yayınlanan İlk Gazeteler

1. Ayıntap
2. Avedaper
3. Meclayı Muarif
4. İmam Baba
5. Türk Tepe
6. Rehnüma
7. Genç
8. Ahali
9. İmtiyaz
10. “Dünya” Telgrafları
11. Ajans Haberleri
12. Antep Haberleri

5.2.1.1. Ayıntab Gazetesi

Antep Amerikan Koleji tarafından yayınlanmıştır. Kuruluş tarihi 1872' dir. Yayın hayatına son verdiği tarih bilinmemekte. Amerikan Koleji Basımevi' nde basılan ilk gazete olup, 24x16 ebatlarında ve 4 sayfa olarak çıkarılmıştır. Haftalık olarak çıkarılmış olan gazete de Dr. N.C. Clark'ın Kilikya İttihadi ile ilgili yazılar geniş yer tutmaktaydı. Ayrıca Protestan Ermeni Cemaati ile ilgili haberlere yer verilmekteydi. İngilizce Latin harfleri ile basılan

Türkçe bir gazeteydi. 1831 tarihinde matbaası kurulan “Ayıntap” Antep’in ilk gazetesidir¹²⁷.

5.2.1.2. Avedaper Gazetesi

Antep merkezli Türkiye Tıp Bölümü öğretmenleri tarafından Dr. Trowbridge öncülüğünde çıkarılmış bir gazetedir. 1886 tarihinde yayın hayatına başlayan bu gazete 1896 tarihinde Antep Tıp Bölümünün son kalıntılarının Beyrut’a taşınmasıyla yayın hayatına son vermiştir. Amerikan Koleji Basımevi’nde 28x40 ebatlarında, 4 sayfa olarak Latin harfli basılmış Türkçe bir gazeteydi¹²⁸.

Avedaper gazetesi ikinci defa Antep’te Harzetyan kardeşler tarafından yayın hayatına dahil edilmiştir. İkinci, ilk baskısını 1907 tarihinde yapmış, 1920 tarihindeki Antep savunmasında yayın hayatına sessizce son vermiştir. Gazete 2 sayfa olarak ilk etapta Amerikan Koleji Basımevi’nde, daha sonraları ise kendi matbaasında çıkarılmaya başlanmıştır. 24 x24 ebatlarında, bir yüzü eski yazı ile bir yüzü Ermenice olarak çıkarılmaktaydı.

5.2.1.3. Meclayı Muarif Gazetesi

Meclayı Muarif Gazetesi, Hüseyin Cemil (Gögüs) tarafından çıkarılmıştır. 1903 tarihinde 8 sayı olarak yayınlanmıştır. El ile yapılan dizgi tekniği ile hazırlanıp sapograf ile çoğaltılırdı. 20x29.5 ebatlarında daydı. Gazetenin diğer yazarı Mustafa Efendi idi. Bu gazete Güneydoğu Anadolu’da çıkartılan ilk Türk gazetesi idi¹²⁹.

5.2.1.4. İmam Baba Gazetesi

Celal Kadri Barlas ve İshak Rafet Isitman tarafından 1906 tarihinde yayına başladı. 22X34 ebatlarında olan bu gazete Türk’lerin elinde basım evi olmadığı için saç levha üzerine tutkalla ters yazı yazılıp teksirle çoğaltılarak çıkarılırdı. 15 günde bir yayınlanan İmam Baba 12 sayı sonunda yayın hayatına veda etti. Siyasi mizahi ilk Türk gazetesi olma unvanını elinde bulundurur¹³⁰.

¹²⁷ Uğuro1. (1971). a. g. e. s. 61., Kocabaşoğlu. s. 48. <http://www.bolsohays.com/yazarmakale-64/anonim-gaziantep-te-ilk-basimevi.html> . (12. 11. 2011)

¹²⁸ Uğuro1. (1971). a. g. e. s. 61, <http://www.bolsohays.com/yazarmakale-64/anonim-gaziantep-te-ilk-basimevi.html>. (12. 11. 2011)

¹²⁹ <http://www.bolsohays.com/yazarmakale-64/anonim-gaziantep-te-ilk-basimevi.html>. (12. 11. 2011)

¹³⁰ <http://www.bolsohays.com/yazarmakale-64/anonim-gaziantep-te-ilk-basimevi.html>. (12. 11. 2011)

5.2.1.5. Türk Tepe Gazetesi

Celal Kadir Barlas tarafından 19 Ekim 1908 tarihinde yayın hayatına başladı. 3 sayı 24x34 ebatlarında diğer sayıları sapograf ile basıldı. Her sayısı 300 adet basılan bu gazete “Jön Türkler” hakkında bir yazı, Mehmet Emin Yurdakul’ un bir şiiri ve Türk Tepe’ de yapılması gereken Türk Koleji ile ilgili yazılara yer veriyordu. Fiyatı yazılamamış olan bu gazete yapılan bağışlar sayesinde basılmış, bu bağışların bir kısmını da Türk Tepe’ de yapılması planlanan okul için Maarifi İslami’ ye Derneğine vermiştir¹³¹.

5.2.1.6. Rehnüma Gazetesi

Amerikan Koleji mezunları tarafından çıkarılan bu gazete Amerikan Koleji Basımevi’ nde basılırdı. 30x40 ebatlarında, 2 sayfa olarak çıkarılan gazetenin bazı sayılarında bir yüzü eski yazıyla, bir yüzü Ermenice olarak çıkarılırdı.

Rehnüma gazetesi ikinci kez 1919 tarihi başında C.I. Meryl tarafından yayın hayatına başlamış, Antep harbine kadar yayın hayatına devam etmiştir. 35x60 ebatlarında ve bir tarafı Ermenice, bir tarafı Türkçe olarak çıkarılmıştır¹³².

5.2.1.7. Genç Gazetesi

Celal Kadri “Barlas” tarafından 1913 tarihinde yayın hayatına girdi. Aralık 1914’ e kadar yayın hayatını devam ettirdi. Önceleri Amerikan Kolej Basımevi’ nde sonraları ise Rüştü Hoca’ nın Havadis basımevinde çıkarılmıştır. 28x40 ebatlarında olan gazete 6 sayfa olarak hafta da 2 kez yayınlanmaktaydı. Gazete Antep Mutasarrıfından

¹³¹ <http://www.bolsohays.com/yazarmakale-64/anonim-gaziantep-te-ilk-basimevi.html>. (12. 11. 2011)

¹³² <http://www.bolsohays.com/yazarmakale-64/anonim-gaziantep-te-ilk-basimevi.html>. (12. 11. 2011)

izin alınarak yayına başlamıştır. Genç imtiyaz hakkı alınmış ilk gazetedir¹³³.

5.2.1.8. Ahali Gazetesi

Antep' in eski kaymakamı olan Mustafa Asım Efendi tarafından çıkarılmıştır. 1915 tarihinde yayına başlayan Ahali gazetesi için izin alınmadığından Antep mutasarrıfı tarafından kapatılmıştır. Yayın hayatı 4 ay sürmüştür. Gazete 22x36 ebatlarında ve 2 sayfa olarak hafta da bir çıkarılırdı¹³⁴.

5.2.1.9. İmtiyaz Gazetesi

Eski kaymakam Mustafa Asım Efendi tarafından çıkartılan ikinci gazetedir. Ahali gazetesi kapatılınca, gazete çıkartmak için resmi makamlara baş vurarak İmtiyaz gazetesi için gerekli izni alarak yayın hayatına başlamıştır. Gazete çıkarmak için alınan izne “imtiyaz” denildiği için 1916 tarihinde çıkardığı bu gazeteğe de “İmtiyaz” ismini koymuştur. 2 sayfa halinde yayınlanırdı¹³⁵.

5.2.1.10. Dünya Telgrafları Gazetesi

Ahmet Muhtar “Gögüs” tarafından 1916 tarihinde çıkarıldı. 40x60 ebatlarında olan gazetenin ismi dünya resminin yanına yazılmış “Telgrafları” yazılarak elde edilmiştir. 2 yıl süren yayın hayatından sonra kapanmıştır¹³⁶.

5.2.1.11. Ajans Haberleri Gazetesi

¹³³ <http://www.bolsohays.com/yazarmakale-64/anonim-gaziantep-te-ilk-basimevi.html>. (12. 11. 2011)

¹³⁴ <http://www.bolsohays.com/yazarmakale-64/anonim-gaziantep-te-ilk-basimevi.html>. (12. 11. 2011)

¹³⁵ <http://www.bolsohays.com/yazarmakale-64/anonim-gaziantep-te-ilk-basimevi.html>. (12. 11. 2011)

¹³⁶ <http://www.bolsohays.com/yazarmakale-64/anonim-gaziantep-te-ilk-basimevi.html>. (12. 11. 2011)

Rüştü Hoca (Atalar) tarafından 1916 tarihi sonlarında yayın hayatına kazandırılmıştır. Ocak 1919 tarihinde İngilizlerin Antep' i işgallerine kadar 22x32 ebatlarında, 2 sayfa olarak çıkarılmıştır. Rüştü Hoca' nın kendi basımevinde basılmış, bazı sayıları 4 sayfa olarak çıkarılmıştır¹³⁷.

5.2.1.12. Antep Haberleri Gazetesi

Celal Kadri (Barlas), Ali Kemal (Gögüs) ve Hüseyin Cemil (Gögüs) tarafından Kasım 1918 tarihinde İngilizlerin Antep' i işgali arifesinde yayın hayatına başlamıştır. Ocak 1921 tarihine kadar yayın hayatını sürdüren gazete önceleri İngilizlerin işgaline rağmen yayın hayatına devam etmiş, Kasım 1919 Fransız işgali üzerine gizlice yayın hayatına devam etmiştir. Nisan 1920 tarihinden sonra Antep harbi içerisinde zaman zaman yayınlanmış Antep basını olarak üzerine düşen görevi yerine getirmiştir. Antep' in savunmasında Fransız direnişinin 11 aylık süresince dayanmış Antep teslim olunca kapanmıştır. 22x34 ebatlarında 2 sayfa olarak yayınlanmaktaydı¹³⁸.

¹³⁷ <http://www.bolsohays.com/yazarmakale-64/anonim-gaziantep-te-ilk-basimevi.html>. (12. 11. 2011)

¹³⁸ <http://www.bolsohays.com/yazarmakale-64/anonim-gaziantep-te-ilk-basimevi.html>. (12. 11. 2011)

ALTINCI BÖLÜM

6.1.MERKEZİ TÜRKİYE KOLEJİNİN KAPATILMASI

1914 tarihinde İttihat ve Terakki yönetimi ülke içindeki huzursuzluklara kaynak gösterilen yabancı okulları denetim altına almak için bazı düzenlemeler yoluna gitmişti. I. Dünya Savaşının patlak vermesiyle de Osmanlı Devleti 1 Ekim 1914'te Kapitülasyonları kaldırdığını ilan etmiş, 20 Ağustos 1915'te Mekatıb-i Hususiye Talimatnamesi (Özel Okullar Yönetmenliği) adıyla yeni bir yönetmenlik çıkararak yabancı okulları disiplin altına almaya açılacak yeni okulları da bazı esaslara bağlamışlardır.

Başkentte bunlar yaşanırken, alınan bu yeni kararlar doğrultusunda Antep'teki misyoner faaliyetleri de sekteye uğrayacaktı. Devletin I.dünya Savaşı'na katılma kararı ve bu doğrultuda eli silah tutan tüm 18-45 yaş aralığındaki insanları askere alması bu faaliyetleri iyiden iyiye durma noktasına getirecekti. Merkezi Türkiye Koleji'nin I. Dünya Savaşı'nda içine sürüklendiği olayların, okulun bazı öğrencilerinin ve öğretim kadrosunun ihtilalcı Ermeni örgütleriyle ilişkili olmalarından kaynaklandığını belirtmektedir. Yine bu sebeple 1915 yılında diploma töreninin yapılamadığı, Ermeni öğretim kadrosunun bir öğretmen hariç Halep'e (Deir Es Zor) sürgün edildiğini,802 kolejde öğrencilerin 3/5'nün kaldığını ve böylece kolejin 100 öğrenciyle öğrenime devam ettiğini belirtmektedir. Kolej 1915 yılında

eğitim faaliyetine son vermiş ve okul Türkler tarafından devralınmıştır. Bu dönemde Osmanlı yönetimindeki koleje Türk öğrenciler de kaydolmuşlar ve derse Türk öğretmenler girmiştir¹³⁹. Bütün binalarına Türk yetkililer tarafından el konulan Merkezi Türkiye Koleji, 1916'dan itibaren iki yıl süreyle eğitime devam edememiştir. 15 Aralık 1918'de İngiliz birlikleri şehri işgal edinceye kadar bu durum böyle devam etmiştir.

Board kaynaklarına göre 1917 Mayıs ayında koleji askerlik hizmeti nedeniyle bırakan öğrencilerin bir kısmı Adana'ya gönderilmişti ve bunların daha sonra askere alındığı belirtilmektedir. Stone'a göre bu öğrencilerin bir kısmı geri hizmette çalıştırılmış, geri kalanların da Bahçe'ye gönderilerek, Bağdat demiryolunun inşasında işçi olarak çalıştırılmıştır. Söz konusu bu öğrencilerin büyük bir kısmının daha sonra kaçarak Antep'e geri döndüğü ve koleje tekrar alınmayı bekledikleri, ancak kolej yönetiminin, tezkeresi olanları kabul ettiği, izni olmayanları ise okula almadığı anlaşılmaktadır¹⁴⁰.

İngilizlerin Antep'i işgali sırasında kolej binası Antep Mutasarrıfı Celal Bey'in tavsiyesine uyularak İngiliz karargâhı haline getirilmiştir¹⁴¹. İngilizler, Mondros Ateşkes Antlaşması'nın 7. maddesine dayanarak, 15 Ocak 1919'da Antep'i işgal etmişlerdi¹⁴². Antep'e gelen İngiliz Colonel Sir Mark Sykes'in tercümanlığını Kolej Başkanı'nın sekreteri Sarkis yapmaktaydı.

Kolejin yönetiminin tekrar Amerikalılara geçmesine rağmen, müttefikler tarafından karargâh olarak kullanılması nedeniyle yine eğitim yapılamamıştır. Kolejin tekrar normal eğitimin-öğretim faaliyetlerine dönmesi için Dr. Merrill, haftalık Hıristiyan gazetesi olan ve editörlüğünü Lutfy Levonian'ın yaptığı Rehnüma (The Guide)'da yazılar yazmaya başlamıştır. Bu gazetenin bir sayfası Türkçe, diğer sayfası Ermeni Türkçesi ve Ermenice olarak çıkmaktaydı¹⁴³.

Antep ;İngilizlerin şehri anlaşma gereği Fransızlara bırakmasıyla bu kez de Fransızların bu hazır misyon kurumlarına el koyması ve bu faaliyetleri Fransızların kullanmaya başlamasına engel olunamamıştı. Fransızlar bilhassa bölgede ki

¹³⁹ Asaf Ataseven. (1993). Gaziantep Üniversitesi Tıp Fakültesi. *Yöre Dergisi*. C. 1. S. 1-12. Gaziantep. s. 6.

¹⁴⁰ Taşkiran. a.g.t. s.215

¹⁴¹ Sabri Eyüp. *Bir Esirin Hatıraları*. Öğüt Matbaası. Ankara. 1919. s. 3.

¹⁴² Hüseyin Bayaz. (1994). *Antep Savunması Günlüğü*. İstanbul. s.19

¹⁴³ Taşkiran. a.g.t. s.215

Ermenilere cesaret verici konuşmalar ve vaatlerle onları yalnız bırakmayacakları sözleriyle motive edilmeye çalışmışlardı.

Fransızlar, Antep'in batı kesiminde Merkezi Türkiye Koleji ve Amerikan Hastanesi çevresine yerleşmişlerdi.¹⁴⁴ Karargâh noktalarını da Merkezi Türkiye Koleji, Latin Kilisesi ve Öksüzler Yurdu olarak belirlemişlerdi ve buralara da teçhizatlarını yerleştirmişlerdir.¹⁴⁵ Fransızlar, Kolej binalarının üzerine yerleştirdiği 7,5 cm.lik toplarla Antep'in Müslüman mahallelerini vurmuşlardır.¹⁴⁶

Tıp Bölümü'nün Beyrut'a taşınmasından sonra Antep'te Amerikalıların sayısının da azaldığı anlaşılmaktadır. Bu sayı 1914'te 276 iken, kolejin yönetimine Türkler tarafından el konmasıyla 30'a düşmüştür.¹⁴⁷

Merkezi Türkiye Koleji 3 Ekim 1921'de Amerikalı misyonerlerin denetiminde tekrar açılmıştır. Kolej binaları İtilaf Devletleri'nin yerleşkesi olarak kullanıldığından, eğitim kampusun arkasındaki öksüzler yurdunda sürdürülmüştür. Bu yeni dönemde kolejin yönetiminden Mr. Merrill ve N. Isely sorumluydu. Başkan Merrill'in olmadığı zamanlarda koleje Dr. Martin başkanlık yapmaktaydı. Amerikalılar, güçlükle 6 Ermeni ve 2 Türk öğretmen bularak eğitime başlamışlardır. Önceki fakülteden kalan öğretmen sadece Setrag G. Matossian idi. Ayrıca öğretmen bulunamadığı için Fransızca dersi kaldırılmış ve kolejin birinci sınıfına da öğrenci kaydı yapılamamıştı.¹⁴⁸

Bu dönemde kolej 60 öğrenci ile eğitime başlamış ve daha sonra bu sayı artarak 90'ı bulmuştur. Aralık 1921'de Fransızların Antep'ten çekilmesiyle kolejdeki öğrenci sayısının da 40'ın altına düştüğü ifade edilmektedir. Çünkü Fransızların Antep'ten çekilmesiyle, özellikle Ocak 1922'de Ermeni nüfusunun büyük bir kısmı da Fransa'nın mandası altındaki Suriye'ye göç etmiştir. Antep ve Maraş'tan Ermenilerin göç etmesiyle Suriye'de Ermeni nüfusun 150.000–200.000'e ulaştığını, en az 50.000 Ermeni'nin de daha önceden Halep'te bulunduğunu ve bu Ermeni nüfusunun 6000'inin ise Protestanlardan oluştuğunu belirtmektedir. Bu durum Halep'i Ortadoğu'da Protestan Hıristiyanların en yoğun olduğu yerleşim merkezi haline getirmiştir. Bu göç nedeniyle Merkezi Türkiye Koleji'nin öğrenci potansiyeli

¹⁴⁴ Adil Dai. (1992). *Olaylarla Gaziantep Savaşı*, . Antep. s. 34.

¹⁴⁵ Dai. a.g.e. s.48

¹⁴⁶ Dai. a.g.e. s.47

¹⁴⁷ Uğuroğlu. a.g.e. s.128

¹⁴⁸ Taşkiran. a.g.t. s.220

de doğal olarak ortadan kalkmış olmaktadır. Bu yüzden Nisan 1923'te Board yöneticileri, Mütevelli Heyeti'nden Halep'teki liseye (High School) 600 (Türk altın) pound bağış yapmasını istenmiştir. Mütevelli heyeti, 1320 doları aşmayan bir miktarın enstitüye verileceğini söylemiştir.¹⁴⁹

Kolej yöneticilerinin gelecek hakkındaki ümitlerinin yok oluşu ve bölge halkının desteğini kaybetmeleri, Merkezi Türkiye Koleji'nin de Antep'teki sonu olmuştur. Kolej 1924 yılında Antep'ten Halep'e taşınmış ve bu tarihten sonra "Sürgündeki Kolej" (College in Exile) adı ile anılmıştır¹⁵⁰. Antep'te 40 yıl süreyle yüksek eğitim verdikten sonra Halep'te yeniden açılan

kolej, misyonerler için yeni bir devrin de başlangıcı olarak görülmüştür. İki yıllık kolej seviyesinde eğitim veren Halep Koleji, hala varlığını sürdürmektedir¹⁵¹.

6.2.Misyonerlerin Antep ve Bölge Halkına Etkileri

Tanzimat Fermanı (1839) tarihine kadar azınlıkların ve yabancı devletlerin eğitim ve öğretim faaliyetlerinde ve yine bunların açacakları eğitim kurumları ve sayıları ve bunların ders programları hakkında herhangi bir düzenleme bulunmamaktaydı. Yabancı devletler ve azınlık grupları var olan bu hukuki boşluktan yararlanarak misyoner kurumları faaliyete geçirmiş ve bunu yaparken herhangi bir kurumdan veya kuruluştan izin alma gereği bile duymamışlardı. Yabancı okullar 1869 Maarif-i Umumiye Nizamnamesiyle ancak yasal bir zemin kazanmıştır¹⁵². Hazırlanmış olan bu Nizamname ile yabancılara okul açma izni verilmekteydi.¹⁵³

Merkezi Türkiye Koleji, gündüzlü ve yatılı eğitim veren dört yıl süreli bir yüksekokuldu. Bu kolej, Türkiye'de kurulan diğer Amerikan kolejlerinin aksine, eğitim dili olarak Türkçeyi kabul etmiştir. Hazırlık Bölümü'nde eğitim iki yıldır. Kolej Bölümü'nde, Bilimler Bölümü'nün yanı sıra Tıp Bölümü de bulunmaktaydı. Tıp Bölümü'nde eczacılık ve dişçilik eğitimi de yapılmaktaydı. Tıp Bölümü'nün süresi dört yıl iken eczacılık ve dişçilik bölümleri üç yıldır. Türkiye'de diplomalı dişçilerin

¹⁴⁹ Taşkiran. a.g.t. s.221

¹⁵⁰ Kocabaşoğlu. (1989). a.g.e. s.148

¹⁵¹ Taşkiran. a.g.t. s.221

¹⁵² Ayten Sezer. (1999). *Atatürk Döneminde Yabancı Okullar (1923-1938)*. Türk Tarih Kurumu. Ankara. s. 10. Bkz. Düstur. I. Tertip, C. 2, s. 204.

¹⁵³ Tozlu. (1991). a.g.e. s.311

ilk defa bu kolejden mezun oldukları belirtilmektedir¹⁵⁴. Merkezi Türkiye Koleji Tıp Bölümü, Anadolu'da kurulan ilk modern ilk tıp okuludur. Beyrut Üniversitesi Tıp Fakültesi, Yale, Harvard, Cenevre ve Columbia üniversiteleri kolejin verdiği lisans derecesini master ve doktora için kabul etmekteydi. Paris Üniversitesi Hukuk Fakültesi kolejin öğrencilerini sınavsız kabul etmekteydi. Merkezi Türkiye Koleji de kendi programında 1902 yılından itibaren master öğrencilerine eğitim vermeye başlamıştır¹⁵⁵.

6.2.1. Sosyal ve Kültürel Etkileri

Yabancılar, Osmanlı topraklarına gelirken yanlarında hayatlarını kolaylaştıracak, kendi ülkelerindeki teknolojik araçları da beraberlerinde getirmişlerdi.¹⁵⁶ Pencere camı, telgraf, çırçır makinesinin de ilk kez misyonerler aracılığıyla Osmanlıya getirildiği anlaşılmaktadır. Ayrıca okullara kürelerin getirilmesi ve topografya bilgisinin verilmesi de bir yenilikti ve eğitim sürecine farklı boyutlar kazandırmıştı¹⁵⁷. Bu teknik aktarımın yanı sıra, misyonerler kendi kültürel yaşam özelliklerini de getirmişlerdir. Bunun sonucunda açılan eğitim kurumlarında özellikle Ermenilerin yaşam tarzlarını da önemli ölçüde değiştirmeye başlamışlardı.

Misyonerlerin diğer bölgelerde olduğu gibi Antep'teki yaşam tarzları da halk üzerinde önemli etkiler oluşturmaktaydı. Ayrıca bölgedeki bazı ürünlerin dış pazarlara açılımı konusunda da misyonerlerin önemli çalışmaları olduğu ve Antep'te üretilen bu ürünleri kendi ülke pazarlarında satmak amacıyla girişimlerde buldukları bilinmektedir. Buna en güzel örneklerden birini Mrs. Shepard'ın yöredeki dantel işlemeciliğiyle ilgili girişimleri oluşturmaktadır. 1893'te dantel işi çalışmalarına daha fazla zaman ayırmak için hastaneden ayrılan Mrs. Shepard, Antep yöresindeki işsiz kadınlara yardım etmek ve onların ürünlerini pazarlamak amacıyla çalışmalarda bulunmuştur. Kadınlara el işi yaptırarak onlara mali olarak destek olmak istemiştir. Zaten el işi ürün yapımı misyonerliğin farklı bir bölümü olarak da kabul görmektedir.

¹⁵⁴ Yelken. a.g.e. s.30

¹⁵⁵ Taşkiran. a.g.t. s.225

¹⁵⁶ Kocabaşoğlu. (1999). a.g.e. s.18

¹⁵⁷ Seçil Akgün. (1994). *Kendi Kaynaklarından Amerikalı Misyonerlerin Türk Sosyal Yaşamına Etkisi. X. Türk Tarih Kongresi'nden Ayrışım*. TTK Basımevi. Ankara. s. 2133.

Bu konuda başka bir örnek de 1895'te Merkezi Türkiye Koleji mezunu olan Sarkis Karajian'nın girişimleridir. Karajian, ailesinin fıstık işleriyle uğraşmakta ve Londra'ya gidip gelmekteydi. Bu arada Antep'te yapılan elişlerini Avrupa pazarlarında pazarlayabileceğini düşünmüş ve bu yönde çalışmalar yapmıştır. Sarkis, Karjian&Co. adıyla bir şirket kurarak elışı atölyesi açmıştır. Londra'da anlaştığı bir şirket aracılığıyla Antep'e gerekli ham maddeler gönderilmekte ve bunlar Antep'te kadınlar tarafından işlenerek ürünler Avrupa pazarlarında satışa sunulmuştur. Sarkis, elişlerinin üretimi dışında bütün işlerin sorumluluğunu üzerine almıştı. Elishlerinin üretimi ve kalite kontrolü için ise kardeşi Leylakian'ı görevlendirmişti. Leylakian eğitilmiş ve elışı konusunda uzman biriydi. Onun yardımcılığını da Gülizar adında biri yapmaktaydı. Bu elışı çalışmaları daha çok yoksul ailelere hitap etmekteydi.

Mrs. Speward, topladığı bitki örneklerini Beyrut Amerikan Üniversitesi'nde görevli olan G. E. Post'a vermiş ve bunlarla ilgili bilgiler bu kişi tarafından yayınlanmıştır. Türkiye'nin bitki varlığının tanınmasına katkı sağlayan bu koleksiyon halen Beyrut Amerikan Üniversitesi Herbarium'unda muhafaza edilmektedir¹⁵⁸.

XIX. yüzyılın sonlarında Antep Belediyesince, Belediye Guraba Hastanesi açılmıştı. Barlas, bu hastanenin o sırada Antep'te bulunan Amerikan Hastanesi'ne karşı Müslüman Türklerin bir çıkışı olarak değerlendirildiğini belirtmektedir. Hastane 1897 yılında 35 yataklı olarak ve kadınlar ile erkekler için ayrı iki bölüm halinde açılmıştır. Antep'in ilk kadın doğum uzmanı olan ve Amerikan Hastanesi'nde 35 yıl aralıksız görev yapan Bayan Doktor Hamilton uzun yıllar kadınlar bölümünde çalışmıştır. Böylece kadınlar artık uzman bir kişinin elinde bilinçli bir doğum yapma olanağına da kavuşmuş olmaktadır. İlk dönemlerde gayrimüslim doktor, dişçi ve eczacıların çalıştığı bu hastane 1928 yılında Devlet Hastanesi adını almıştır.

Sağlık çalışmalarının temelinde misyonerlik faaliyetlerinin yattığı görülmektedir. Misyonerler için eğitim nasıl bir araç ise sağlık çalışmaları da hedefe ulaşmak için aynı işlevi yapmaktaydı. Hatta sağlık çalışmalarının halka ulaşmak yolunda, eğitimden daha etkili olduğunu vurgulamaktadırlar¹⁵⁹.

Amerikan misyoner okullar bağlı buldukları devletin hukukuna riayet, toplumsal barışa sağladıkları katkı ve benzeri açılardan genel bir değerlendirmeye

¹⁵⁸ Ünsal. a.g.e. s.38-42

¹⁵⁹ Taşkiran. a.g.t. s.235

tabi tutuldukları ve bu noktada sicillerine bakıldığı zaman pek de parlak bir durum arz ettikleri söylenemez. Örneğin 1876 yılında eğitim faaliyetlerine başlamış olan Antep Merkezî Türkiye Koleji 1892 yılından itibaren Antep ve çevresinde meydana gelen olaylarla ilişki içerisinde olmuştur. Kolejde görev yapan bir kısım öğretim elemanları ve öğrenciler ihtilâl hareketleri içerisinde olan Ermeni örgütleriyle birlikte hareket etmişlerdir. Okul bu tür olaylara karıştığı için bir "nifak yuvası" olarak değerlendirilerek kapatılmış, 1915 yılında ise faaliyetlerine son vermek zorunda kalmıştır. Mütareke dolayısıyla her ne kadar okul 1921 yılında yeniden eğitim hayatına dönmüşse de çalışmaları fazla uzun ömürlü olmamış, 1924 yılında "sürgündeki kolej" kimliği ile Halep'e taşınmak zorunda kalmıştır¹⁶⁰.

6.2.2. Eğitim Alanında Antep'teki Etkileşim

Misyonerlerin amaçları doğrultusunda kullandıkları en etkili araçlardan biride eğitim idi. Amaçlarına daha etkin bir şekilde ulaşma bilmek için okullar en iyi kurumlar ve eğitim-öğretimde en etkili unsur olmaktaydı. Avrupa'daki modern eğitim-öğretim teknik ve yöntemlerinin Osmanlı Devleti eğitim sisteminde sokulması bakımından bu misyoner faaliyetlerinin olumlu etkisini belirtmek gerekir. Ama bunun yanında bu okulların din, mezhep propagandasının da merkez üssü oldukları unutulmamalıdır. Bu propagandalar Müslüman olan halktan ziyade bölgelerdeki Gayrimüslim halk üzerinde idi. Amerikan Board merkezli okulların buldukları bölgelerde toplumsal değişimler daha ziyade gayrimüslimlerin üzerinde etkili olmuştur. Her ne kadar gayrimüslimlere endeksli bir değişim hedeflense de Müslüman halk da bundan payına düşeni almıştır. Faaliyete gecen okullara ilk zamanlarda öğrenci gönderilmese de veya kabul edilmese de 1880'lerden sonra Müslüman öğrencilerinde eğitime tabi tutulması Antep'te sosyal kültürel ve ekonomik gelişmeler yaşanmasına neden olmuştur.

Amerikan Koleji okulunun arşiv belgelerine bakıldığında okulun bulunduğu arazinin bir Müslüman tarafından bağışlanmış olması, okula maddi yardımlarda zaman zaman Müslüman halkında katkılarının olması ilk etapta bölge halkının bu misyoner okullarına sempati yaklaşımın göstergesiydi. Ama zaman içerisinde bu ve

¹⁶⁰ Kocabaşoğlu. (1999). a.g.e. s.347.

bu gibi okulların birer ajan okulu ve devlet düşmanı yetiştirdikleri fark edilince Müslüman halkın bu okula tepki göstermesine neden olacaktı.

Kolejden 1880'den 1915'e kadar 409 öğrencinin mezun olduğunu, bunların öğretmen, doktor, diş hekimi, vaiz ve işadamı olarak İmparatorluğun birçok bölgesinde çalıştıklarını belirtmektedir. Kolejin etkisinin büyük olduğu bir gerçektir. Ancak Türkler, Ermeniler ve Türkiye'de çalışan Amerikalıların ortak görüşü Hastanenin etkisinin kolejden daha fazla olduğuydu Çünkü sağlık hizmetlerinden Müslümanlar da büyük ölçüde yararlanmaktaydı¹⁶¹.

Misyonerlerin ve Kolej'in uygulamaları Antepli Müslümanları da etkilemekteydi. Board Misyonerleri, devrin en modern matbaasını Antep'te kurmuşlardı¹⁶².

Misyonerler bu matbaalarında gazeteler de basmaktaydılar. Antepli Türkler ise yabancıların çıkardıkları gazetelerin etkisi ile "Mecla-yı Muarif" adında Hüseyin Cemil (Göğüs) tarafından el ile hazırlanan gazeteyi 1903'te çıkartmıştır. Sekiz sayı olarak çıkan bu gazete bölgenin Türklere ait olan ilk gazetesidir. Türkler, ancak 1915 yılında kendi matbaalarına sahip olmuşlardı¹⁶³.

Yine Merkezi Türkiye Koleji'nin Tıp Bölümü öğrencileri tarafından "Avedaper" adıyla 1886 yılında Türkçe olarak bir gazete çıkarılmıştır. Bu gazete Tıp Bölümü'nün kapanmasıyla yayınına son vermiştir. Yine Kolej öğrencilerince 1901'de "Kolej" adıyla bilinen Ermeni harfli Türkçe gazete üç yıl süreyle aylık olarak çıkmıştır¹⁶⁴. Kolej yayınları arasında çıkan "Rehnüma" 1908'de Ermenice olarak haftalık çıkmaktaydı. Uzun ömürlü olmayan bu gazete 1909'da kapanmıştır¹⁶⁵.

¹⁶¹ Taşkiran. a.g.t. s.239

¹⁶² Gündüz. a.g.e. s.114.

¹⁶³ Uğuroğlu. (1971). a.g.e. s.61

¹⁶⁴ Uğuroğlu. (1971). a.g.e. s.22

¹⁶⁵ Uğuroğlu. (1971). a.g.e. s.23

SONUÇ

Birden fazla etnik kökene ve birden fazla dini inanca sahip Osmanlı Devleti, bu özelliğiyle misyoner faaliyetler için uygun bir ortam sergilemekteydi. Bunun yanında İmparatorluğun zayıf dönemlerinde Batı devletlerine ödün olarak verilmiş olan kapitülasyonlar, yine Batılı devletlerin baskısı sonucu azınlıklara verilen geniş imkanlar misyonerlerin faaliyetlerini sorunsuzca icra etmelerine ortam sağlamaktaydı. XIX.ve XX. yüzyıllar misyonerlik faaliyetlerinin had safhaya ulaştığı dönemler olmuştur. Bunun nedeni daha çok kapitalist düşüncenin artık yerini emperyalist düşünceye bırakması olacaktı. Misyonerlik faaliyet alanları belirlenirken de en çok siyasi ve ekonomik düşüncelerle hareket edilmesini gerektirmekteydi.

Osmanlı topraklarında misyoner faaliyeti güden devletler, başta A.B.D. olmak üzere, amaçlarına ulaşmak için eğitim, sağlık ve basın-yayın araçlarını en etkili şekilde kullanmışlardır. Bu faaliyetlerin Osmanlı ülkesinde başarıya ulaşmasının nedeni ise Osmanlı Devletinin bu alanlarda yetersiz kalması özellikle Anadolu'nun bu kurumlardan yoksun olması idi. Misyonerlerin özellikle eğitim kurumlarına bu denli önem vermesi gerçekleştirmek istedikleri amaçlarının içinde buldukları zaman dan ziyade uzun süreli etkisinin düşünülmesiydi. Keza eğitim kurumlarından çıkacak her birey ileriki tarihlerde onların istedikleri misyonu, onlardan sonra da gerçekleştirebilme gücüne sahip olacaktı. Bu alanda da Amerikalılar en çok Ermeni

toplumunu kendilerine birincil hedef olarak seçmiş, ve bu toplum üzerinde yoğunlaşmışlardır. Misyonlarını ülkenin en uzak noktalarına kadar götürmüş taşradaki devlet yönetimine ve gözetimine uzak bölgelere kadar iletmişlerdir.

1880'den sonraki misyoner faaliyetleri daha etkin bir hal almıştı. Keza misyonerlerin bu topraklarda doğmuş olan çocukları, ikinci kuşak misyonerleri teşkil etmekteydi. Bunlar bölgede kullanılan dili daha iyi kullanması halkla olan iletişimi daha iyi sağlamış ve daha etkin olmalarını sağlamıştı. Yine birinci nesil misyoner okullarından mezun olan öğrencilerin daha bilinçli ve daha etkin olmaları da bu ikinci kuşak misyoner faaliyetlerinin etkisinin büyümesine enden olmuştu. Misyonerlerin bu topraklar üzerinde açmış oldukları okullar sayesinde artık misyonerlerin dışarıdan gelmesi yerine bizzat yerli halkın bu misyon görevini üstlenmesi de misyoner okulların belirlenen amaca ulaşmasını sağlamıştır.

Bilindiği gibi XIX. yüzyılda Türk-Ermeni ilişkilerinde başlayan yozlaşmanın temelinde dış etkenlerin rolü yadsınamayacak düzeydeydi. Yine misyonerlerin açmış olduğu bu okullarda yetişenlerin ayrılıkçı Ermeni örgütleriyle ilişkileri birçok kaynakta ifade edilmektedir. Merkezi Türkiye Koleji'nde de benzer durumların söz konusu olduğu bilinmektedir. Osmanlı hükümetince yapılan soruşturmalarda kolej öğretmenlerinin ve öğrencilerinin Ermeni örgütleriyle ilişkisi de vurgulanmaktadır. Bu ilişki sadece Osmanlı kaynaklarında belirtilmeyip, çalışmanın ilgili bölümlerinde ayrıntılı olarak ifade edildiği gibi birçok misyoner rapor ve kaynaklarında da söz konusu edilmektedir. Kurtuluş savaşı döneminde Ermenilerin Fransız üniforması giyerek Türklerle savaşması ve misyonerlerin işgalcilerle olan ilişkisi, savaş sonrası için bu kurumların Türkiye'de kalmasını güçleştirmiştir.

Tanzimat Fermanı ile başlayan ve Islahat Fermanıyla devam eden gayrimüslimlerle yönelik dini ve siyasi ayrıcalıkları kendi lehlerine kullanan misyonerler, bağlı oldukları devletlerden de büyük destekler alarak Osmanlı Devleti'nin her zayıf anında gayrimüslimleri isyan ettirme girişiminde bulunmuşlardır. Misyoner yüksek okullarının Osmanlı tarihinde oynadıkları role ilişkin değerlendirmelerde, Robert Koleji'nin Bulgar Komitecilere lider yetiştirdiği, Beyrut Amerikan Protestan Koleji'nin de Arap Milliyetçiliği fikrini geliştiren ve Arap milliyetçilik hareketinin liderliğini yapan kişileri yetiştirdiği belirtilmektedir. Merkezi

Türkiye Koleji'nin ise Ermenilerde bir ulusal bilinç yaratma amacıyla ortaya çıktığı vurgulanmaktadır.

Merkezi Türkiye Misyonu'ndaki Protestan Ermeni kiliseleri, Amerikan misyonerlerinden gençleri için yüksek eğitim isteğinde bulunmalarının temelinde, kilise ve eğitim kurumlarına eleman ihtiyacının yanı sıra Ermeni burjuvazisinin gereksinimlerinin de karşılanması yatmaktaydı. Kolejden mezun olan gençler, İngilizce ve Fransızca gibi dönemin baskın dillerini de öğrenerek bölgede daha aktif bir rol oynamaktaydılar.

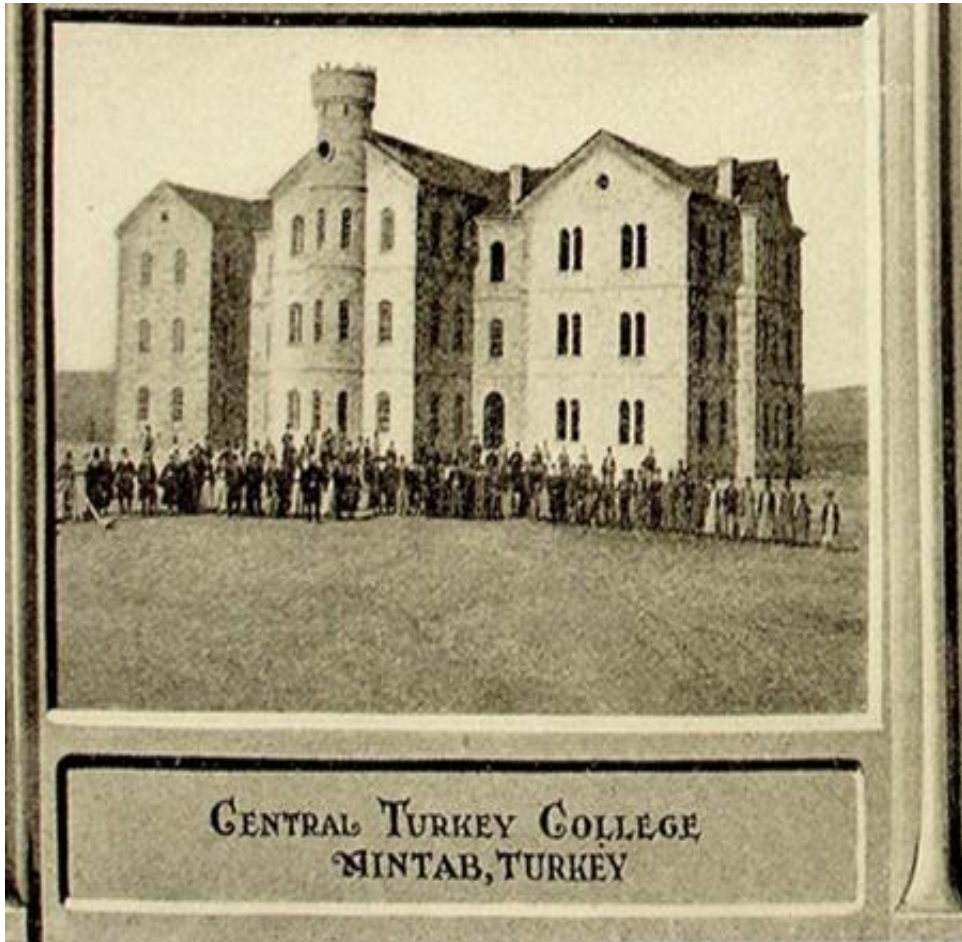
Kolejden mezun olanlar Türkiye'nin yanı sıra Mısır, İngiltere, Almanya, İsviçre ve Amerika gibi birçok bölgede çalışmışlardır. Özellikle Osmanlı Devletinin geri kaldığı sağlık ve eğitim alanlarında çalışmaları etkinliklerini daha da arttırmıştır. Yine koleje değişik bölgelerden ve farklı etnik-dini yapıya sahip öğrencilerin gelmesi hem coğrafi açıdan hem de dinsel açıdan geniş bir yelpazeye ulaşmasını sağlamıştır. Kolej arazisinin Müslümanlar tarafından bağışlanması misyonerler için önemliydi. Çünkü bölge halkı tarafından kabul görmek yaptıklarının onaylanması anlamına gelmekteydi.

Kolej bütün dinden ve ırktan olan insanlara açık olduğunu belirtmiştir. Ancak öğrencilerin önemli çoğunluğu Ermenilerden ve Protestan mezhebine bağlı olanlardan oluşmaktaydı. Ayrıca kolej resmi dil olarak her ne kadar Türkçeyi kabul etmiş olsa da okul programında yoğun bir biçimde Ermenice ve İngilizce öğretilmekteydi. Kolej'in her zaman Protestan Hıristiyanlık ilkelerine bağlı bir Hıristiyan koleji olacağı sık sık dile getirilmekteydi. Misyonerler için Merkezi Türkiye Koleji, Harvard ve Yale Üniversitelerinin New England'da üstlendiği görevi Ortadoğu'da üstlenecekti.

Merkezi Türkiye Koleji'nin diplomasının birçok üniversite tarafından kabul görmesi buradan mezun olan öğrencilere birçok avantaj sağlamıştır. Kolejden mezun olan öğrencilerden bir kısmı Avrupa ve Amerika'daki üniversitelerde eğitimlerini devam ettirdikten sonra Türkiye'ye dönmüşler ve çalışmalarını sürdürmüşlerdir. Yine birçoğu da gittikleri yerde kalmışlardır.

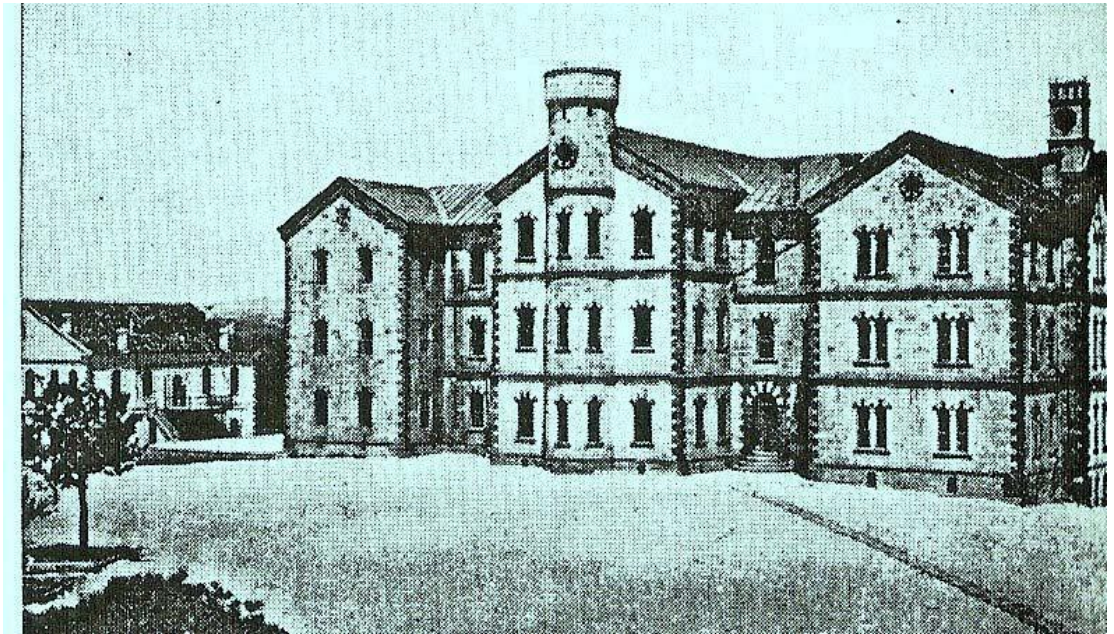
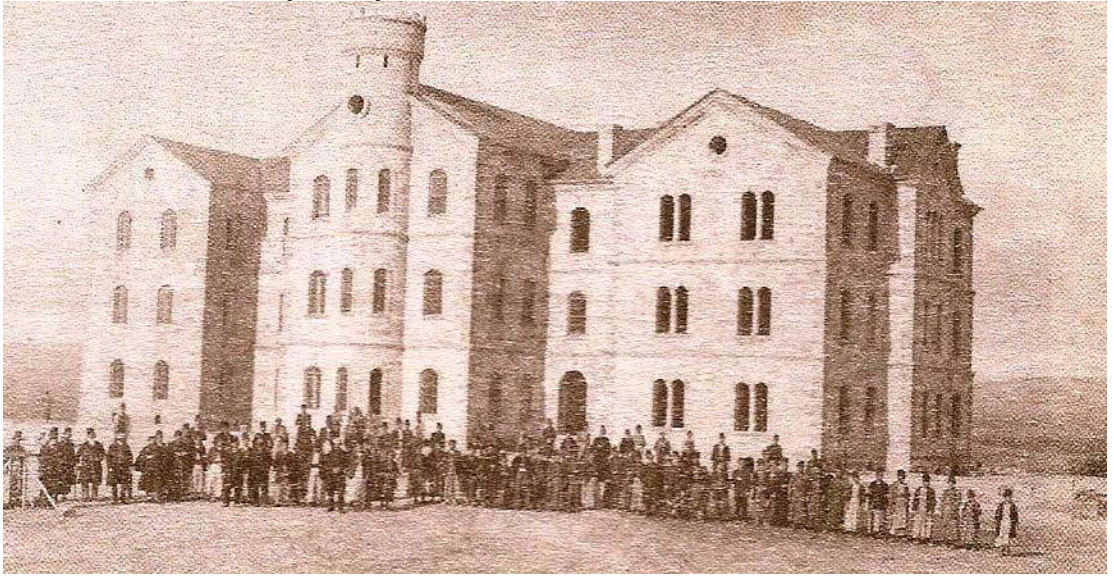
EKLER

Ek B3: Resim 1 Merkezi Türkiye Misyonu Kurumları

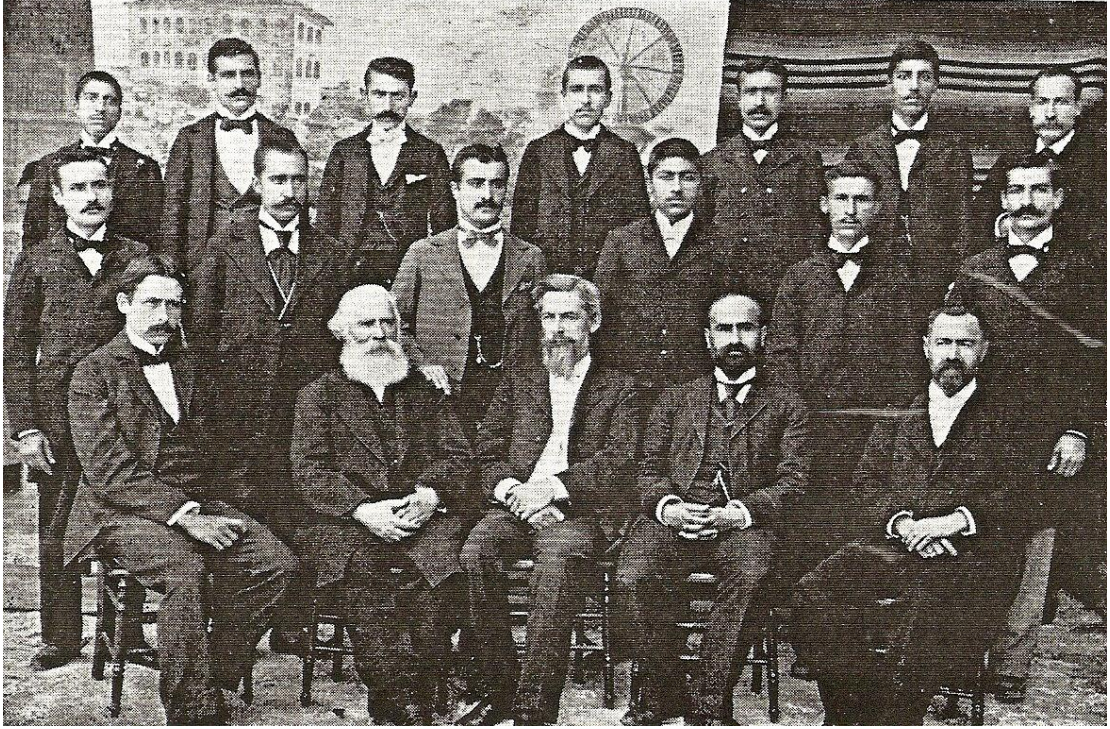
Resim 1:Merkezi Türkiye Koleji, Antep

Ek B3: Merkezi Türkiye Misyonu Kurumları

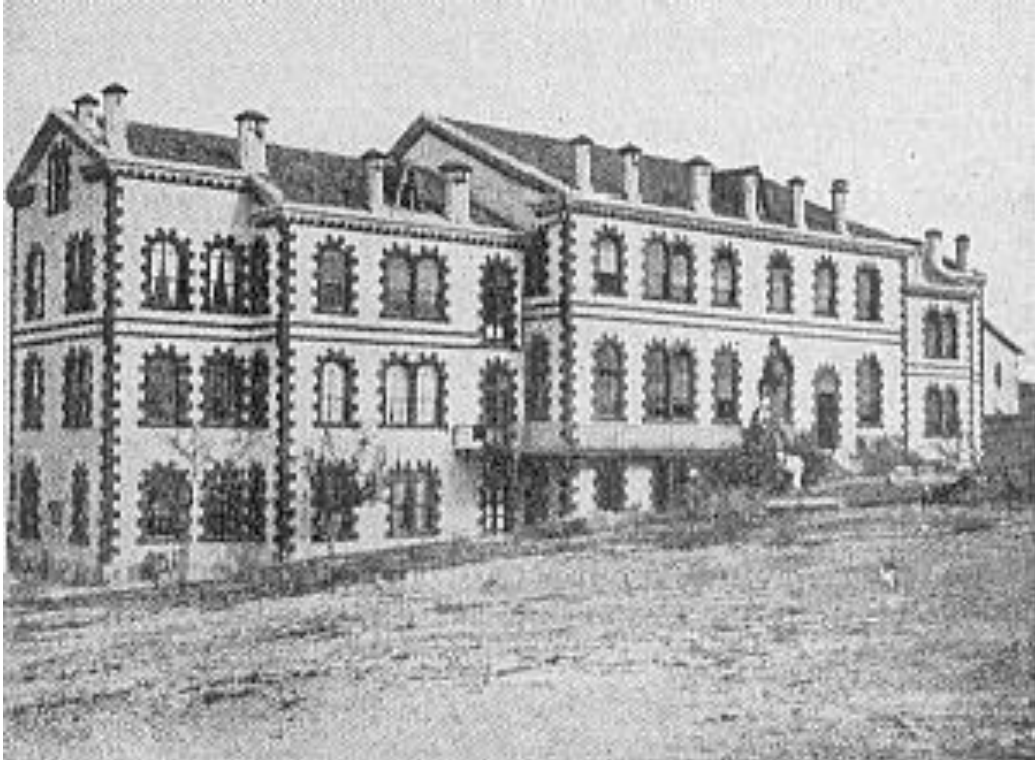
Resim 2:Merkezi Türkiye Koleji
Kaynak: Faruk Çalışkan

Ek B3: Merkezi Türkiye Misyonu Görevlileri

Resim 3: Merkezi Türkiye Koleji Öğretmenleri
Kaynak: Kevork A. Sarafian (Faruk Çalışkan)

Ek B3: Merkezi Türkiye Misyonu Kurumları

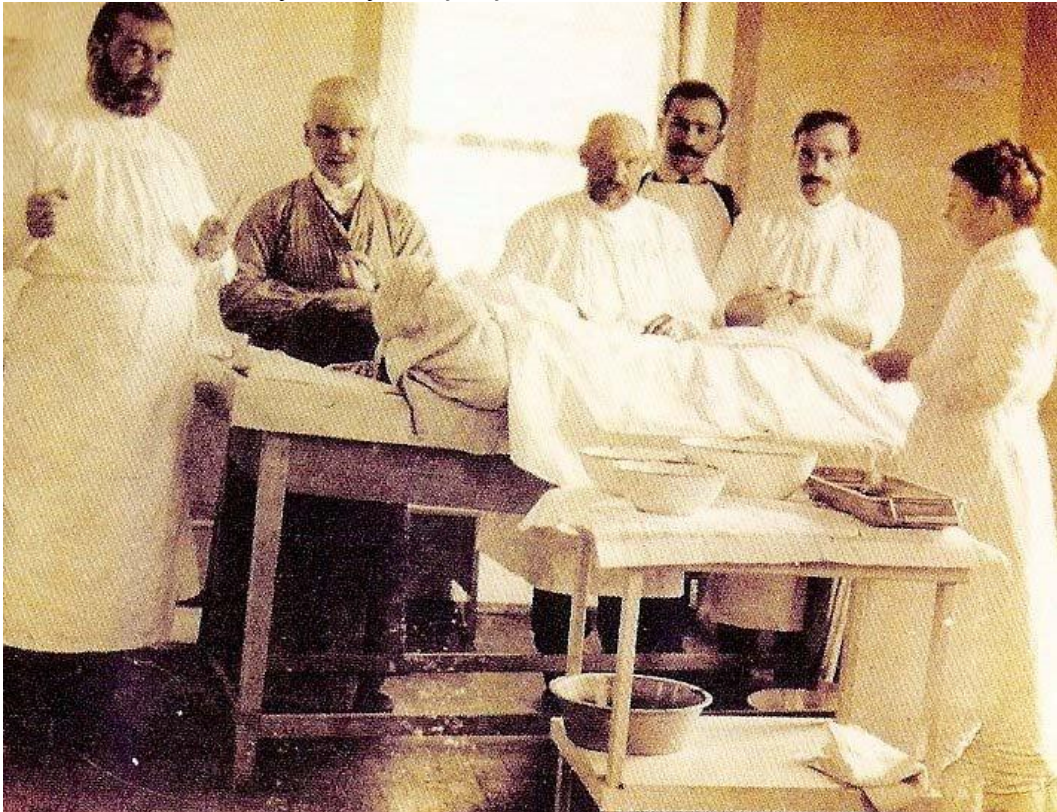

Resim 4: Eski Kız Okulu Şimdiki Amerikan Hastanesi
Kaynak: Faruk Çalışkan

Ek 4: Okulun Günümüzdeki Görünümü

Ek B3:Merkezi Türkiye Misyonu Çalışanları

Resim 5: Tıp Bölümü Ameliyathaneden Görüntü
Kaynak: Faruk Çalışkan

Ek B3: Merkezi Türkiye Misyonu Kurumları

Resim 6: Misyoner Yetimhanelerinde Kalan Çocuklar
Kaynak: Faruk Çalışkan

Ek B3: Merkezi Türkiye Misyonu Kurumları

Resim 7: Gaziantep ve Saint Asdvadzadzin Cathedral Kilisesi
Kaynak: Faruk Çalışkan

KAYNAKLAR

- Açıkses E. (2003). *Amerikalıların Harput'taki Misyonerlik Faaliyetleri*. Türk Tarih Kurumu. Ankara,s.178,179
- Akgün S.(1994). *Kendi Kaynaklarından Amerikalı Misyonerlerin Türk Sosyal Yaşamına Etkisi.*, X. Türk Tarih Kongresi'nden Ayrıbasım. TTK Basımevi. Ankara. s. 2133.
- Ataseven A. (1993). *Gaziantep Üniversitesi Tıp Fakültesi. Yöre Dergisi*. C. 1. S. 1-12. Gaziantep. s. 6.
- Akgün S. (1988). *Amerikalı Misyonerlerin Ermeni Meselesindeki Rolü*. Atatürk Yolu. Mayıs. Yıl 1. S. 1, Ankara. 2127
- Aksoy Ö. A. (1992). *80 Yıl Önceki Antep*. Gaziantep Büyükşehir Bel. Kültür Dergisi s.5-6.
- Aydın M. (2005). *Hıristiyan Misyonerliğin Başlangıcı, Gelişimi ve Hedefleri*. Dinler Tarihi Araştırmaları V, Türkiye Din. Tar. Der. Yay., Ankara,s.35
- Akyüz Y. (1970). *Abdülhamit Devrinde Protestan Okulları ile İlgili Orijinal İki Belge*. Ankara Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi. III/1-4. Ankara. s.121-128.
- Ayıntab'da Kain Merkezi Türkiye Koleji'nin 39. Senevi Raporu, Kolej Matb., Ayıntab 1332. s.3-4.
- Bayaz H.(1994). *Antep Savunması Günlüğü*. İstanbul. s. 19.
- Baytop T. (2003). *Antep'in Öncü Hekimleri Merkezi Türkiye Koleji Tıp Bölümü ve Antep Amerikan Hastanesi*. SEV Yayınları. İstanbul.s.25-27-28.
- Brian Jhson, *Türkiye'de Bir Amerikan Okulunun Doğuş Öyküsü: İzmir Amerikan Koleji*. Çev.Cinci H. (2006).*Toplumsal Tarih*. Sayı. 149. Mayıs. İstanbul. s. 38.
- Cevizoğlu H. (2005). *Misyonerlik ve Siyasal Hıristiyanlık*. Ceviz Kabuğu Yayınları. Ankara.s. 165.
- Çadırcı M.(1991). *Tanzimat Döneminde Anadolu Kentleri'nin Sosyal ve Ekonomik Yapılar*. Türk Tarih Kurumu. Ankara. s. 29.

- Çukurova B. (2007). *Antep'te Ermeni Ulusçuluğunun Doğuşunda Amerikalılar* s.617
- Çetin Y. (1999). *XX. yy. Başlarında Gaziantep'te Eğitim (1900-1930)*. Afyon Kocatepe Üniversitesi S.B.E. Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi.s. 56.
- Dai A.(1992). *Olaylarla Gaziantep Savaşı*. Antep. s. 34.
- Elibol M. (1984). *İstiklal Savaşında Ajanlık Faaliyetleri*. Ankara: Yıldız Matbaası.s.49
- Erbaş A. (2003). *Hıristiyan Misyonerliğine Genel Bir Bakış*. S.Ü.İ.F.D., s. 2.
- Gürün K. (1988). *Ermeni Dosyası*. Ankara. s. 261-262
- Gündüz Ş.(2005). *Misyonerlik*. D.İ.B.Ankara.s.11
- Güllü R.E. (2010). *Antep Ermenileri*.IQ Kültür Sanat Yay.İstanbul.s.61-62-63.
- Gündüz A.(2000). *Osmanlı Devleti'nde Yapılan Misyonerlik Faaliyetleri ve Ermeni Meselesinin Doğuşu, Gelişmesi*. Türk Dünyası Araştırmaları Dergisi. Ekim. S.128. İstanbul. s. 114.
- Harman Ö.F. (2004). *Türkiye'de Misyonerlik Faaliyetleri*. Ensar Neşriyat. İstanbul.s.2
- Haydaroğlu İ. P. (1990). *Osmanlı İmparatorluğu'nda Yabancı Okullar*. Ankara: Başbakanlık Basımevi,s.127
- Hopkins E.W. G.F. Moore HALİDİ M. (2006). *Tarihte ve Günümüzde Misyonerlik*. Örgün Yayınevi. İstanbul.s.130
- Hrant D. Andeasyan. (2000). *Urfalı Mateos Vekayi-Namesi (952-1136) ve Papaz Grigor'un Zeyli (1136-1162)*. T.T.K. Ankara. s. 156
- Hidayet V. (2005). *Osmanlıdan Günümüze Azınlık ve Yabancı Okullar*. M.E.B.Yayımları.İstanbul.
- Halidi M.- Ferruh Ö. (Çev. Osman Cilacı). (1998). *İslâm Ülkelerinde Misyonerlik ve Emperyalizm*. Nun Yayıncılık. İstanbul.s.69.
- İdris Y. (2005). *Kendi Belgeleri Işığında Amerikan Board'ın Osmanlı Ülkesindeki Teşkilatlanması*. Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi. Kayseri. s. 26
- İstiklal Harbi Koleksiyonu Katalogu , Genelkurmay Basımevi, Ankara1996: Dosya No: E: 8; Y: 104; Belge No: 32-1; B.A.: 1; Tarih: 10.06.1335
- Kocabaşoğlu U.(1999). *XIX. Yüzyılda Osmanlı İmparatorluğunda Amerikan Okulları*. C. 5. S.341. s. 340,342
- Köprülü O. (1987). *Tarihte Türk-Amerikan Münasebetleri*. Belleten.c.II.s.927
- Kocabaşoğlu U. (1989). *Kendi Belgeleriyle Anadolu'daki Amerika,19.Yüzyılda*

- Osmanlı İmparatorluğu'ndaki Amerikan Misyoner Okulları.* İstanbul.s.24-33
- Kocabaşoğlu Uygur.(1989). *Osmanlı İmparatorluğu 'nda XIX. Yüzyılda Amerikan Matbaaları ve Yayımcılığı.* Aybay Yayınları, İstanbul. (b.y.) s.269
- Kocabaş S. (2002). *Türkiye'de Gizli Tarih III. Misyonerlik ve Misyonerler.* Vatan Yay., İstanbul. s.156-159.
- Kocabaşoğlu A. M. (1996). *Misyonerlik Faaliyetlerinden Pontus Rum Devletine Uzanan Süreç.*Giresun Tarihi Sempozyumu. Bildiriler. İstanbul. s. 236
- Küçük Ermeni Ansiklopedisi, I. cilt, Yerevan, 1990 s.67
- Mutlu Ş. (2005). *Osmanlı Devleti'nde Misyoner Okulları.* Gökkuşbe Yay., İstanbul. s.326, 375.
- McCarthy J. (1995). *Osmanlı Anadolu Topraklarındaki Müslüman ve Azınlık Nüfus.* Çev:Gürsoy İ. ATSE Bşk. Yayınları.s. 135
- Meydan Larousse. *Misyonerlik.* C. 8., s. 843.
- Okan K. (1971).Türkiye'deki Yabancı Okullar Üzerine Bir İnceleme, Baskı yeri yok.
- Ortaylı İ. (1982). *Osmanlı İmparatorluğunda Amerikan Okulları Üzerine Bazı Gözlemler.* Sevinç Matb., s.91
- Özemre A. Y. (2004). *Din ve Misyonerlik.* Pınar Yayınları. İstanbul. s. 51.
- Sevinç N. (2002). *Osmanlıdan Günümüze Misyoner Faaliyetleri.* Milenyum Yayınları. İstanbul. s. 106.
- Sezer A.(1999). *Atatürk Döneminde Yabancı Okullar (1923-1938).* T.T.K. Ankara. s. 10. Bkz. Düstur. I. Tertip, C. 2, s. 204
- Sabri E. *Bir Esirin Hatıraları (1338).*Öğüt Matbaası. Ankara. s. 3.
- Solmaz M. - Yetkin H., (1969). *Gaziantep Çevre İncelemesi.* Yeni Matbaa Gaziantep.s .85
- Salname-i Nezaret-i Maarif-i Umumiye, Matbaa-i Amire, İstanbul 1317, s.l 126-1127.
- Siyasi Tarih Ansiklopedisi, (1993), Ankara: Atlas Yayınları,s.536-550
- Şıvgın H. (1997). *19. Yüzyılda Gaziantep.* Gaziantep Büyükşehir Belediyesi Yayınları. Ankara.s.67
- Tevetoğlu F. (1985). *Amerika Birleşik Devletleri ve Ortadoğu.* Türk Kültür Dergisi. Sayı: 226.s.362
- Tekeli İ.-İlkin S. (1999). *Osmanlı İmparatorluğu 'nda Eğitim ve Bilgi Üretim Sisteminin Oluşumu ve Dönüşümü.* T.T.K. Ankara. s. 113.

- Tozlu N. (1991). *Kültür ve Eğitim Tarihimizde Yabancı Okullar*. Akçağ Yayınları. Ankara.s. 83.
- Tozlu N. (1999). *Osmanlı İmparatorluğunda Misyoner Okulları*. Yeni Türkiye Yayınları. Ankara. C. 5. s. 336
- Taşkıran F. (2007). *Amerikan Misyoner Okullarından Merkezi Türkiye Koleji*. Yüksek Lisans Tez Çalışması.s.215
- Uğuroğlu B. (1971). *Gaziantep Tıp Fakültesi Tarihi ve Azınlık Okulları*. Gaziantep Kültür Derneği Yayınları. Gaziantep. s.61
- Uğuroğlu Barlas. (1968). *Merkezi Türkiye Koleji Tıp Fakültesi Müfredat Programı*. Gaziantep Kültür Dergisi. C. 11. S. 126. 10 Haziran.Gaziantep.s. 129
- Ünsal A.T. (1994). *Gaziantep'teki Harvard: Merkezi Türkiye Koleji*. Gaziantep Büyükşehir Belediye Kültür Dergisi. Yıl 6. S. 6. Aralık. 38-42
- Vahapoğlu H. (2005). *Osmanlıdan Günümüze Azınlık ve Yabancı Okullar*. M.E.B.Yayınları.İstanbul.s.38
- Yener Ş. S. (1955). *Gaziantep'in Yakın Tarihinden Notlar, Gaziantepçilerin Maarife Hizmetleri. Gaziantep Vilayet Merkezinin 76 Sene Evveline Kadar Olan Mahalli Maarif Hareketlerinin Kısa Bir Tarihçesi*. Gaziyurt Matb., Gaziantep. s.52-53.
- Yelken H. (1971). *Gaziantep Amerikan Koleji (Central Turkey College)*.Alleben Dergisi. 1/3. Gaziantep. s. 31
- <http://www.bolsohays.com/yazarmakale-64/anonim-gaziantep-te-ilk-basimevi.html>. (12. 11. 2011)

ÖZ GEÇMİŞ

Mahmut Toydemir 1979 yılında Nizip'te doğdu. Lefke Avrupa Üniversitesi Fen Edebiyat Fakültesi Tarih Bölümü'nden 2009 yılında mezun oldu.2009 yılında Gaziantep Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Tarih Ana Bilim Dalı'nda yüksek lisans eğitimine başladı.

VITAE

Mahmut Toydemir was born in Nizip in 1979. He graduated from the Department of History at European University of Lefke in 2009. He has begun the Master of History Administration education at Gaziantep University.